T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

ÖZGECİL DEĞERLERİN ÇEVRESEL İNANÇLAR, ÇEVRESEL KAYGI VE ÇEVRESEL SORUMLULUK DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİSİ

Buket CANDAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Emre Şahin DÖLARSLAN

Çankırı – 2021

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

ÖZGECİL DEĞERLERİN ÇEVRESEL İNANÇLAR, ÇEVRESEL KAYGI VE ÇEVRESEL SORUMLULUK DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİSİ

Buket CANDAN
ORCID: 0000-0002-2241-6539

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Emre Şahin DÖLARSLAN

Çankırı – 2021

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ v

TEZ KABUL VE ONAY vi

ÖNSÖZ vii

ÖZET viii

ABSTRACT..... ix

KISALTMALAR x

TABLO LİSTESİ xi

ŞEKİL LİSTESİ xii

1. GİRİŞ 1

2. TURİZM VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: TEMEL KAVRAMLAR VE TANIMLAR..... 4

2.1. Turist Kavramı..... 4

2.1.1. Turistin Tanımı..... 4

2.1.2. Turistin Özellikleri..... 6

2.2. Turizm Kavramı..... 8

2.2.1. Turizmin Tanımı..... 8

2.2.2. Turizm Sürecinin Girdileri..... 10

2.3. Çevre Kavramı..... 12

2.3.1. Çevre Tanımı..... 13

2.3.2. Çevre Sorunları..... 14

2.3.2.1. İklim Değişikliği..... 15

2.3.2.2. Çevre Kirliliği..... 17

2.3.3. Turizmin Çevre Üzerine Etkileri..... 19

2.3.3.1. Turizmin Ekonomik Çevreye Etkileri..... 19

2.3.3.2. Turizmin Politik Çevreye Etkileri..... 21

2.3.3.3. Turizmin Sosyokültürel Çevreye Etkileri..... 22

2.3.3.4. Turizmin Fiziksel Çevreye Etkileri..... 23

2.4. Sürdürülebilirlik Kavramı..... 26

2.4.1. Sürdürülebilir Gelişme..... 27

2.4.2. Sürdürülebilir Turizm..... 28

3. ÇEVRESEL TUTUMLAR VE DAVRANIŞLAR ……..... 31

3.1. Tutumlar..... 31

3.1.1. Tutumun Tanımı..... 31

3.1.2. Tutumları Oluşturan Bileşenler..... 32

3.1.2.1. Değerler..... 33

3.1.2.1.1. Değer Kavramı……... 33

3.1.2.1.2. Değerin Tanımı..... 34

3.1.2.1.3. Çevresel Değerler..... 34

3.1.2.2. Çevresel İnançlar..... 38

3.1.2.3. Çevresel Kaygılar..... 39

3.2. Tutum ve Davranış İlişkisi..... 40

3.3. Tutum ve Davranış Çelişkisi..... 41

3.4. Çevresel Turist Davranışları..... 43

3.4.1. Planlı Davranış Teorisi..... 44

3.4.2. Norm Aktivasyon Teorisi..... 45

3.4.3. Değer-İnanç-Norm Teorisi..... 45

3.4.4. Çevrecilik Değer İnancı Norm Teorisi..... 45

3.4.5. Bilişsel Uyumsuzluk Teorisi..... 46

3.4.6. Çevresel Önemli Davranış Teorisi..... 47

3.4.7. Değerler, İnançlar, Tutumlar ve Davranış Teorisi..... 47

3.5. Hipotezler ve Araştırma Modelinin Belirlenmesi…..... 48

4. ÖZGECİL DEĞERLERİN ÇEVRESEL İNANÇLAR, ÇEVRESEL KAYGI VE ÇEVRESEL SORUMLULUK DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİSİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA…… 53

4.1. Araştırmanın Yöntemi..... 53

4.1.1. Araştırma Deseni..... 53

4.1.2. Ana Kitle ve Örneklemin Belirlenmesi..... 54

4.1.3. Veri Toplama Yöntemi..... 56

4.1.4. Anket Formunun Oluşturulması..... 57

4.2. Verilerin Analizi ve Bulgular..... 60

4.2.1. Örneklemin Demografik ve Sosyoekonomik Özellikleri..... 60

4.2.2. Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi..... 68

4.2.2.1. Keşfedici Faktör Analizi..... 68

4.2.2.2. Güvenilirlik Analizi..... 72

4.2.2.3. Ortak Yöntem Yanlılığı Analizi..... 73

4.2.3. Çevresel Özgecil Değerlerin Çevresel İnançlar, Çevresel Kaygı ve Çevresel Sorumluluk Davranışı Üzerine Etkisinin Regresyon Analizi ile İncelenmesi..... 76

4.2.3.1. Çevresel Özgecil Değerlerin Çevresel İnançlara Etkisi..... 76

4.2.3.2. Çevresel Özgecil Değerler ve Çevresel İnançların Çevresel Kaygıya Etkisi 77

4.2.3.3. Çevresel Özgecil Değerler ve Çevresel Kaygının Çevresel Sorumluluk Davranışına Etkisi 78

5. TARTIŞMA VE SONUÇLAR ……... 80

KAYNAKÇA ……..... 83

EKLER ……..... 113

EK-1. Anket Formu..... 113

EK-2. Etik Kurul Kararı……. 117

ÖZGEÇMİŞ ……..... 118

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım *[Özgecil Değerlerin Çevresel İnançlar, Çevresel Kaygı ve Çevresel Sorumluluk Davranışı Üzerine Etkisi]* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

09/ 08/ 2021

İmza

Buket CANDAN

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

[Buket CANDAN] tarafından hazırlanan *[Özgecil Değerlerin Çevresel İnançlar, Çevresel Kaygı ve Çevresel Sorumluluk Davranışı Üzerine Etkisi]* başlıklı bu çalışma, *[09/08/2021]* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliğiyle]* başarılı bulunarak jürimiz *tarafından [İşletme]* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Prof. Dr. Emre Şahin DÖLARSLAN	İmza: ……..
Üye	: Prof. Dr. Alper ÖZER	İmza: ……..
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Pembe GÜÇLÜ	İmza: ……..

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../..../2021 tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

[Özgecil Değerlerin Çevresel İnançlar, Çevresel Kaygı ve Çevresel Sorumluluk Davranışı Üzerine Etkisi] konusu, turizmin çevresel olarak daha sürdürülebilir hale gelmesinde çevresel sürdürülebilir turist davranışını anlama ve arttırma bağlamında giderek önem kazanmaktadır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam *[*Prof. Dr. *Emre Şahin DÖLARSLAN]*'a ve eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Çalışmamı tamamlamam konusunda moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan aileme şükranlarımı sunarım.

09/08/ 2021

Buket CANDAN

ÖZET

Tezin Başlığı : Özgecil Değerlerin Çevresel İnançlar, Çevresel Kaygı ve Çevresel Sorumluluk Davranışı Üzerine Etkisi

Tezin Yazarı : Buket CANDAN

Danışman : Prof. Dr. Emre Şahin DÖLARSLAN

Anabilim Dalı: İşletme

Tezin Türü : Yüksek Lisans

Kabul Tarihi : 09/08/2021

Turizm temelli aktiviteler bir destinasyon üzerinde olumsuz etkilere yol açabilmektedir. Turistlerin çevresel sorumluluk davranışını anlamak ve arttırmak bu etkileri azaltmada ve turizm destinasyonlarının sürdürülebilirliğini sağlamada hayati önemdedir. Bu çalışmanın amacı, yerli turistlerin çevresel tutumlarının çevresel sorumluluk davranışı üzerine etkisini ortaya koymaktır. Kesitsel tarama modelinden yararlanarak geliştirilen araştırma deseni kapsamında örneklemin belirlenmesinde, kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Antalya'da tatillerini geçiren yerli turistler ile yürütülen anket çalışmasından 555 geçerli anket elde edilmiştir. Araştırma sonucunda, literatüre dayalı olarak geliştirilen modeldeki değişkenler arasındaki pozitif ilişkiler ağı ortaya konmuştur. Çevresel özgecil değerlerin, çevresel inançlar, çevresel kaygı ve çevresel sorumluluk davranışı üzerinde direkt ve dolaylı etkisi saptanmıştır. Elde edilen bulgular, önceki literatür ile de desteklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, turizm, turist, tutumlar, davranışlar.

ABSTRACT

Thesis Title **:** The Effect of Altruistic Values on Environmental Beliefs, Environmental Concern, and Environmentally Responsible Behavior

Author **:** Buket CANDAN

Supervisor **:** Prof. Dr. Emre Şahin DÖLARSLAN

Department **:** Business Administration

Thesis Type **:** Master's Thesis

Date **:** 09/08/2021

Tourism-based activities can cause negative effects on a destination. Understanding and increasing environmentally responsible behavior of tourists is of vital importance in reducing these effects and ensuring the sustainability of tourism destinations. The aim of this study is to reveal the effects of domestic tourists' environmental attitudes on environmentally responsible behavior. Convenience accidental sampling method was used to determine the sample within the scope of the research design developed by using the cross-sectional survey model. In this way, 555 valid questionnaires were obtained from the survey study conducted with domestic tourists who spent their holidays in Antalya. As a result of the research, the network of positive relationships between the variables in the model developed based on the literature was revealed. Direct and indirect effect of environmental altruistic values on environmental beliefs, environmental concern and environmentally responsible behavior were determined. The findings are also supported by the previous literature.

Keywords: Sustainability, tourism, tourist, attitudes, behaviors.

KISALTMALAR

AIEST	The International Association of Scientific Experts in Tourism
AR5	The Fifth Assessment Report
AVY	Açıklanan Varyans Yüzdesi
BKT	Bartlett'in Küresellik Testi
ÇÖD	Çevresel Özgecil Değerler
Çİ	Çevresel İnançlar
ÇK	Çevresel Kaygı
ÇSD	Çevresel Sorumluluk Davranışı
FY	Faktör Yükü
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change
NEP	New Environmental Paradigm
Örn.	Örnek
s.	Sayfa
SH	Standart Hata
Sig.	Significance
TDK	Türk Dil Kurumu
TL	Türk Lirası
vb.	Ve benzeri
UN	United Nations
UNWTO	United Nations World Tourism Organization
WTO	World Tourism Organization
WTTC	World Travel and Tourism Council
WWF	World Wide Fund For Nature

TABLO LİSTESİ

Tablo No: **Sayfa**

Tablo 4.1: Araştırmada yararlanılan ölçekler..... 58

Tablo 4.2: Cinsiyet değişkeni..... 60

Tablo 4.3: Yaş değişkeni..... 61

Tablo 4.4: Çalışma durumu..... 61

Tablo 4.5: Meslek grupları..... 62

Tablo 4.6: Eğitim düzeyleri..... 62

Tablo 4.7: Aylık ortalama hane gelir düzeyleri..... 63

Tablo 4.8: Yıllık ortalama seyahat harcamaları..... 63

Tablo 4.9: Konaklama tercihleri ve yıllık seyahat harcamaları karşılaştırması..... 64

Tablo 4.10: Destinasyonu ziyaret sıklıkları..... 65

Tablo 4.11: Seyahat grupları..... 66

Tablo 4.12: Konaklama tercihleri..... 66

Tablo 4.13: Destinasyon seçiminde motivasyon faktörleri..... 67

Tablo 4.14: Ölçeklerin keşfedici faktör analizi sonuçları 69

Tablo 4.15: Ölçeklerin güvenilirlik istatistikleri..... 73

Tablo 4.16: Çevresel inançlar değişkenini yordamaya yönelik basit doğrusal regresyon analizi sonuçları…… 76

Tablo 4.17: Çevresel kaygı değişkenini yordamaya yönelik çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları…… 77

Tablo 4.18: Çevresel sorumluluk davranışı değişkenini yordamaya yönelik çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları…….. 79

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil No: **Sayfa**

Şekil 3.1: Araştırma Modeli..... 52

Şekil 4.1: Antalya İl Haritası..... 55

1. GİRİŞ

Turizm, dünyada hızla gelişen endüstrilerden biridir. Sektörün bu hızlı gelişmesi birçok ülke, bölge ve toplum için dikkate değer ekonomik fayda sağlarken, zararlı çevresel etkilere de neden olmaktadır. Kitle turizmin baskısı altındaki turizm destinasyonları, çoğu turistin ziyaret ettikleri yerlerde görece yüksek tüketim ve atık üretim düzeylerini sürdürmeyi seçmesi nedeniyle, yerel ekosistemlerini ve doğal kaynaklarını korumada yetersiz kalmaktadır (Neto, 2003). Turizm ve çevre arasındaki bu ilişki evrensel olarak tanınmakta, ev sahibi bölge ve onun karakteristik özelliklerini korumanın önemi yaygınlıkla kabul edilmektedir (Neto, 2003; Kavallinis and Pizam, 1994). Günümüzde turizm faaliyetleriyle ilişkili doğal kaynakların tükenmesi ve çevresel bozulma, turistlerin tercih ettiği birçok bölge için ciddi sorunlar oluşturmaktadır. Bunun da ötesinde çevre sorunlarının artışı ve bulaşıcı hastalıkların yaygınlaşması arasında bir etkileşim olduğu her geçen gün daha fazla söz edilmektedir (Di Marco ve diğerleri, 2020, s. 3889; Jones ve Comfort, 2020, s. 77).

Turizm endüstrisinin ekonomiye katkısı yüksek olan ülkelerde ve bölgelerde sürdürülebilir turizm ile ilişkili çevre sorunları her geçen gün daha fazla endişe yaratmaktadır. Bunun sonucu olarak, turizm endüstrisinden elde edilen sosyoekonomik faydayı en üst düzeye çıkarmak ve onun çevresel etkilerini minimize etmek için sürdürülebilir turizmin gelişimini destekleme gereği üzerine artan fikir birliği vardır (Örn. Baros ve Dávid, 2007; Neto, 2003; Dolnicar, 2020). Dünya Turizm Örgütü (WTO) tarafından Birleşmiş Milletler (UN) sürdürülebilir kalkınma süreci bağlamında 1988'in başlarında geliştirilen sürdürülebilir turizm kavramı, temel ekolojik süreçleri, yaşam destek sistemlerini, biyolojik çeşitliliği ve kültürel bütünlüğü korurken sosyal, ekonomik ve estetik ihtiyaçların karşılanabileceği biçimde kaynakların tamamının yönetilmesine yol açan turist faaliyetlerini ifade eder (UNWTO, 2001, s. 3).

Turizmin çevresel olarak daha sürdürülebilir hale gelmesinde iki yol öngörülmektedir. Bunlardan birincisi sürdürülebilir turizm arzını artırmak, ikincisi ise sürdürülebilir turist davranışını artırmaktır. Sürdürülebilir turizm arzını artırmada

teknolojik ve düzenleyici çözümler yetersiz kalmaktadır (Juvan ve Dolnicar, 2017). Bu nedenle araştırmacıların, turizm/destinasyon pazarlamacılarının ve destinasyon yöneticilerinin ilgisi turistlerin çevresel sürdürülebilir davranışlarını anlama ve artırma üzerine yoğunlaşmıştır. (Örn. Han ve Hwang, 2016; Han ve Hyun, 2017; Han ve diğerleri, 2016; He ve diğerleri, 2018; Moisander ve Pesonen, 2002; Kim, 2012; Juvan ve Dolnicar, 2016; 2017; Su ve Swanson, 2017).

Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi'nin 2018 yılı verilerine göre Türkiye, en büyük seyahat ve turizm ekonomisi olan ilk 20 ülke arasında 15'inci sıradadır (WTTC, 2019, s. 12). Bu 20 ülkenin turizm ve seyahat gelirlerinin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'daki artışı küresel büyümeyi % 3,9 aşmıştır. Türkiye bu artışa % 15'lik GSYİH büyümesiyle katkı yapmaktadır. Türkiye'nin uluslararası turizm harcamalarının toplamındaki payı % 61,4 iken, yurt içi turizm harcamalarının payı ise % 38,6'dır. Üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye'nin turizm destinasyonlarının popülerliği gün geçtikçe artmaktadır. Turizm için en popüler yerler genellikle çevresel anlamda en duyarlı olanlardır. Deniz turizminin yoğun olarak yaşandığı kıyı bölgeler ise bunların başında gelmektedir. Sürdürülebilirlik, özellikle gelecekte daha duyarlı veya daha popüler destinasyonlar haline gelecek ve bu nedenle artan ziyaretçi sayısı daha ciddi çevresel etkilere neden olacak alanlarda odak noktası halindedir (Baros ve Dávid, 2007, s. 143). Türkiye'nin uluslararası turizm pazarında söz sahibi olmasının yanı sıra yerli turistlere yönelik güçlü bir yurt içi turizm pazarı da bulunmaktadır. Çevresel sorumluluk davranışı (ÇSD) sürdürülebilir turizmin önemli bir göstergesi olduğundan (Luo ve diğerleri, 2020; Zhang ve diğerleri, 2019; Cheng ve diğerleri, 2013; Cheng ve Wu, 2015; Mair, 2011; Moeller ve diğerleri, 2011; Steg ve Vlek, 2009), turistlerin ÇSD'sini geliştirmenin yollarını bulmak, turizmin sürdürülebilirliğini sağlamada kritik önemdedir. Bu bağlamda çalışmada, yerli turistlerin kişisel özellikleri ve çevreye ait tutumlarının çevresel sorumluluk davranışı üzerine etkisinin ölçülmesi amaçlanmıştır.

Arkasında yatan mekanizmayı anlamaya ve artırmaya yönelik pek çok teorik yapı temelinde incelenen turistlerin çevresel sorumluluk davranışı, günümüzde önemli bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. **(**Candan ve Dölarslan, 2021; He ve diğerleri, 2018; Su ve Swanson, 2017; Su ve diğerleri, 2020) Bu teorik yapılar

arasında; koruma motivasyon teorisi (Chen ve diğerleri, 2019; Verkoeyen ve Nepal, 2019; Horng ve diğerleri, 2013), norm aktivasyon teorisi (Örn. Han, ve Hyun, 2017), planlı davranış teorisi (Örn. Panwanitdumrong ve Chen, 2021; Chen ve Tung, 2014; Han, 2015; Han ve Hyun, 2017; Han ve Kim, 2010; Kim ve Han, 2010), değer-inanç-norm teorisi (Örn. Han, 2015), hedefe yönelik davranış teorisi (Örn. Han ve diğerleri, 2016; Han ve Yoon, 2015; Song ve diğerleri, 2012), yer aidiyeti teorisi (Örn. Cheng ve Wu, 2015; Cheng ve diğerleri, 2013) ve yukarıda bahsedilenleri bütünleştirenler (Örn. Kilbourne ve Pickett, 2008; Lee, ve diğerleri, 2014; Han ve diğerleri, 2016; Kiatkawsin ve Han, 2017) sayılabilir. Yapılan literatür taraması sonucunda; çevresel özgecil değerlerin çevresel inançları (Örn. Han, 2015; Han ve diğerleri, 2016; Kiatkawsin ve Han, 2017) ve çevresel kaygıyı (Örn. Lee ve diğerleri, 2014) etkilediği ve çevresel inançların çevresel kaygıya pozitif etkisi olduğu (Kilbourne ve Pickett, 2008) görülmüştür. Çevresel kaygı da çevresel sorumluluk davranışını (Örn. Hedlund, 2011) etkilemektedir. Bu teorik çerçeve dahilinde çalışmada çevresel özgecil değerlerin çevresel inançlar, çevresel kaygı ve çevresel sorumluluk davranışı üzerine direkt ve dolaylı etkisi araştırılmıştır.

Çalışma, çevresel sürdürülebilirlik, sürdürülebilir turizm, sürdürülebilir turist tutum ve davranışları ile ilgili literatüre dayalı olarak beş bölüm halinde hazırlanmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde problem, araştırmanın amacı ve önemi yer almaktadır. İkinci bölünde; turist, turizm, turizm ve çevre, sürdürülebilir turizm gibi temel kavramlara ve tanımlara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde; tüketici tutum ve davranışlarına yönelik teoriler kapsamında, turistlerin çevresel tutum ve davranışları incelenmiştir. Çevresel değerler, çevresel inançlar, çevresel kaygı ve çevresel sorumluluk davranışı kavramları bu bölümde ele alınmış; araştırma modeli ve hipotezler belirlenmiştir. Dördüncü bölümde; araştırmanın yöntemi, ana kitle ve örneklemin belirlenmesi, anket formunun oluşturulması, elde edilen verilerin analizi ve bulgulara yer verilmiştir. Araştırma modelinin test edilmesinde IBM SPSS Statistics 20.0 paket programı kullanılmıştır**.** Beşinci ve son bölümde tartışma ve sonuçlar bulunmaktadır.

2. TURİZM VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: TEMEL KAVRAMLAR VE TANIMLAR

Kitlesel turizm bugün 20'nci yüzyıl olgusu olarak bilinmekle birlikte, tarihçiler tarafından kitlesel turizmin ortaya çıkışı, İngiltere'de 18'inci yüzyılda gerçekleşen sanayi devrimine kadar götürülmektedir. Sanayi devrimiyle birlikte orta sınıfın yükselişi ve nispeten ucuz ulaşım günümüzdeki biçimiyle kitlesel turizmin doğuşuna zemin hazırlamıştır (Theobald, 2005, s. 5). II. Dünya Savaşı sonrası yeni teknolojik araçlarla ülkelerin ulaşım altyapılarını güçlendirme çabaları sonucunda turizm ulusal ve uluslararası düzeyde yeni bir endüstri olarak varlığını kabul ettirmiştir. Günümüzde turizm hem ekonomik hem de sosyal açıdan önemli ölçüde büyümüştür. Son yıllarda endüstrileşmiş ülkelerin en hızlı büyüyen ekonomik sektörü olan hizmet sektörünün en büyük segmentlerinden biri haline gelmiştir (Theobald, 2005, s. 5). Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi'nin 2019 yılı verileri de turizmin dünya ekonomisi açısından önemini vurgular niteliktedir (WTTC, 2019).

Köklü bir tarihsel geçmişi ve toplumlar üzerinde yaygın etkisi olan turizm ve ilgili kavramları tanımlamak oldukça güçtür. Bunun birçok nedeni vardır. Başlıca nedenlerinden biri turizmin seyahat kavramıyla yakın ilişkisi nedeniyle çok devingen bir yapıya sahip olmasıdır. Ekonomik, sosyal, politik, çevresel pek çok faktörden etkilenmekte ve disiplinlerarası nitelik taşımaktadır. Bu nedenle henüz evrensel tanımlara ulaşmak zordur. Bu bölümde turist, turizm, turizm çevresi gibi konu ile ilgili temel kavramlar ve tanımlar incelenmektedir.

2.1. Turist Kavramı

2.1.1. Turistin Tanımı

Turist kelimesinin ilk kez hangi basılı kaynakta kullanıldığı konusunda çelişkiler bulunmaktadır. Smith (1989), Samuel Pegge'nin 19. yüzyılın başlarında gezgin

için ilk kez turist kelimesini kullandığını bildirmiştir (Aktaran: Theobald, 2005, s. 10). Buna karşın turist kelimesinin on dokuzuncu yüzyılın başlarında Stendhal tarafından icat edildiği öne sürülmektedir (Dumazedier, 1967, Aktaran: Cohen, 1974, s. 529; Feifer, 1985, Aktaran: Theobald, 2005, s. 10). İlk turist tanımı ise 1876 yılında "Dictionnare universel du XIXe siècle"de yapılmıştır. Bu tanımda turistler "merak ve tembellikten seyahat eden kişiler" olarak tanımlanmaktadır (Theobald, 2005, s. 10).

Birleşmiş Milletler öncülünde 1963 yılında Roma'da düzenlenen Uluslararası Seyahat ve Turizm Konferansı'nda ziyaretçi, turist ve günübirlikçi terimleri ayrı başlıklar halinde tanımlanmıştır (UN, 1963, s. 5). Uluslararası istatistiki amaçlar için yapılan tanımlara göre *ziyaretçi*, ziyaret edilen ülkede herhangi bir ücretli işte çalışmamak koşuluyla herhangi bir nedenle olağan ikamet yeri dışında bir ülkeyi ziyaret eden herhangi bir kişidir. *Turistler*, ziyaret edilen ülkede en az 24 saat kalan ve seyahat amacı boş zaman (tatil, eğlence, sağlık, çalışma, din ve spor), iş, aile, görev ve toplantı başlıklardan biri altında sınıflandırılabilen geçici ziyaretçilerdir. Turistlerin aksine *günübirlikçiler* ise ziyaret edilen ülkede 24 saatten az kalan geçici ziyaretçilerdir. Turistik gemi yolculuğundakilerde (cruise tour) bu tanıma göre günübirlikçiler kapsamında değerlendirilmektedir.

Jafari ve Ritchie (1981)'nin turizm eğitimi üzerine çalışmasında, seyahat endüstrisinin tüketicilerini ifade etmek için turist terimi ile birlikte ziyaretçi, misafir ve gezgin terimleri aynı anlamda kullanılmıştır. Jafari ve Ritchie (1981) tarafından turistlerin birçok bakımdan, diğer sektörlerin tüketicileri gibi davrandıkları ileri sürülmektedir. Turistleri diğer mal ve hizmet tüketicilerinden farklı kılan şeyse, onların evlerinden uzakta tüketiciler olmasıdır. Bu nedenle, turizmin ilgi alanlarından biri tüketicilerin evden uzakta aynı kalıp kalmadıklarını veya farklı davranıp davranmadıklarını görmek için analiz etmektir.

Leiper (1979, s. 396)'in turizmi sistem olarak incelediği çalışmasında, sistemin ilk elemanı turistlerdir. Bu nedenle o da turisti tanımlama gereği duymuştur. Leiper (1979, s. 396)'in tanımıyla turist, asıl amacı yol üzerindeki noktalardan ücret kazanmak olan seferler dışında, normal ikametgahından en az bir gece uzak kalmayı

içeren isteğe bağlı, geçici tur yapan kişidir. Turistler, turizmin odak insan unsurudur. Onların davranışlarının döngüsel modelinden, sistem için temel olan coğrafi unsurları izole etmek mümkündür. Leiper (1990, s. 371), turist çekim sistemi üzerine bir başka çalışmasında ise turistler ile gezginleri karşılaştırmış ve turistleri gezginlerin alt kümesi olarak tanımlamıştır.

Dünya Turizm Örgütü turisti, geceleyen ziyaretçi olarak adlandırmaktadır. Dünya Turizm Örgütü'nün tanımında, eğer turizm destinasyonuna gelen kişinin seyahati o destinasyonda bir gece konaklamayı içeriyorsa, kişi turist niteliği kazanmaktadır. Ancak kişi turizm destinasyonundan aynı gün ayrılıyorsa günübirlik ziyaretçi veya günübirlikçi olarak sınıflanmaktadır. Ayrıca turistlerde kendi içlerinde üç alt gruba ayrılmıştır (UNWTO, 2010): (1) Yurt içi turistler, (2) Yurt dışından gelen turistler ve (3) Yurt dışına giden turistler. Tanımdan açıkça görülebildiği gibi ziyaretçi şemsiye bir terimdir ve hem turisti hem de günü birlikçiyi kapsamaktadır. Burada ziyaretçilerin sınıflandırılmasında çıkış yerleri ve varış yerinde kalış süreleri dikkate alınmaktadır. Ayrıca seyahat eden kişinin ziyaretçi vasfını kazanabilmesi için de bazı kriterler belirlenmiştir. Bunlar; ziyaretçinin ziyaret edilen yerde veya ülkede yerleşik bir tüzel kişi tarafından istihdam edilmemiş olması, tatil, iş ve diğer kişisel amaçlar için bir yıldan az olağan ortamı dışındaki bir ana destinasyona seyahat ediyor olmasıdır (UNWTO, 2010).

2.1.2. Turistin Özellikleri

Cohen (1974, s. 531)'in turistin kim olduğunu sorguladığı kavramsal çalışmasında, genel gezgin rolleri kapsamından turistleri karakterize eden farklı özellikleri altı boyut altında toplamıştır:

i) Turist, seyahati sırasında bile kalıcı ikametgah adresi olan geçici bir gezgindir. Bu durum onu göçebe, avare, serseri ve diğer kalıcı gezgin türlerinden ayırır. Turistin seyahatleri sadece ara sıra ve hatta nadiren üstlendiği bir rol, istisnai ve çoğu zaman alışılmadık bir durumdur. Kalıcı gezgin türlerinde olduğu gibi bir yaşam biçimine dönüşmemiştir. Gezginin turist olması için böylesine geçici bir seyahat durumunun

ne kadar uzun veya ne kadar kısa olması gerektiğini tam olarak belirtmek zordur. Bu da turist kavramındaki belirsizliğin birkaç unsurundan biridir.

ii) Turist, kendi özgür iradesiyle seyahate çıkan gönüllü bir gezgindir. Seyahatini dilediği zaman sona erdirebilir ve sürekli ikametgahına geri dönmekte özgürdür. Bu durum onu sürgün, mülteci, savaş esiri gibi istemsiz veya zorunlu yolculardan ayırır.

iii) Turist, bir gidiş-dönüş turu gezginidir. Böylece turistin ilk çıkış noktası aynı zamanda son varış noktasıdır. Bu durum, onu tek yönlü bir seyahatte, kalıcı bir ikametgahtan diğerine giden göçmenden ayırır. Cohen (1974, s. 532) burada, gidiş-dönüş ve tek yönlü seyahat arasındaki farkı oldukça önemli bulmakla birlikte, temelde kişilerin sabit ikametgahlarından diğer yerlere taşındığı farklı kalıcılık dereceleriyle ilgili belirsizliğe dikkat çekmektedir.

iv) Turist, kısa bir yolculuk veya geziden ziyade, nispeten uzun bir seyahattedir. Bu durum, turisti günübirlikçiden veya sadece gezmeye çıkmıştan ayırır. Ancak bu seyahatin tam olarak ne kadar uzun olması gerektiği genel olarak belirlenemez. Seyahat edenin kültürel ve diğer özellikleri ve seyahatinin doğası gibi çeşitli koşullara göre değişebilir.

v) Turist, düzenli olarak çıktığı ve alıştığı bir seyahatten ziyade, tekrar etmeyen bir seyahattedir veya en azından nadiren yaptığı bir seyahattedir. Bu durum turisti, banliyöde yaşayan kimseden veya hafta sonu ev sahibinden ayırır. Bununla birlikte, yineleme sürekli bir değişkendir ve bu nedenle yinelenen ile yinelenmeyen arasındaki sınırlar kesin olarak tanımlanamaz.

vi) Turist, seyahati araçsal olmayan bir gezgindir. Çünkü turistin yolculuğu başka bir hedefe giden bir araç değil (bir iş gezisinin aksine), kendi başına bir amaçtır. Bu tanım turisti, seyahatleri öncelikli olarak ekonomik, politik veya dini amaçlara hizmet eden iş adamı, gezici satış temsilcisi, uluslararası temsilciler, misyonerler ve diğer gezginler kategorisinin dışında bırakmaktadır.

2.2. Turizm Kavramı

2.2.1. Turizmin Tanımı

Fransızca'dan dilimize geçmiş olan turizm (Fransızca; tourisme) terimi (TDK, 2019), Grekçe "tornos kökünden gelmekte olup, Latince "tornare" aracılığıyla Fransızca'ya "turn" ve oradan da İngilizce'ye "tour" olarak aktarılmıştır. Başlangıçta bir görev döngüsüne atıfta bulunan, ayrıca dairesel bir hareketi de gösteren sözcük bugünkü anlamını 17. yüzyılın ortalarında kazanmıştır (Hornby, 2010). Sözlük anlamıyla turizm zevk için seyahatin, turlamanın teori ve pratiğidir. Tur köküne getirilen - izm soneki 'bir eylem veya süreç; tipik davranış ya da kalite belirtirken, buna karşın -ist soneki söz konusu eylemi gerçekleştiren kişiyi belirtir. Tur sözcüğü ile -izm ve -ist sonekleri birleştirildiğinde, bir daire etrafındaki hareket etme eylemini belirtir. Eylemde dairedeki başlangıç noktasına bir geri dönüş vardır. Bu nedenle, bir daire gibi, bir tur da bir gidiş-dönüş yolculuğu, yani orijinal başlangıcı terk etme ve sonra geri dönme eylemini temsil eder. Dolayısıyla böyle bir yolculuğa çıkan kişiye de turist denilebilir (Theobald, 2005, s. 9).

Leiper (1979, s. 391) turizm teriminin ilk kez İngiltere'de politika, hükümet ve diplomatik hizmet alanında kariyer için Avrupa'da eğitim alan İngiliz aristokratlarını tanımlamak için kullanıldığını ileri sürmektedir. Bu genç aristokratlar, daha sonraları "Grant Tour" olarak adlandırılacak olan (Kozak ve diğerleri, 2019, s. 51) eğitim amaçlı geleneksel bir üç yıllık Avrupa kıtası turuna başlıyorlardı ve ancak kültürel eğitimleri gerçekten tamamlandıktan sonra İngiltere'ye dönüyorlardı. Theobald (2005, s. 10)'ın Inskeep (1991)'ten aktardığına göre, bu tür seyahatler için yazılan ilk rehber kitap 1778'de yayınlanan Thomas Nugent'in "Grant Tour" adlı eseridir.

Turizm olgusunun; sosyal, kültürel, ekonomik vb. etkileri olan çok yönlü ve karmaşık disiplinlerarası doğası nedeniyle (Darbellay ve Stock, 2012), çeşitli bilim dallarında ilgili alana yönelik farklı bakış açısıyla farklı tanımları yapılmıştır. Ekonomistler, turizm faaliyetlerinin bir turizm destinasyonunun ekonomisine ve

ekonomik kalkınmasına katkılarıyla ilgilenmiş, arz ve talep, döviz ve ödemeler dengesi, istihdam ve diğer parasal faktörlere odaklanmıştır. Sosyologlar ve kültürel antropologlar, bireylerin ve insan gruplarının seyahat davranışlarını incelemiş, turistlerin ve ev sahibi konumundaki yerel halkın gelenek ve göreneklerine, alışkanlıklarına ve yaşam tarzlarına odaklanmıştır. Coğrafyacılar turizme mekansal bakış açısıyla yaklaşmış, seyahat akışı, arazi kullanımı ve fiziksel ortamdaki değişiklikleri incelemiştir (Theobald, 2005, s. 10).

Darbellay ve Stock (2012, s. 443) turizmin başlıca unsurlarını analiz edebilmek için 20. yüzyıl boyunca akademisyenlerce literatüre kazandırılan tanımlardan öne çıkanları dikkate almayı önermektedir. Burkart ve Medlick (1981) de turizmin temel özelliklerini ve onu benzer, bazen ilişkili ama farklı etkinliklerden ayıran nitelikleri belirlemek için kuramsal bir çerçeve sunmaya çalışan kavramsal tanımlar olduğunu öne sürmektedir (Aktaran: Theobald, 2005, s. 10). Hunziker ve Krapf (1942), yaptıkları tanımla turizmin kuramsal çerçevesini net bir şekilde belirlemiştir (Aktaran: Darbellay ve Stock, 2012, s.443). Bu tanıma göre turizm, yabancıların bir yerde geçici olarak kalmasından kaynaklanan olgular ve ilişkiler bütünüdür. Ancak bu kısa süreli kalma sırasında para kazanmak amacıyla o yerde ücretli bir iş yürütülmemelidir.

Leiper (1979, s. 392) çalışmasında, turizmi tanımlamada öncül girişimleri gözden geçirip o güne kadar yapılan tanımları üç başlık altında toplamıştır. Bunu yapmaktaki amacını da genele uygulanabilen yeni bir tanımsal çerçeve geliştirmek olarak açıklamıştır. Leiper (1979)'in tanım gruplarından ilki ekonomik tanımlardır. Bu tanımların bazılarında turizm bir endüstri olarak görülürken bazılarında ise bir işletme olarak tasvir edilir. İkinci grup teknik tanımlardır. Teknik tanımlar turistler üzerinde yoğunlaşır ve turistler üzerinden toplanan veriler ile karşılaştırmalı istatistikler üzerinde durulur. Üçüncü grup tanımlar ise bütüncül tanımlardır. Bütüncül tanımların genel özellikleri konunun özünün tamamını kapsayan nitelikte olmalarıdır. Leiper (1979) bu gözden geçirme ve gruplandırma sonrası turizmi "Başlıca amacı yol üzerindeki noktalardan ücret elde etme olanlar dışında kişilerin bir veya daha fazla gece için sürekli ikametgah yerlerinden farklı bir yerde geçici süre konaklamaları ve isteğe bağlı seyahatlerini kapsayan bir sistem..."olarak

tanımlamıştır. Bu tanıma göre sistemin, üçü coğrafi eleman olmak üzere beş elemanı bulunmaktadır: Bunlar; (1) turistler, (2) çıkış yeri, (3) geçiş güzergahı, (4) varış yeri ve (5) turist endüstrisidir. Bu beş eleman mekansal ve fonksiyonel bağlantılarda düzenlenmiştir. Açık bir sistemin özelliklerine sahip olan beş elemanın düzeni, etkileşime girdiği -fiziksel, kültürel, sosyal, ekonomik, politik, teknolojik- daha geniş ortamlar dahilinde çalışır niteliktedir.

Turizm kavramının tanımında hükümetler, sivil toplum örgütleri, ulusal ve uluslararası turizm örgütleri farklı kriterleri benimseyebilmekte kendi etki ve yetki alanlarına yönelik farklı tanımlar geliştirebilmektedir. 1951 yılında kurulan Uluslararası Turizm Bilimsel Uzmanlar Derneği (AIEST) tarafından 1980'li yıllarda Leiper (1979)'in sistem yaklaşımının karmaşıklığından uzak daha yalın bir tanım geliştirilmiştir. Bu tanıma göre turizm; sürekli oturulan, çalışılan ve günlük olağan ihtiyaçların giderildiği yerlerin dışına seyahat edilmesi ve bu yerlerde, genelde turizm işletmelerince üretilen mal ve hizmetlerden talep edilerek, geçici olarak konaklanması ile ortaya çıkan olaylar ve ilişkiler ağıdır (Kozak ve diğerleri, 2019, s. 5).

Dünya genelinde duyarlı, sürdürülebilir ve evrensel olarak erişilebilir turizmin teşvikinden sorumlu bir Birleşmiş Milletler kuruluşu olan Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)'nün tanımıyla "Turizm, insanların iş/meslek veya kişisel amaçlarla alışılmış ortamlarının dışındaki yerlere veya ülkelere seyahat etmesini gerektiren ekonomik, sosyal ve kültürel bir olgudur. Bu insanlar, turist veya günübirlikçi; yerli (yurt içi) veya yabancı (yurt dışından gelen) olabilen ziyaretçiler olarak adlandırılır." (UNWTO, 2020). Dünya Turizm Örgütü'nün tanımı incelendiğinde, turizme bütüncül düzeyde yaklaştığı görülmektedir. Ayrıca tanımda kısaca turist hakkında da bilgi verilmektedir.

2.2.2. Turizm Sürecinin Girdileri

Leiper (1979, s. 397), turizm sürecinde iki faktörün etkileşim halinde olduğunu bildirmektedir. Bu faktörlerden ilki deneyim arayan ve aynı zamanda deneyimsel olan destek hizmetlerine ve tesislerine ihtiyaç duyan turisttir. İkincisi ise,

deneyimleri, hizmetleri ve tesisleri sağlayan çok çeşitli kaynaklardır. Turizm sürecini tam olarak kavrayabilmek için turistin yanı sıra bu kaynak yelpazesinin de analiz edilmesi gerekmektedir. Turizm ekonomisinin temel arz / talep denkleminin girdileri veya arz tarafı olan bu kaynaklar beş kategoriye ayrılabilirler: (1) Boş zaman, (2) planlama ve örgütsel girdiler, (3) ücretsiz kalıtsal ve doğal kaynaklar, (4) ikincil endüstriler ve (5) turist endüstrisi.

i) Sözlük anlamıyla bireyin çalışma ve öğrenim dışındaki zamanlarında keyif aldığı şeyi yapmak için harcadığı zaman olan boş zaman (Hornby, 2010), turizm sürecinde tüketilen temel girdi kaynaktır. Onun bu niteliği, genellikle turizm ve rekreasyon (dinlenme ve eğlenme) için talebe katkı yapan temel bir faktör olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Leiper (1979, s. 398) boş zamanın arza katkı yapan bir faktör olarak da eşit önemde olduğunu bildirmektedir.

ii) Leiper (1979, s. 398) turizm sürecindeki planlama ve örgütsel girdiler için üç farklı çıkış noktası belirlemiştir. Bunlardan ilki turistlerden kaynaklanan, turistlerin organizasyonel, sosyal, kültürel ve maddi kaynaklarıdır. Turistlerin sosyal etkileşim deneyimleri, kültürel değerleri, turistlik deneyimleri veya destinasyonun ulaşım imkanları, konaklama seçenekleri hizmetle birlikte sunulan araç-gereç, donanım bu kaynaklar arasında sayılabilir. İkincisi turizm süreci ile ilgili çeşitli bilgi kaynaklarıdır. Üçüncüsü ise ticari turizm firmalarının performanslarının sürece girdi olarak dahil olmasıyla ortaya çıkar.

iii) Ücretsiz kalıtsal ve doğal kaynaklar birçok turizm türü için hayati önemdedir. Bu kategoride iklim, tabiat, plajlar, su kaynakları, genel manzara, bitkiler ve hayvanlar ve ziyaretçilere samimi, gönüllü olarak konukseverlik gösteren yerel halk sayılabilir. Buraya; arkadaş canlısı insanlar, kendiliğinden sergilenen gelenek ve yerel kültür, yakınlar ve arkadaşların ziyareti için özel evde barınma sağlanması gibi destinasyonun yerel atmosferine katlıda bulunan birçok faktör dahil edilebilir (Leiper, 1979, s. 399).

iv) İkincil endüstriler, birçok yolla turistlerin isteklerine ve ihtiyaçlarına hizmet eder. Bu endüstriler arasında genelde yerel halka hizmet eden birçok mağaza, restoran,

kamu hizmetleri, eğlence mekanları sayılabilir. Toplam müşterileri arasında turistler önemsiz denecek kadar az oranda olduğundan, özellikle pazarlama amaçlı ayrı bir birim altında onlar dikkate alınmaz. İkincil endüstrilerde üretilen ve arz edilen mal ve hizmetler turistik amaçlar gözetilerek tasarlanmaz (Leiper, 1979, s. 399).

v) Turistlere hizmet eden beşinci ve son girdiler kategorisi olan turist endüstrisi Leiper (1979, s. 400) tarafından yüzeysel olarak çeşitli ve coğrafi olarak parçalanmış bir koleksiyon olarak adlandırılmaktadır. Mağaza, restoran, kamu tesisleri gibi bazı bileşenleri ikincil endüstriler ile benzerlik gösterir ve bazıları her iki kategoride de sınıflanabilir. Turizm sürecinde benzersiz bir role sahip olan turist endüstrisi turizm sisteminin tüm parçalarıyla özel bir ilişki halindedir. Bu da onu süreçteki diğer girdi kaynaklardan farklılaştırmaktadır. Bu nedenle sistem dahilinde farklı bir eleman olarak tasarlanır. Diğer kaynak girdi kategorileri, diğer elemanlar dahilinde varolan bileşenler olarak kabul edilebilir.

2.3. Çevre Kavramı

Çevre olgusunun kavramsal açıdan inceleyebilmek için sistem yaklaşımı ile ele alınması gerekir (Patten, 1978; Gallopin, 1981). Çünkü çevre farklı bir çok sistemi etkileyen bir sistemdir. Ayrıca kendisi de bir üst sistemin parçasıdır. Soyut çevre kavramı, zamanla değişen sistemler de dahil her durum için geçerlidir (Gallopin, 1981, s. 139). Katı ekolojik çevre fikri bireysel organizmaya dayansa da, yaygın kullanım kavramı sıklıkla bireylerden gruplara ve grup çevresine doğru genişletmektedir. Bazense belirli, mutlak bir çevre anlatılır. Nedensellik ilişkisiyle çevrenin önemli özellikleri birey ve grubu içine alır veya onu çevreler. Böylece, bireyleri ya da toplulukları çevreleyen koşulları, etkileyen veya değiştiren güçleri oluşturur. Bu bir organizma için hava su gibi hayati önem taşıyan faktörler olabileceği gibi bir bireyi veya topluluğu çevreleyen ve etkileyen biyolojik, fiziksel, ekonomik, politik, sosyokültürel koşulların tamamı da olabilir (Patten, 1978, s. 206). Farklı disiplinlerce yapılan çevre tanımlarında da bu nedensellik ilişkisi açıkça görülmektedir. Aşağıda bu tanımların bazılarına yer verilmektedir.

2.3.1. Çevre Tanımı

Çevre kavramının her disipline göre pek çok farklı tanımı yapılmıştır. Hançerlioğlu (2006, s. 48), biyoloji, sosyoloji, mantık ve psikoloji terimi olarak nitelendirdiği çevreyi canlı bir varlığın ilişkide olduğu diğer varlıkların ve olayların bütünü olarak açıklamaktadır. Türkçe Sözlük'te çevre için sekiz farklı tanım verilmiştir (TDK, 2019): İsim olarak çevre, bireyin içinde bulunduğu fiziki ve toplumsal ortamı anlatmak için kullanılmaktadır. Ekolojik açıdan çevre, canlıların yaşamını sürdürmesi için gerekli olan kimyasal, fiziksel ve biyolojik faktörlerin tümüdür. Sosyolojik açıdan çevre, bir bireyin, bir grubun veya bir toplumun gelişiminde rol oynayan dış faktörlerin tamamıdır. Bilişim terimi olarak çevre, çeşitli görevlerin gerçekleştirilebileceği bir bilgisayar arayüzüdür (Merriam Webster Dictionary, 2021).

Bilinen ilk kullanımı 1827 yılında gerçekleşen çevre terimi Fransızca "environ" edatından gelmektedir. En genel tanımıyla çevre, *çevreleyen* anlamındadır. Günlük yaşamı oluşturan koşulları ve durumları ifade eder. En yalın haliyle doğal dünyayı ifade eder. Bir bütün olarak, yaşamı, doğayı, davranışı ve yaşamın büyümesini, gelişmesini ve olgunlaşmasını etkileyen tüm dış güçleri, etkileri ve koşulları tanımlamaktadır (Merriam Webster Dictionary, 2021). Çevre, toprak, su, hava ve bu unsurlar ile insanlar, diğer canlılar, mikroorganizmalar, bitkiler ve mülk arasında var olan karşılıklı ilişkiyi içerir (Edwards, 2019, s. 1). Bu ilişki 1983 yılında kabul edilen Çevre Kanunu'nun ikinci maddesi ile de tanınmış ve hüküm altına alınmıştır (Çevre Kanunu, 1983, madde 2).

Doğal çevre, hidrosfer, atmosfer, biyosfer ve litosfer olmak üzere birbiri ile bağlantılı dört farklı sisteminden oluşur. Sürekli değişim halinde olan bu dört farklı sistem, fiziksel ve kimyasal safhalar ile etkileşimlidir. Bu tür değişimler insan faaliyetlerinden etkilenebileceği gibi bunun tersi de olabilir. Bu farklı bileşenler

arasındaki etkileşim nedeniyle, insan faaliyetlerinin etkisine ek olarak, çevre ve ortaya çıkan sorunlar birkaç disiplini içerir ve bu nedenle doğası gereği çok disiplinlidir. Genellikle karmaşık olan gerçek dünya sorunlarının disiplinlerarası çalışmalar gerektirdiği öne sürülmektedir. Böylece bir konuya veya probleme yönelik bir yaklaşımda çok sayıda profesyonel uzmanlık veya akademik disiplin birleştirilir veya dahil edilir. Disiplinlerarası çalışmalar, kendi özel bakış açılarını koruyan ancak işbirlikçi ve birikimli bir ilişki içinde bir araya gelen farklı disiplinlerin basit bir toplamı olarak ortaya çıkar. Araştırma konusu, farklı bakış açılarıyla incelendiğinde, çeşitli disiplinlerin sunduğu yöntemler ve anlayışlar kullanılarak konunun çeşitli özellikleri daha iyi ortaya çıkarılabilir (Edwards, 2019, s. 1).

2.3.2. Çevre Sorunları

Çevre sorunlarının kökleri çok eskilere dayanmasına rağmen bu sorunlar sanayi devrimi sonrası belirgin bir hal almıştır (Kuduz ve Zerenler, 2013, s. 12). İnsanlığı tehdit etmeye başlaması ise 20. yüzyılın ikinci yarısından sonraya tarihlenir (Martin ve diğerleri, 2016). Çevre sorunları çok yönlüdür. Yaygın olanlarına toprak kirliliği, su kirliliği, hava kirliliği, doğal kaynakların tükenmesi, iklim değişikliği, biyoçeşitliliğin azalması örnek olarak gösterilebilir. Hayatın doğal akışı içinde insan etkileşimleri ve faaliyetleri çevre sorunlarını daha da büyütmektedir. Örneğin, artan insan nüfusu, biyoçeşitliliği ve doğal kaynakları tüketmek için yerel ve küresel ortamlarla etkileşime girer (Martin ve diğerleri 2016). Dahası, insanların yaşamlarını sürdürmek ve iyileştirmek ülkeler için kalkınmayla eşdeğerdir. Ancak hızlı sanayileşme ve nüfus artışının çevresel kaliteyi azaltıcı etkisi nedeniyle tezat oluşur. Çünkü kalkınmadaki ve nüfustaki artış, daha fazla çevresel bozulmaya ve kaynakların tükenmesine yol açar (Edwards, 2019, s. 2).

Bu çağa özgü çevre sorunlarının yakın gelecekte artarak devam edeceği öngörülmektedir. Küresel ekonomik görünüm hesaba katıldığında, sera gazı emisyonlarında önemli ölçüde artış yaşanacaktır. Küresel ısınma, uluslararası

toplumu olumsuz yönde etkilemeye devam edecektir. Küresel ısınmadan kaynaklanan, kutup buzlarının erimesi, deniz seviyelerinde yükselmeler ve büyük fırtınaların artan sıklığı gibi sonuçlarla dünya üzerindeki yaşam zorlanacaktır. Tropikal ormanlar, sulak alanlar ve mercan resifleri gibi farklı türler için zengin habitatların tükenmesi, şu anda meydana gelen biyolojik türlerin tarihsel olarak büyük kayıplarını şiddetlendirecektir. Böylece dünyanın doğal turizm varlıklarının arzında azalma olacaktır (Dwyer, 2005, s. 536).

2.3.2.1. İklim Değişikliği

Küresel ısınma sonucu meydana gelen iklim değişikliği, çağımızın en büyük ve tartışmalı çevre sorunudur. Bir Birleşmiş Milletler organizasyonu olan Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) Beşinci Değerlendirme Raporu (AR5)'nda, iklim sistemi üzerindeki insan etkisinin açık olduğunu kabul etmektedir (IPCC, 2020). Bir dereceye kadar iklim değişikliğinin devam ettiği ve şu anda kaçınılmaz olduğu artık kesin bir gerçektir. İklim değişikliği genel olarak dünya ve dünya üzerinde yaşayan tüm canlılar için bir sorun ve tehdit oluşturmaktadır. Ekosistemleri, sosyal sistemleri ve ekonomik sistemleri etkilemekte, istikrarsızlığa ve artan risk ve kırılganlığa yol açmaktadır. Daha somut örneklerle deniz seviyesinin yükselmesine, biyoçeşitlilik kaybına, kuraklık ve fırtınaların sıklığında ve yoğunluğunda artışa, mevsimlerde değişkenlik ve belirsizliğin artmasına neden olmaktadır. Bu etkiler sonucu yaşam kalitesi düşmekte, sağlık, su bulunabilirliği, tarım, gıda bulunabilirliği vb. insanlık için bir sorun haline gelmektedir (Edwards, 2019, s. 3). Küresel ısınma ve deniz suyunun yükselmesi turizmin sürdürülebilirliği için de bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Konuya pazarlama perspektifinden yaklaşan Middleton ve Hawkins (1998, ss. 19-20), küresel ısınma ile kıyı şeridi boyunca artan alg büyümesinin sahil turizmi için tehlike oluşturduğunu ve artan deniz seviyesinin Maldivler, Mauritius gibi turist adalarını tehdit ettiğini bildirmektedir.

İklim değişikliği, tüm ülkelerin ihtiyaçlarını ve çıkarlarını kapsayan küresel bir sorun olması nedeniyle ona küresel ölçekte yanıt gerektirmektedir. Uluslararası kuruluşlar, sürdürülebilir kalkınmayı sağlarken etkileriyle mücadele etmek için Birleşmiş Milletler nezdinde iklim değişikliğine yönelik stratejiler geliştirmektedir. Yürürlüğe 1994 yılında giren Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UN, 1992), 2005'te yürürlüğe giren Kyoto Protokolü (UN, 1997) ve 2016 yılında yürürlüğe giren Paris Anlaşması (UN, 2015) iklim değişikliğine küresel bir tepkiyi mümkün kılmaktadır. Amaç, atmosferdeki sera gazı konsantrasyonlarını stabilize etme ve küresel ısınmayı sınırlandırmadır. Kyoto Protokolü, sera gazı emisyonlarını sınırlamak veya azaltmak için gelişmiş taraf ülkeler için bağlayıcı hedefler belirlemiştir. Taraf ülkelerin emisyon taahhütlerini yerine getirmelerine yardımcı olmak için yenilikçi mekanizmalar oluşturmuştur. Hem Sözleşme hem de Protokol, bir dizi ulusal iklim politikasının uygulanması için bir çerçeve oluşturmakta ve karbon piyasasının ve gelecekteki azaltma çabalarına temel olabilecek yeni kurumsal mekanizmaların yaratılmasını teşvik etmektedir. Aynı amaçları taşıyan Paris Anlaşması, sorumluluğu sadece gelişmiş ülkelere bırakmamakta, tüm ülkeleri iklim değişikliğiyle mücadele etmek üzere bir araya getirmektedir.

Değişen iklimle başa çıkmada bir diğer yol olarak değişime adaptasyon görülmektedir. Adaptasyon, insanların ve doğal sistemlerin iklim ve çevresel değişikliklere nasıl hazırlanıp tepki verebileceğinin bir anlayışı olarak kabul edilir. Diğer bir ifadeyle adaptasyon, gerçekleşen veya beklenen iklim uyaranlarına ve bunun insan ve doğal sistemler üzerindeki etkilerine uyum sağlama sürecidir. Sürdürülebilir kalkınma ışığında insanların refahı temelinde giderek daha fazla tartışılmakta olan adaptasyondan (Örn. Thomas ve Twyman, 2005; Adger ve diğerleri, 2003; Khan, 2002) elde edilmek istenen çıktı, hem doğal sistemlerde hem de insana özgü sistemlerde iklim değişikliğine karşı adaptif kapasiteyi artırarak onların savunmasızlığını azaltmaktır.

İklim değişikliğiyle mücadelede kabul gören üçüncü yol sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıdır. Dayanak noktası, sürdürülemez kalkınmanın iklim değişikliğine yol

açtığı ve dolayısıyla sadece sera gazı emisyonlarını azaltma ve değişime adaptasyon değil sürdürülebilir kalkınmanın da iklim değişikliğinin çözüm yollarından biri olduğudur (Parry, 2009). Bu üç çözüm yolu, iklim sisteminin doğal ve fiziksel bilimlerinden enerji sektörlerine, ekonomiden siyasete, sosyal bilimlere ve iklim değişikliğinin yasal ve etik değerlendirmelerine kadar çeşitli disiplinleri içermektedir (Edwards, 2019, s. 4).

2.3.2.2. Çevre Kirliliği

Toplumların kalkınma çabaları çevrenin üretkenliğini ve kalitesini etkileyen insana özgü faaliyetlerde bulunmayı gerektirir. Bu faaliyetler sonucu oluşan çevre kirliliği, kirletici maddelerin çevreye girmesidir. Bu kirleticiler katı sıvı gaz formunda herhangi bir maddede yoğunlaşması sonucu ortaya çıkar. Böylece kara, hava ve su üzerinde çeşitli kirlilik türleri meydana gelir (Edwards, 2019, s. 4)

Karasal kirlilik insan kaynaklı (antropojenik) faaliyetlerin sonucunda dünya yüzeyinin ve toprağının bozulmasıdır. Toprak, dünya üzerindeki yaşamın devamlılığı için gerekli olan karmaşık karasal ekosistemlerinin ve iklim sistemlerinin korunmasında kilit bir rol oynamaktadır. Toprak aynı zamanda gıda, yem, lif, yenilenebilir enerji ve hammadde üretimi için insanın bağımlı olduğu ana doğal kaynaktır. Zararlı kimyasal bileşenlerin birikmesiyle oluşan toprak kirliliği, günümüzde toprak kalitesinin veya toprağın üretim kapasitesinin önemli ölçüde azalması olarak tanımlanan toprak bozulmasının ana nedenlerinden biri haline gelmiştir. Toprak bozulmasına neden olan diğer faktörler arasında erozyon, sıkıştırma ve sertleşme, toprak organik maddesinin azalması, biyolojik bozulma süreçleri sayılabilir (Jie ve diğerleri, 2002, s. 243)

Hava kirliliği, ayrışma, doğal dumanlar ve volkanik kül gibi doğal nedenlerle gerçekleşebileceği gibi sivil ve endüstriyel emisyonlar gibi insan faaliyetlerden de kaynaklanmaktadır. Hava kirliliği, özellikle kentsel alanlarda yaşayan insanlar için

bir sağlık riski oluşturmaktadır. Kentsel hava, insan sağlığı üzerinde yıkıcı olumsuz etkileri olan karmaşık bir kimyasal ve kanserojen karışımından oluşur (Edwards, 2019, s. 4). Kentsel alanlarda hava kalitesinin bozulmasına en çok katkıda bulunan faktör ulaşım araçlarının sera gazı salınımıdır. Yapılan araştırmalar bir yerde oluşan hava kirliliğinin küresel ölçekte çok uzak mesafelere taşınabildiğini göstermiştir (Molina ve Molina 2004, s. 662). Hava kirliliğinin sağlık üzerindeki etkileri üzerine son yıllarda birçok araştırma gerçekleştirilmiştir. Havadaki partikül madde ve ozon gibi kirletici maddelere maruz kalma, solunum ve kardiyovasküler hastalıklara bağlı ölüm oranı ve hastaneye yatışlardaki artışlarla ilişkilendirilmiştir. Bu etkiler, hava kirliliği ve sağlıktaki günlük değişimleri ilişkilendiren kısa vadeli çalışmalarla ve maruz kalan bireylerden oluşan grupları zaman içinde izleyen uzun vadeli çalışmalarla saptanmıştır. Etkiler, çok düşük seviyede maruz kalma sonrasında bile görülmüştür. Partikül madde ve ozon için, sağlık üzerinde etkisinin sıfır olduğu bir eşik olup olmadığı net değildir (Brunekreef ve Holgate, 2002, s. 1233).

Su kirliliği, doğal ve insan kaynaklı aktiviteler nedeniyle gerçekleşir. Kirlenen su, farklı su kirleticilerinin kökenini oluşturur. Su kirliliği kaynaklarını doğrudan ve dolaylı kirlenmeye yol açan kaynaklar olarak iki grup altında toplamak mümkündür. Doğrudan kirliliğe, kirlenmiş suyun veya suya karışmış toksik maddelerin doğrudan denizlere veya nehirlere salınması neden olur. Bu, suda yaşayan canlılar için olduğu kadar o suyu kullanan insanlar ve diğer canlılar için büyük tehlike yaratır. Örneğin o suda yüzen, avlanan veya o suyu içme suyu olarak kullanan insanlar ölüm riskiyle veya ciddi sağlık problemleriyle karşı karşıya kalır. Dolaylı su kirliliği, kirletici maddelerin dolaylı olarak bir şekilde suya karışmasından kaynaklanır. Örneğin toprak üzerinde tarımsal faaliyetler sonucu biriken gübre ve böcek ilacı kimyasalları, sulama ya da yağan yağmurlarla yer altı sularına ve ardından çeşitli su yollarına karışır. Bir diğer dolaylı neden hava kirliliği sonucu oluşan asit yağmurlarıdır. Denizleri, gölleri, dereleri ve kıyıları kirleten asit yağmurları canlılar için son derece zararlı olabilmektedir (Singh ve diğerleri, 2020, s. 9).

2.3.3. Turizmin Çevre Üzerine Etkileri

Turizm faaliyetinin çevreye olumlu veya olumsuz etkileri ve sonuçları vardır. Bunları önlemek mümkün değildir. Ancak olumsuz etkileri en aza indirgemek ve turizmin olumlu etkilerini arttırmak için söz konusu çevresel etkileri iyi analiz etmek, uygun şekilde planlamak ve yönetmek gerekir (Kozak ve diğerleri, 2019, s. 109; Archer ve diğerleri, 2005, s. 79). Bu etkiler çeşitli şekillerde ortaya çıkar. Uluslararası ve yerel turizmin her ikisinde de farklı sosyal ve kültürel geçmişe sahip insanların birbirine karışması etkilerin ortaya çıkış nedenlerinin başında gelir. Ayrıca turistler tarafından yapılan harcamalar destinasyonun ekonomisi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğundan, mekânsal yeniden yapılanma kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır (Archer ve diğerleri, 2005, s. 79). Aşağıda, turizm faaliyetinin ekonomik, politik, sosyokültürel ve fiziksel çevre üzerine olumlu ve olumsuz etkilerine yer verilmiştir.

2.3.3.1. Turizmin Ekonomik Çevreye Etkileri

Yurt içi ve yurt dışı turizm faaliyetlerinin destinasyon ülkeye yarattığı ekonomik kazanımlar nedeniyle turizm çoğunlukla ekonomik çevresel etkileriyle ele alınmış bir toplumsal olgudur (Kozak ve diğerleri, 2019, s. 109). Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren ulaşım olanaklarının artması ve çeşitlenmesiyle birlikte kitle turizmin artması, ülkelerin turizmden elde ettikleri gelirlerinde de artış yaratmıştır. Turizmden elde edilen gelirlerin ekonomik büyümeye ve kalkınmaya olumlu etkileri, ülke yönetimlerinin yut içi ve uluslararası düzeyde turizmi teşvik etmelerine ve desteklemelerine neden olmaktadır (Ivanov ve Webster, 2007).

Küresel ekonomide en büyük sektörlerinden biri olarak yer alan turizm, istihdam yaratır, ihracatı yönlendirir ve dünya genelinde refahı artırır. Birçok farklı sektörün bir araya gelmesiyle oluşan turizm sektörü, iş ve tatil amaçlı yerli ve yabancı, ziyaretçilere hizmet verir. Konaklama ve ulaşımdan yiyecek ve içeceğe, perakende ve kültürden spor ve rekreasyona kadar çeşitli sektörlerdeki büyük ve küçük şirketler, insanları bir araya getiren, toplulukları destekleyen ürünler ve hizmetler geliştirerek artan bir ekonomik faaliyet seviyesine yol açar. Turizmin ekonomiye olumlu etkileri, ekonomik kalkınmanın sık kullanılan nicel ölçüsü olan gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) üzerinde bir etki yaratır. İstihdam açısından doğrudan etkilerinin yanı sıra diğer sektörlere tedarik zinciri bağlantıları ve bunun yarattığı etkiler yoluyla da dolaylı faydalar sağlar (WTTC, 2019; 2020).

Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC, 2020) tarafından gerçekleştirilen 2019 yıllı araştırmasına göre turizm sektörü; küresel GSYİH'nın yüzde 10,3'ünü ve 330 milyon işi, toplam istihdamın yüzde 10,4'ünü oluşturmaktadır. Sektörün kapsam alanı dünyanın 25 bölgesinde 185 ülke ve ekonomidir. Son beş yılda, dünya çapında yaratılan net yeni işlerin dördü seyahat ve turizm alanında olmuştur. Uluslararası turizm, ev sahibi ülkenin ekonomisine döviz girdisi yaratması ve dolayısıyla ödemeler dengesinin cari hesabına doğrudan katkı sağlaması açısından görünmez bir ihracattır. Diğer ihracat endüstrileri gibi, bu gelir akışı iş cirosu, hane halkı geliri, istihdam ve devlet geliri yaratır. Ancak üretim süreci bu kadarla sınırlı değildir. Ticari kuruluşlar, şahıslar ve devlet kurumları tarafından alınan paranın bir kısmı, ev sahibi ekonomide tekrar harcanır, böylece daha fazla ekonomik aktivite yaratılır. Bu ikincil etkiler, başlangıçtaki doğrudan etkilerin toplamını önemli ölçüde aşabilir (Archer ve diğerleri, 2005, s. 82).

Yüzeysel olarak bakıldığında, kalkınma ve büyüme için bir araç ve yerli nüfusun refahını en üst düzeye çıkarmanın bir yolu olarak turizmin potansiyel faydaları açıkça görülmektedir. Ancak son yıllarda literatürde bu faydalara şüpheyle yaklaşan çalışmalara da rastlamak mümkündür (Archer ve diğerleri, 2005, s. 82). Tosun ve diğerleri (2003, s. 142), Türkiye'de turizmin gelişmesi ile ekonomik kalkınma

arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, turizmin ekonomiye olumlu katkılarının yanı sıra bölgeler ve sosyal sınıflar arasında eşitsizlikleri de arttırdığını bulmuştur. Bunun başlıca nedeni olarak, kırsal alanlar pahasına kitlesel kıyı turizmini geliştirmek için ekonomik teşvikler sunma yaklaşımından kaynaklanmıştır. Kozak ve diğerleri (2019, s. 122) bu sorunu fırsat maliyeti sorunu olarak görmektedir.

2.3.3.2. Turizmin Politik Çevreye Etkileri

Turizm, farklı kültürler ve farklı toplumlar arasında barış ve anlayış tesis etmek için bir köprü olarak görülen bir çok çalışma bulmak mümkündür (D'Amore, 1988a; 1988b; Litvin, 1998; Khamouna ve Zeiger, 1995). Ancak Archer ve diğerleri (2005, s. 85) turizmin bu imajını ütopik bulmaktadır. Çünkü gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında uzun mesafeli seyahatler attıkça, çok farklı geçmişlere ve çok zıt yaşam tarzlarına ve gelir düzeylerine sahip insanlar birbirleriyle doğrudan temas kurmaktadır. Bu eşitsizliklerin çok büyük olduğu yerlerde, olumsuz politik sosyokültürel sonuçlar yaratmaktadır.

Aşırı durumlarda uluslararası turizm, gelişmekte olan ülkelerde yeni sömürgecilik (Neokolonyalizm) yaratmaktadır. Yeni sömürgecilik gücü yerel ve bölgesel düzeyden alıp onu çokuluslu şirketlerde toplamaktadır. Operasyonel düzeyde, otellerdeki ve diğer kuruluşlardaki daha üst düzey pozisyonlar bazen gerekli uzmanlık ve deneyime sahip yabancılarca işgal edilmektedir. Daha düşük ücretli, daha basit işler genellikle yerel halk için ayrılmaktadır. Çok uluslu şirketlerin herhangi bir sorunla karşılaşmaları halinde yatırımlarını geri çekme opsiyonlarının olması nedeniyle yerel ve ulusal yönetimler bu tür şirketlere ses çıkaramamaktadır. Aşırı durumlarda, böyle bir gelişme, yeni bağımlı bir ülkede olumsuz politik sonuçlar yaratmaktadır (Archer ve diğerleri, 2005, s. 86).

Archer ve diğerleri (2005, s. 86) yurt içi turizme politik açıdan daha olumlu yaklaşmaktadır. Yerli turistlerin ülkenin diğer bölgelerine seyahat ederek, kendi

ulusal miraslarıyla bütünleşmesi ulusal birlik ve beraberlik duygusunu güçlendirecektir. Gelişmiş ülkelerde, ulusal tarihi anıtlara, görkemli evlere ve antik savaş alanlarına yapılan ziyaretler, yurt içi seyahat için önemli bir motivasyon kaynağıdır. Gelişmekte olan birçok ülkede, öğrenciler ve okul çağı grupları anavatanlarının diğer bölgelerine seyahat ederler. Çeşitli bölgelerin bireysel özellikleri ve kimliklerinin kaybolmaması koşuluyla, bu tür seyahatler hem turistlere hem de bölge sakinlerine aynı şekilde fayda sağlayabilir.

Sönmez (1998, s. 432) terörizm, politik huzursuzluk, savaş ve turizm olgusu arasındaki ilişkilere odaklandığı çalışmasında, turizmin bazı ülkelerde politik araç olarak kullanılabildiğine dikkat çekmiştir. Bunu Tibet ve Gambia'dan örneklerle açıklamaktadır. Tibet'te 1989 yılındaki sıkı yönetim ilanı sonrası yeni başlayan turizm faaliyetleri yara aldı. Ancak, huzursuzluğun en dikkat çekici etkisi, Tibetlilerin mesajını dünyanın geri kalanına taşımak için insan hakları sorunları hakkında bilgi toplayan gizli bir turist ağının oluşmasıydı. Benzer bir durum 1965-1994 yılları arası Gambiya'da da yaşandı ve birçok uluslararası tur operatörü Gambiya'dan çekildi. Gambiya'nın turizm gelirleri hızla düştü. Gambiya yönetimi bu durumu ülkelerine yapılan bir politik baskı olarak değerlendirdi.

2.3.3.3. Turizmin Sosyokültürel Çevreye Etkileri

Kitle turizmi ev sahibi bölgenin sosyokültürel değerleri, yerel yapıları üzerinde değişim yaratmaktadır. Bu değişim kurumsal politika ve planlamadaki değişimi beraberinde getirmektedir (Tsartas, 2003, s. 125, 129). Bu nedenle turizmin sosyokültürel etkilerini politik etkilerden ayırmak zorlaşmaktadır (Archer ve diğerleri, 2005, s. 88). Farklı ülkeler arasında ve bazen aynı ülke içindeki farklı bölgeler arasında geniş sosyokültürel farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bunlar gelir düzeyi, yaşam biçimi, davranış kalıplarındaki farklılıklar ya da fiziksel görünüm farklılıklarından kaynaklanabilir. Turizm endüstrisinin itici gücü olan bu tür farklılıklar aşırı uçlara toplandığında karşılıklı anlayış yerini antipatiye bırakmaktadır. Turistlerin ev sahibi topluluklar için yabancılar olması sorunu daha da

büyütmektedir. Savunmasız görülen turistler, yerel halk tarafından işlenen çeşitli suçların hedefi haline gelmektedir. Nunkoo ve Ramkissoon (2007, s. 139), Mauritius'ta turizmin sosyokültürel etkisini inceledikleri çalışmada bu suçların en yaygın örneğinin turistlere yönelik hırsızlıklar olduğunu saptamıştır.

Turizmin gelişmesinin sosyokültürel yan etkilerini çözmek için yapılan çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Aşırı durumlarda turizm, yerel halkın yaşam biçimini tamamen bozmaktadır. Örneğin Afrika'nın bazı bölgelerinde yaban hayatını koruma ve turizm gerekçesiyle milli park sisteminin oluşturulması, yerel halkın avlanma ve göçebe varlığını ciddi şekilde etkilemiştir. Kanada'nın bazı bölgelerinde yerli turistlere yönelik açık hava rekreasyon ve yurtiçi turizm parkları oluşturma gerekçesiyle bölge sakinleri yaşadıkları yerlerden tahliye edilmiştir. Turizmle ilişkili diğer sosyokültürel sorunların çoğu, turizmin gelişiminin yoğunluğuyla ilgilidir. Ölçülmesi zor olsa da, turizm yoğunluğu ile turizme yönelik yerel halkın rahatsızlığı arasında bir ilişki vardır. Turistlerin bir bölgeye akışı, insanların yaşadığı yoğunluğu artırır ve turistlerin yerel halkla paylaştığı tesisleri aşırı doldurur. Aşırı kalabalık, turistler için tatil deneyiminin değerini azaltırken, yerel topluluklar için de ek bir yük oluşturur (Archer ve diğerleri, 2005, s. 89).

2.3.3.4. Turizmin Fiziksel Çevreye Etkileri

Bir ülke veya bölgenin turistlerce en önemli tercih nedenleri arasında tarihiyle, doğasıyla fiziksel çevre gelmektedir. Turizm ve fiziksel çevre birbirini tamamlamaktadır. Turizm faaliyetleri fiziksel çevrede gerçekleşmektedir. Fiziksel çevrenin çekim faktörleri turizm için talep oluşumunda ve bu talebin sürmesinde belirleyici olmaktadır (Mihalic, 2000, s. 66; Baros ve Dávid, 2007, s. 143). Kozak ve diğerleri (2019, s. 136), turizm alanında yapılan araştırmalar sonucunda, gelecekte talebin tek belirleyicisi olarak çevrenin görüldüğünü bildirmektedir. Yoğun turist alan bir turizm bölgesi, fiziksel çevrede yaşanan olumsuzluklar nedeniyle 15 yıl gibi kısa bir sürede eski çekim gücünü yitirmektedir. Bu nedenle sürdürülebilir turizm için *turizm ve çevre* ilişkisini anlama, koruma ve kullanmada denge oluşturma,

geleceğe yönelik uygun planlama yapma, küresel ölçekte büyük önem taşımaktadır (Inskeep, 1987, s. 119). Turizmde pazarlaması yapılan en önemli meta çevredir. Pek çok ülke turizmin hizmetine sunulan doğal ve tarihi değerleri korumaya yönelik politikalar geliştirmektedir (Kozak ve diğerleri, 2019, s. 141).

Günümüzde pek çok hükümet, turizm ve çevrenin ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğunun farkına varmıştır. Belirli turizm bölgelerinin yaşadığı hava, su, gürültü ve görüntü kirliliği, tıkanıklık ve ekolojik hasar ve bozulma sorunlarından kaçınmak için turizmin dikkatlice planlanması gerektiğini kabul etmektedir. Turizmin planlanması sadece bilimsel amaçlar için ve çevreyi sakinlerin yararına korumak için gerekli olduğunu düşünmek yanlıştır. Aynı zamanda turizm altyapısına, turistik yerlere, tesislere, hizmetlere ve pazarlama programlarına yapılan uzun vadeli yatırımların korunması için de gerekli olduğu ortadadır. Turistler, gittikçe artan bir şekilde çevrelerinin yüksek kaliteli ve kirlilikten arındırılmış olmasının yanı sıra doğal olarak ilginç olmasını talep etmektedir. Turistler, çevresel kalite beklentileri karşılanmazsa seyahat modellerini değiştirmektedir. Bu nedenle, sürdürülebilir turizm için projeleri planlamak hem geliştiricilerin hem de hükümetlerin uzun vadeli mali çıkarınadır (Inskeep, 1987, s. 119).

Turistlerin doğal ve tarihi dokuya verdikleri zararın boyutu ve niteliği, ziyaretçi sayısının miktarı, mekansal ve zamansal kullanım yoğunluğu, söz konusu çevrenin doğası ve planlamanın doğası ile ilgilidir. Ölçüsüz ve kötü planlanmış turizm gelişimi, destinasyonların fiziksel ortamını etkilemektedir. Pek çok alanda, turizmin kontrolsüz ticari sömürüsü, çevredeki kültürel ve doğal çevreyi işgal eden, göze hoş görünmeyen yabancı tasarımlı oteller üretmiştir. Bu gibi durumlarda mimari tasarım, yerel çevreye uyum sağlamaktan çok ziyaretçinin varsayılan isteklerini karşılayacak şekilde planlanmıştır. Etkiler sadece bununla sınırlı kalmamaktadır. Çünkü bu gelişmelerden kaynaklanan atık ve kanalizasyon genellikle işlenmemiş bir biçimde boşaltılmakta ve tatil bölgelerinin nehirlerini ve denizlerini kirletmektedir. (Archer ve diğerleri, 2005, s. 92).

Turistlerin genellikle etraflarındaki çevrenin yok olmasında payı vardır. Biyolojik ve kültürel değerleri nedeniyle bir yer ne kadar çekici olursa, o kadar popüler hale gelmekte ve yoğun ziyaret nedeniyle bozulma olasılığı o kadar artmaktadır. Bu da o yerin turistlerce deneyimlenen kalitesini düşürmektedir (Hillery ve diğerleri, 2001). Pek çok bölgede turistler, bazen farkında olmadan, bazense kasıtlı olarak ekinlere ve çiftlik ekipmanlarına zarar vermektedir. Çiftlik hayvanlarını korkutmakta ve kırsal kesimde büyük miktarlarda çöpü çevreye saçmaktadır. Yaban hayatı ciddi şekilde rahatsız edilmekte, mercan resifleri yağmalanmaktadır. Yabancı bitki yaşam formları, ziyaretçilerin ayakkabıları ve kıyafetleri üzerinde hassas ekosistemlere taşınmakta ve yabancı türlerin istilasına uğramaktadır. Örneğin (Archer ve diğerleri, 2005, s. 92) İngiltere'de yaz aylarında sadece tek bir dağın zirvesinden -çoğunlukla atılan öğle yemeği ambalajlarından oluşan- günde neredeyse bir ton çöp indirilmektedir. Güney İngiltere'deki New Forest'tan her yıl yaklaşık 25.000 boş şişe toplanmaktadır. Medeniyetlerin beşiği ve sıra dışı çevresel mirasın merkezi olan Akdeniz bugün dünyadaki en yüksek plastik kirliliğe sahip denizlerden biri haline gelmiştir. Akdeniz boyunca açık denizde, deniz tabanında ve sahillerde atığın % 95'ini plastikler oluşturmaktadır. Bu atıklar ağırlıklı olarak Türkiye (144 ton / gün) ve İspanya (126 ton / gün)'dan, ardından İtalya (90 ton / gün), Mısır (77 ton / gün) ve Fransa (66 ton / gün)'dan gelmektedir (WWF, 2018). Türkiye'de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yürütülen proje kapsamında denize kıyısı bulunan sahil şehirlerinin plaj, deniz tabanı ve deniz yüzeylerinden 2019 yılı içinde yaklaşık 180.000 metreküp (m^3) çöp toplanmıştır. Proje kapsamında en çok çöp toplanan ilk üç il sırasıyla Samsun (58.000 m^3/yıl), İstanbul (35.000 m^3/yıl) ve Antalya (28.000 m^3/yıl) olmuştur (Gündoğmuş, 2020).

Turizm faaliyetleri sonucu çevre üzerinde meydana gelen gerçek etkiler her zaman görünür değildir ve herhangi bir bariz uyarı belirtisi olmadan meydana gelir (Kavallinis and Pizam, 1994, s. 26). Literatür incelendiğinde pek çok çalışmada turizmin yarattığı bir dizi çevresel maliyete dikkat çekildiği görülmektedir. Bunlara; karbondioksit (CO_2) emisyonu ve iklim değişikliği (Azam ve diğerleri, 2018; Gössling ve diğerleri, 2010), ekosisteme zarar verilmesi, çöp ve kanalizasyon arıtma sorunu, plansız yapılaşma, toprak ve sahil erozyonu, temiz su sorunu, flora ve fauna

kaybı, ormansızlaşma (Zhong ve diğerleri, 2011; Hillery ve diğerleri, 2001; Puczkó ve Rátz, 2000; Sun ve Walsh, 1998; Klein ve diğerleri, 1995; Kavallinis ve Pizam, 1994), mercan resiflerine zarar verilmesi (Lachs ve diğerleri, 2019; Eastwood ve diğerleri, 2017; Gil ve diğerleri, 2015) dahildir. Ancak tablo her zaman bu kadar karamsar değildir. Archer ve diğerleri (2005, s. 93) hem yurtiçi hem de yurtdışı turizmin aynı zamanda tatil bölgelerinin çevresini korumaya yardım etmede olumlu bir güç olduğunu hatırlatmaktadır. Kozak ve diğerleri (2019, ss. 140-141) turizmin olumlu çevresel etkilerini üç başlık altında gruplandırmaktadır. Bunlardan ilki kültürel mirasın korunması ve restorasyon çalışmalarında turizmin itici güç olmasıdır. İkincisi tarihi kültürel değeri olan eserlerin yeni kimlikleriyle varlıklarını sürdürmelerinin sağlanması için gerekli olan yasal düzenlemelerin kısa sürede hayata geçirilmesini teşvik etmektedir. Üçüncüsü ise çevrenin korunmasına yönelik çalışmalar için motivasyon kaynağı olmasıdır. Çünkü turizmde pazarlaması yapılan çevredir. Pek çok ülke turizmin hizmetine sunulan doğal ve tarihi değerleri korumaya yönelik politikalar geliştirmektedir.

2.4. Sürdürülebilirlik Kavramı

Sözlük anlamıyla sürdürülebilirlik, doğal ürünlerin ve enerjinin çevreye zarar vermeyecek şekilde kullanılması, sürdürülebilir orman yönetimi, çevresel açıdan sürdürülebilir bir toplum, uzun süre devam edebilen veya devam ettirilebilen sürdürülebilir ekonomik büyümedir (Hornby, 2010). Kaynaklar ve çevre açısından sürdürülebilirlik kavramı, küresel ölçekte geniş bir birey ve kuruluş yelpazesi tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. Terim, hükümet politikası bildirilerinde, uluslararası yardım kuruluşlarının yayınlarında, profesyonel literatürde ve popüler medyada yer almaktadır. Terim kısmen, sürdürülebilir kalkınmayı temel organizasyon konsepti olarak kullanan Brundtland (1985) Komisyonu olan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu nedeniyle kalkınma retoriğinin bir parçası haline gelmiştir.

Sürdürmek fiili, havaya kaldırmak veya yüksekte tutmak anlamına gelen Latince "*sustinere*"den gelmektedir. Latince'den Fransızca'ya *"soustenir"* olarak geçen

terim İngilizce'de *"sustain"* biçiminde kullanılmaktadır (Hornby, 2010). Kaynaklar ve çevre bağlamında sürdürmek, kelimenin tam anlamıyla kaynakların üretken kullanımını ve kaynak tabanının bütünlüğünü sürdürmeyi veya uzatmayı ifade etmektedir (Dixon ve Fallon, 1989). Kavram bu haliyle kaynak kullanımına yönelik fiziksel ve diğer kısıtlamaların olduğunu hatırlatmaktadır. Sürdürülebilirlik kavramı 1960'larda çevre hareketinin bir parçası olarak ve 1980'lerde siyasi retoriğin bir parçası olarak zaman içinde yaygın popüler kullanılır hale gelmiştir (Brown ve diğerleri, 1987; Dixon ve Fallon, 1989).

Dixon ve Fallon, (1989, 74) kavramın üç farklı kullanımını tanımlamıştır: Bunlar, (1) tek bir kaynak için tamamen fiziksel bir kavram olarak; (2) bir grup kaynak veya bir ekosistem için fiziksel bir kavram olarak; ve (3) sosyal-fiziksel-ekonomik bir kavram olarak kullanımıdır. Sürdürülebilirliğin ilk tanımları, sömürünün fiziksel sınırlarını tanımlamak için balıkçılık ve ormanlar gibi biyolojik olarak yenilenebilir kaynakların özel bir sınıfı bağlamında olmuştur. Bu kullanımda kapsam, tek başına düşünülen belirli yenilenebilir kaynaklarla sınırlıdır. Sürdürülebilirlik, fiziksel stok azaltılmadan kaynaktaki yıllık artıştan fazlasını kullanmamak anlamına gelir. Bu, bir tasarruf hesabından kazanılan faizin kullanılmasına, ancak yatırılan anaparanın gelecekte faiz üretmeye devam etmesi için bırakılmasına benzemektedir.

2.4.1. Sürdürülebilir Gelişme

Sürdürülebilir gelişme, toplumda iyi ve arzu edilen her şeye giden yol olarak giderek daha fazla sunulmaktadır (Holden ve diğerleri, 2014). Çevre politikası ve araştırma alanında popüler bir kelime haline gelen sürdürülebilir gelişme, ekolojik sürdürülebilirlik anlamında insanlar ve küresel çevre arasındaki ilişkilerle ilgilenen bireyler ve kurumlar tarafından yaygınlıkla kullanılan bir kavramdır (Brown ve diğerleri, 1987).

Çevre ile yenilenmiş bir ilişki ihtiyacı ve sürdürülebilir gelişmeye olan ilgi, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra inşa edilmiştir. Meadows ve diğerlerinin (1972) "Büyümenin Sınırları" adlı kitapta dünyanın kaynaklarının ve kirliliği emme yeteneğinin sınırlı olduğunu vurgulaması bu konuya ilgiyi artırmıştır. Kitapta,

bilgisayar simülasyonları kullanılarak bir yüzyıl içinde dünyanın nüfusu ve kalkınmadaki ilerlemenin fiziksel kısıtlamalarla karşılaşılacağı konusunda öngörülere yer verilmiştir. Bu ilk uyarıdan sonra, devam eden sanayileşme ve nüfus artışının uzun vadeli sonuçları hakkında daha fazla araştırma yapılmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda, sürdürülebilir gelişme kavramını ortaya koyan ilk raporlardan biri olan "Dünya Koruma Stratejisi" Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakların Korunması Birliği (IUCN, 1980) tarafından yayınlanmıştır. Bunu 1987'de, Sürdürülebilir kalkınma kavramını merkeze yerleştiren ve kurtuluş için bir araç olarak teşvik eden Ortak Geleceğimiz (WCED, 1987) başlıklı Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (Brundtland Komisyonu) Raporu izlemiştir (Murphy ve Price, 2005, s. 169).

Sürdürülebilir gelişme kavramı görüldüğü gibi yeni değildir, ancak dünyanın sınırlı kaynakları ve çevresel kapasitesi üzerindeki artan baskılar, felsefenin daha bilinçli bir şekilde yeniden ifade edilmesine ve onu uygulamaya koymak için değişen kılavuz ilkelere yol açmıştır. Brundtland Raporu, sürdürülebilir gelişmeyi "bugünün ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden karşılayan gelişme" olarak tanımlamıştır (WCED, 1987). Murphy ve Price (2005) bu bakış açısının, dünyayı atalarımızdan miras almadığımız, çocuklarımızdan ödünç aldığımız görüşünden ve gelecek nesillere bir şeyler bırakılması gerektiğine dair eski felsefeden çok farklı olmadığını söylemektedir. Bu itibarla, sürdürülebilir gelişme, eski koruma ve yönetim ilkeleri üzerine kuruludur, ancak sürekli ekonomik büyümeyi daha ekolojik ve eşitlikçi bir şekilde içeren daha proaktif bir duruş sunmaktadır.

2.4.2. Sürdürülebilir Turizm

Turizm endüstrisi tarafından yaratılan sürdürülebilir turizm, "ekonomik olarak uygun olan ancak gelecekteki turizmin dayanacağı kaynakları, özellikle de ev sahibi topluluğun fiziksel çevresini ve sosyal dokusunu yok etmeyen turizm" olarak tanımlanabilir (Hedlund, 2011, s. 278; Swarbrooke, 1999, s. 13).

Son yıllarda sürdürülebilir turizm kavramı, sürdürülebilir gelişme söyleminin önemli bir parçası haline gelmiştir. Murphy ve Price (2005) bunun nedenlerini üç grupta toplamıştır:

- Turizm endüstrinin büyüklüğü ve genişleme hızı,
- Turizmin ekolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri ve
- Turizmin sürdürülebilir kalkınmaya geçişe yardımcı olma potansiyeli.

Sürdürülebilir turizm kavramının, kitle turizminin olumsuz etkilerinin tanınması ve ardından yeşil turizmin doğuşuyla ortaya çıktığı söylenebilir. Sürdürülebilir gelişme ile ilgili olarak turizm, doğa, ölçek, konum ve kalkınma biçiminin uygun ve zaman içinde sürdürülebilir olması için geliştirilen ve çevrenin diğer faaliyetleri ve süreçleri destekleme yeteneğinin bozulmadığı turizmdir. Sürdürülebilir turizmin merkezinde, ekonomik, sosyal ve kültürel hedefleri bütünleştirme çabasıyla ilgili bir dizi örtülü değer vardır (Murphy ve Price, 2005, s. 174).

Faulkner (2001) sürdürülebilir turizmin bir turizm biçimi olduğunu ileri sürmüş ve bunun nedenlerini maddeler halinde özetlemiştir:

- Destinasyonun doğal ve kültürel varlıklarını korur ve geliştirir;
- Yerleşik nüfusun yaşam kalitesini ve yaşam fırsatlarını güvence altına alır ve geliştirir;
- Turist pazarının ihtiyaç ve beklentilerini karşılar;
- Ekonomik olarak uygundur ve turizm operatörleri için yatırım getirisi sağlar;
- Turizmin maliyet ve faydalarının toplumun farklı kesimleri arasında ve şimdiki ve gelecek nesiller arasında dağılımında eşitlik sağlar.

Murphy ve Price (2005) sürdürülebilir turizm önündeki disiplinlerarası endişeleri yansıtan yedi boyuttan bahsetmektedir. Bunlardan ilki, *kaynak yönetimi* ihtiyacıdır. Çünkü azalan kaynaklarla bu kalabalık dünyada çok az şey şansa bırakılabilir. İkincisi, böyle bir kaynak yönetimin turizmin *ekonomik* bir faaliyet olduğunu, hayatta kalmak ve topluma fayda sağlamak için kar etme yeteneğine sahip olması gerektiğini yeniden teyit etmesi gereğidir. Üçüncü boyut, *sosyal yükümlülüklerin* yerine getirilmesi ihtiyacına işaret eder. Bu boyut, nesiller arası eşitlikten daha fazlasını ifade eder. Farklı yaşam tarzları ve geleneklere saygı anlamına gelir (Murphy ve Price, 2005).

Bu *çeşitlilik* ve miras, küresel bir ekonomiyle hızla homojen hale gelen bir dünyada turizm için önemli bir kaynaktır. Çevre ve kültürün önemli bir bileşeni *estetik* çekiciliğidir. Odak noktası genellikle dünyaca ünlü miras alanları gibi uluslararası belirteçler üzerinde olsa da, düzenli şehir manzaralarının ve genel peyzajların estetik nitelikleri göz ardı edilmemelidir. Tüm bu boyutlar, hem fiziksel hem de insani çevreyi sürdürmek için *ekolojik parametreler* içinde ele alınmalıdır. Kültürel mirasın korunması göz ardı edilmemelidir. Özellikle kıyı şeritleri, dağlar ve sulak alanlar gibi hassas alanlarda turizm müdahalelerinin minimum etkiye sahip olması için ekolojik sürecin anlaşılması gerekir. *Biyolojik çeşitliliği* koruma kaygısı, farklı flora ve faunanın yanı sıra kendine özgü bir yer duygusuyla gelişen turizmle özellikle ilgilidir. Son olarak, temel yaşam destek sistemlerini sürdürme ihtiyacı çok önemlidir (Murphy ve Price, 2005).

3. ÇEVRESEL TUTUMLAR VE DAVRANIŞLAR

3.1. Tutumlar

Tutumlar öğrenilerek kazanılır. Sosyal bir varlık olan insan yaşamı boyunca birçok farklı alanda tutumları edinir. Tutumlar günlük yaşantılarla ilgili olabileceği gibi, ülke gündemiyle ilgili hatta küresel düzeydeki konulara yönelik olabilir. Tutumlar zaman içinde gelişirken, süreç dahilinde elde edilen yeni bilgi ve deneyimlerle bazıları değişebilir yapıdadır (Yüksel, 2006, s. 99). Tutumların davranışı doğrudan etkilediğine inanılmaktadır (Jain, 2014, s. 2). Bu nedenle tüketici davranışlarını çözümlemede tutumlar önemli bir faktördür (Odabaşı ve Barış, 2017, s. 157). Aşağıda tutumun tanımı, tutumların oluşumu ve tutum davranış ilişkisi incelenmektedir.

3.1.1. Tutumun Tanımı

Tutum, bireyin davranışının genel bir değerlendirmesidir. Gerekçeli eylem teorisinde (GET) tutum, davranışsal niyetlerin bir yordayıcısıdır (Conner ve Armitage, 1998, s. 1431). Bu nedenle bireye özgü olarak kabul edilen tutum, bireyin diğer bireyler, nesneler ve olaylar hakkında olumlu ya da olumsuz değerlendirmelerini içeren ifadeler bütünüdür (Can ve diğerleri, 2015, s. 88; Robbins ve Judge, 2015, s. 72). Bireyin düşünceleri, duyguları ve davranışları bu değerlendirmelerden etkilenir. Değerlendirmesi yapılan insan, nesne ve olayın değerlendirmeyi yapan bireyin gözündeki psikolojik değeri, geliştirilen tutumun gücünün belirleyicisidir (Can ve diğerleri, 2015, s. 88). Tutumları tam olarak anlayabilmek için tutumları oluşturan ögeleri bir bütün olarak göz önünde bulundurmak gerekir.

3.1.2. Tutumları Oluşturan Bileşenler

Tutumlar gözlemlenememelerine rağmen, gözlemlenebilen davranışları oluşturan eğilimler olarak karşımıza çıkarlar. Odabaşı ve Barış (2017, s. 158) tutumları inanç ve değerlerin toplamı (Tutumlar = İnançlar + Değerler) biçiminde açıklamaya çalışan araştırmacıların bulunduğunu, ancak bu biçim bir yaklaşımla tutum kavramını açıklamanın mümkün olamayacağını ileri sürenlerin de azımsanamayacak oranda olduğunu bildirmektedir. Yaygın görüş tutumların üç temel ögesi olduğu yönündedir (Bagozzi, 1978, s. 10; Greenwald, 1968; Can ve diğerleri, 2015, s. 88; Robbins ve Judge, 2015, s. 72; Odabaşı ve Barış, 2017, s. 157; Yüksel, 2006, s. 101). Bunlar; duygusal, bilişsel ve davranışsal ögelerdir. Tutumu tam olarak anlayabilmek için onu oluşturan bu üç temel ögeyi incelemek gerekir. Bu ögeler tutum bileşenleri olarak adlandırılır.

Bilişsel Öge: Gerçekleri temel alan tutumun bilişsel ögesi, onun bilgi hazinesidir. Birey, çeşitli kaynaklardan tutum nesnesine yönelik edindiği bilgileri, varolan diğer bilgilerine dayalı olarak yorumlayıp içselleştirerek bir sistem halinde düzenler (Yüksel, 2006, s. 102). Bu durumda bilgiler değiştiğinde tutumda değişecektir. Odabaşı ve Barış (2017, s. 159) tutumun bu öğesi kapsamına kişinin tutuma konu olan nesne hakkındaki tüm *inançlarını* da dahil eder.

Duygusal Öge: Tutum nesnesine yönelik bireyin sahip olduğu hoşlanma ya da hoşlanmama duygularıdır. Bu nedenle bireyden bireye farklılık gösterir (Yüksel, 2006, s. 102). Duygusal ögede bireyin *değerleri* etkili olur (Odabaşı ve Barış, 2017, s. 159).

Davranışsal Öge: Bireyin tutum nesnesine yönelik *eğiliminin* sözle ya da eylemle ifadesidir (Yüksel, 2006, s. 102). Bu eğilim genelde duygusal ve bilişsel ögeler ile uyumlu olarak ortaya çıkar. Davranışsal bileşene konu olan bireyin belirli bir yönde davranma niyetidir. Ancak birey her zaman eğilimine uygun davranmayabilir. Örneğin bankasından aldığı hizmetten memnun kalmayan bir kişi bankasını değiştirme niyetinde olabilir, ancak güç bürokratik işlemler nedeniyle bunu eyleme dönüştürmeyebilir (Odabaşı ve Barış, 2017, s. 159).

Tutum oluşumu üzerine yapılan araştırmalar, tüketicilerde tutum oluşum sürecinde ögelerin sırasında farklılıklar olabileceğini ortaya çıkarmıştır (Bodur ve diğerleri, 2000; Kempf, 1999; Odabaşı ve Barış, 2017, s. 161). Örneğin ürün pazarlama sürecinde önce duygusal ögeye yönelik tüketicinin duygularına hitap edilerek ürün hakkında duygusal bileşen oluşturma hedeflenir. Tutum oluşumunda izlenen aşamalar ne olursa olsun, tutumu oluşturan ögeler/bileşenler arasında iç tutarlılık olması gerekir. Tutum bileşenleri arasında iç tutarlılık olmaması halinde, bu tür tutumlar kolayca değiştirilebilen tutumlar olacaktır (Yüksel, 2006, s. 102).

3.1.2.1. Değerler

3.1.2.1.1. Değer Kavramı

Kişilik ve değerler ilişkilidir. Bununla birlikte değerler kişilikten farklı olarak daha bariz ayırt edilebilen inanç sistemi tanımlayıcılarıdır (Robbins ve Judge, 2015, s. 145). Değerler bireysel farklılıklara kaynaklık eder. Bireyler iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırmak için değerleri kullanır. Ancak iyi, kötü, doğru, yanlış gibi kavramlar sadece bir değer yargısı olduğu için bireyden bireye değişiklik gösterir (Can ve diğerleri, 2015, s. 99). Böylece, bireylerin neden öyle davrandıklarını ve onları bu davranışa iten faktörleri anlamada temel oluşturur (Robbins ve Judge, 2015, s. 146).

Değerlerin oluşumunda ve gelişiminde aile, içinde yaşanılan toplum, kültür gibi değişkenler önemli rol oynar. Birey değerleri yaşayarak öğrenir. Değerler bireyle birlikte onun yaşamı boyunca gelişir ve değişir. Ergenlik döneminde bireyin gelişiminde ön plana çıkan değerler, ilerleyen yaşlarda durağan değer sistemlerine dönüşür (Can ve diğerleri, 2015, s. 99).

3.1.2.1.2. Değerin Tanımı

"Değer" sözcüğü köken itibarıyla Latince güçlü olma anlamındaki "valere" sözcüğünden gelmektedir (Hornby, 2010). Güncel Türkçe Sözlük'te "değer" sözcüğü için yedi farklı tanım verilmiştir. En genel tanımla değer, "Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymettir." (TDK, 2019). Bu tanım daha çok değer sözcüğünün günlük hayatta kullanımına yönelik bir tanımdır.

Değer kavramı insan davranışları ile ilgili bilimlerin farklı ilgi alanlarını birleştirebilen merkezi konumdadır. Bu alanlarda çalışmalar yürüten teorisyenlerce değerler, bireylerin kendilerini, çevrelerindeki kişileri, olayları değerlendirmede, eylemlerini haklı göstermede ve seçim yapmada kullandıkları kriterler olarak nitelenmektedir (Schwartz, 1992, s. 1).

Rokeach (1973) değer kavramını, birey tarafından tercih edilen belirli bir eylemi veya son durumu onun gerçekleştirmesini kolaylaştıran sabit bir inanç olarak tanımlar (Aktaran: Shin ve diğerleri, 2017). Değerler, insan davranışlarının etkileyicileri ve aynı zamanda insan davranışlarının güçlü açıklayıcılarıdır. Bir birey değerleri, olayları değerlendirmek ve davranışları seçmek ve bu olayları ve davranışları algılanan önem düzeyine göre sıralamak için kullanılır (Homer ve Kahle, 1988). Araştırmacılar, tutumları ve davranışları oluşturan en soyut yapılar olarak değerleri ele almışlardır (Shin ve diğerleri, 2017; Homer ve Kahle, 1988; Kamakura ve Mazzon, 1991; Wedel ve diğerleri, 1998).

3.1.2.1.3. Çevresel Değerler

Çevre ile daha sürdürülebilir bir ilişkinin nasıl geliştirileceğine dair yapılan araştırmalarda değerlere sıklıkla başvurulduğu görülmektedir. Başta sosyoloji, sosyal psikoloji ve siyaset bilimi olmak üzere çeşitli disiplinlerde yapılan çalışmalar, değerler ve çevresel sürdürülebilirlik ilişkisini teorik ve ampirik açıdan destekler niteliktedir. Literatüre dayalı olarak Schwartz ve Bilsky (1987, s. 550; 1990, s. 878)

tarafından oluşturulan ve daha sonra Schwartz (1992, s. 3) tarafından geliştirilen "Evrensel Değer Türleri Teorisi" değeri (Schwartz, 1996, s. 2), "İnsanların yaşamlarına rehberlik eden ilkeler olarak hizmet eden değişken önemde çoklu durumsal amaçlar." olarak tanımlar. Schwartz (1994, s. 20; 1996, s. 3) bu teoriye dayalı olarak geliştirdiği "Değer İçerikleri ve Yapısı Teorisi"nde, bireyin biyolojik, sosyal ve grup olarak üç evrensel ihtiyacını cevaplayan on değer türü belirlemiştir. Bunlar sırasıyla güç, başarı, hedonizm, dürtü, kendi kendini yönetme, evrenselcilik, yardımseverlik, gelenek, uyum ve güvenliktir. On dokuz ülkeden otuz altı örneklem ile gerçekleştirilen ön çalışma sonucunda oluşturulan değer yapısı prototipinde evrenselcilik değerinin alt değerleri olarak doğayı koruma, doğanın bütünlüğü, dünya barışı gibi özgecil değerlere ulaşılmıştır (Schwartz (1994, s. 31).

Çevresel sürdürülebilirlik ve insani değerler arasındaki ilişki sosyal bilimler alanındaki çalışmalarda yaygınlıkla işlenen konular arasındadır. Birçok araştırmacı, çevre-dostu tutum ve davranışları açıklamada insani değerlerin önemini vurgulamaktadır (Örn. Axelrod, 1994; Clark ve diğerleri, 2003; De Groot ve Steg, 2007; De Groot ve Steg, 2010; Gatersleben ve diğerleri, 2014; Liobikien ve diğerleri, 2020; Paco ve diğerleri, 2013; Prakash ve diğerleri, 2019; Stern ve diğerleri, 1993; Stern ve Dietz, 1994; Stern ve diğerleri, 1998; Stern, 2000; Stöckigt ve diğerleri, 2018). Stern ve Dietz (1994, ss. 65, 67) ileri sürdükleri "Değerler, İnançlar, Tutumlar ve Davranış Teorisi"nde bireylerin çevresel endişelerini aktive eden değer temelli, birbiriyle bağlantılı bir yapıyı tarif eder. Daha sonra Stern (2000) tarafından öncül çalışmalardan (Örn. Black ve diğerleri, 1985; Stern ve diğerleri, 1995a; Stern ve diğerleri, 1995b) aldığı mantıksal ve ampirik destekle geliştirilen Teori, çevresel inançların kişisel değerlerden etkilendiği nedensel bir süreci gösterir. Stern (2000, s. 412) bu Teori ile Değer Teorisini, Norm-Aktivasyon Teorisini ve Yeni Çevresel Paradigma (NEP) perspektifini, davranışa yol açan beş değişkenli nedensel bir zincir aracılığıyla birbirine bağlar. Teoride, çevre-dostu dünya görüşünün egoistik, özgecil (sosyal özgecil) ve biyosferik (çevresel özgecil) olmak üzere üç tür kişisel değer ile ilgili olduğu savunulur. Ancak, bu ilişkide özgecil değerlerin etkisi özellikle vurgulanır. Çünkü egoist değerleri benimseyen bireyler, çevre-dostu kararlardan öncelikle kişisel olarak nasıl etkileneceklerileyle ilgiliyken, özgecil değerleri benimseyen bireyler, bu tarz kararların geniş bir sosyal gruba olan maliyet ve

faydasını hesaplamaktadır. Biosferik değerleri rehber edinen bireyler ise çevre-dostu kararların ekosistemlere olan algılanan fayda ve maliyetleriyle ilgilenmektedir (Axelrod, 1994, s. 89; Stern ve Dietz, 1994, ss. 69-70).

Sokrates'ten günümüze insanların doğası gereği iyi ya da kötü, özgecil ya da egoist olup olmadığı ile ilgili sorular yüzyıllardır tartışma konusu olmuştur. Özgecilik üzerine bilimsel ilgi 19. yüzyılın sonlarında Charles Darwin'in çalışmalarıyla canlılık kazanmıştır (Dovidio, 1984, s. 362). Ardından, 20. yüzyılın başlarında sosyal psikoloji alanında özgecil motivasyonlar ile ilgili çalışmalar yapıldığı görülür. Bu konudaki ilk çalışma McDougall (1918)'ın "Sosyal Psikolojiye Giriş" adlı eseri olmuştur. McDougall (1918, ss. 18-19, 208) çalışmasında özgecil eğilimlerden çok daha güçlü egoist eğilimlerle doğan bireyin, toplum tarafından nasıl ahlaki ve özgecil hale getirildiğini tartışmış, bunda içgüdüsel davranışların, egoist ve özgecil motivasyonların rolünü incelemiştir. McDougall (1918, ss. 18-19) bu süreci bireyin ahlakileşmesi ve sosyalleşmesi kısaca toplumsallaşması süreci olarak görmektedir.

Özgecil eğilimler konusundaki araştırmalar 20. yüzyılın ikinci yarısından sonraki 20 yıllık dönemde benzersiz şekilde artmıştır. Konu ile ilgili birçok kitap, kitap içi bölümün yanı sıra psikoloji disiplini ile ilintili dergilerde bu konuda 1000'den fazla bilimsel makale yayınlanmıştır. Bu çalışmaları gecikmiş bulan Krebs (1970, s. 258), "pratik ve teorik önemi göz önüne alındığında, özgecilik çalışmasının neden son zamanlarda popülerlik kazandığının merak edilebilir" olduğunu söylemektedir. Dovidio (1984, s. 362) ise bu dönemi özgecilik üzerine araştırmalar açısından "altın çağ" olarak nitelemektedir.

Schwartz (1970, s. 283; 1973; 1977, ss. 226, 241)'ın bu dönemde geliştirdiği "Norm-Aktivasyon Teorik Modeli"nin hem özgecil değerler ve hem de çevre sorunları ile ilgili araştırmalara olumlu yönde büyük etkisi olmuştur (Heberlein, 1972; Stern ve Dietz, 1994, s. 70; Stern, 2000, s. 412). Norm aktivasyon modeli, kişilerarası eylemler kadar çevresel eylemleri de değerlendirmek ve yönlendirmek için geleneksel ahlaki normların aktarılmasına yönelik bir mekanizma önerir. Modelde, ahlaki normların aktivasyonu ve etkisizleştirilmesi için kişilerarası sonuçların farkındalığı ve kendi kendine sorumluluk beyanı üzerinde durulur (Heberlein, 1977,

ss. 208-209). Model, sosyal bir varlık olan insanın, "Size ne yapılmasını istiyorsanız başkalarına da onu yapınız" gibi ahlaki kurallarla somutlaşan sosyal özgecil değerlere göre davrandığını varsayar (Heberlein, 1977; Dunlap ve Van Liere, 1977, s. 205). Özgecil değerleri rehber edinen insanlar, bu değerleri küçük bir topluluktan tüm insanlığa kadar değişen insan grupları için fayda veya maliyet temelinde değerlendirir (Stern ve Dietz, 1994, s. 70).

Teorinin (Schwartz, 1970; 1973; 1977; 1992; 1994) çeşitli çevresel sorunlara uygulanabilirliğini destekleyen önemli kanıtlar zaman içinde birikmiştir. Örneğin; Black ve diğerlerinin (1985, s. 9) çalışmasında, Massachusetts'teki elektrik tüketicisi 478 hane halkının enerji tasarrufu konusundaki özgecil tutum ve davranışları incelenmiştir. Black ve diğerleri (1985, ss. 6, 12-13) bu çalışmada önerilen modelin yoğun bir şekilde Schwartz (1973, 1977)'ın özgecil davranışlar için norm aktivasyonu üzerine çalışmasından etkilendiğini bildirmektedir. Posta yoluyla gerçekleştirilen anket sonucunda Schwartz (1973, 1977)'ın teorik yaklaşımıyla uyumlu sonuçlar elde edilmiştir. Hopper ve Nielsen (1991)'in bir toplumdaki geri dönüşüm davranışının Schwartz'un özgecilik modeliyle uyumunu inceledikleri araştırmasında, bireylerin geri dönüşüm programına katılımını nasıl artırılabileceği üzerinde durulmuştur. Schultz ve Zelezny (1999)'nin, örneklem dahilinde 14 ülkeden kolej öğrencileriyle gerçekleştirilen çalışmasında, değerler ve çevresel tutumlar arasındaki ilişki incelenmiştir. Widegren (1998, ss. 75, 78) çalışmasında, kişisel normlar, özgecil değerler gibi motivasyonların çevre dostu davranışlar ve çevre dostu ürünlere daha fazla ödeme isteği üzerindeki etkisini incelemiştir. Widegren (1998, ss. 81, 87) bu çalışma için kullandığı verileri, İsveç'in en büyük çevreci örgütünün İsveçli yetişkin üyelerini ve aktivistlerini ülke çapında temsil eden örneklemden elde etmiştir.

Yirmi birinci yüzyılla birlikte çevre sorunlarının küresel düzeyde etkisini daha fazla hissettirmeye başlamasıyla özgecil değerler üzerine kurulu teorik yaklaşımın çevresel sorunlara uygulanabilirliği üzerine araştırmaları hayli artırmıştır. Clark ve diğerlerinin (2003) disiplinlerarası çalışmasında, çevre dostu davranışları analiz etmek için Detroit'te yüksek fiyatlı, yeşil elektrik programının katılımcısı olan ve olmayanlar ile bir posta anketi yürütülmüştür. Clark ve diğerleri (2003) bu

çalışmada, iç değişkenler olarak kabul ettikleri özgecil tutumların çevre dostu davranışlar üzerine etkisini analiz etmiştir. De Groot ve Steg (2007)'in çalışmasında, değer (özgecil, egoist, biosferik) yönelimleri ile çevresel inançlar ve davranışlar arasındaki kültürel farklar ve ilişkiler, otomobil kullanımı ve olumsuz çevresel etkileri bağlamında incelenmiştir. Araştırma kapsamında veriler, bir internet anketi yardımıyla beş Avrupa ülkesinden katılımcılardan elde edilmiştir. Onwezen ve diğerlerinin (2013) çalışmasında, öngörülen övünç ve suçluluğun özgecil ve çevre dostu davranışlar üzerine etkisi incelenmiştir. Çalışmada, Hollanda'da yürütülen çevrimiçi anketten elde edilen veriler kullanılmıştır. Ankette, katılımcıların çevre dostu ürün satın alma kararları, çevre dostu seyahat tercihleri, geri dönüşüm davranışları ile ilgili ifadelere yer verilmiştir. Lee ve diğerlerinin (2014) çalışmasında üç çevre dostu davranış biçimi (yeşil satın alma davranışı, iyi vatandaşlık davranışı, çevresel aktivist davranış) ve onların aralarındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışmanın verileri Güney Kore'de anket yoluyla elde edilmiştir. Lind ve diğerlerinin (2015, ss. 120-121, 124) çalışmasında, Norveç kent nüfusunda sürdürülebilir seyahat yöntemi seçimi konusunda rapor edilen değişimi etkileyen faktörler incelenmiştir. Çalışma kapsamında veriler, altı farklı kentsel alanda, üç farklı seyahat yönteminden (otomobil, bisiklet, toplu taşıma) birini seçen temsili örneklem grupları arasında, kendi kendine tamamlama biçiminde gerçekleştirilen anketten elde edilmiştir.

3.1.2.2. Çevresel İnançlar

Genel olarak, inançlar, bir kişinin ayırt edilebilir çevreye ilişkin öznel olasılık yargılarına atıfta bulunmaktadır. Fishbein ve Ajzen (1975) inancı, inancın nesnesi ile başka bir nesne, değer, kavram veya nitelik arasındaki bir ilişkinin öznel olasılığı olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle, bir kişi belirli özelliklere sahip olduğuna (örneğin zeki, dürüst, dakik, vb.), belirli bir davranışın belirli sonuçlara yol açacağına, belirli olayların bitişik olarak meydana geldiğine vb. inanabilir. Fishbein ve Ajzen (1975), oluşum süreçlerine göre üç farklı inanç türü belirlemiştir. İlki, inancın nesnesiyle doğrudan gözlem temelinde aktif olarak kurulan bağlantı ile oluşan tanımlayıcı inançtır. İkincisi, inancın nesnesi hakkında başka bir inançtan aktif olarak çıkarım yoluyla oluşan çıkarımsal inançtır. Sonuncusu, inancın

nesnesiyle bazı kaynaklar tarafından kurulan bağlantı temelinde oluşturulan ve kabul edilen bilgi niteliğinde inançtır.

İnsanlar ve doğal çevreleri arasındaki ilişkiye dair çevresel inançlar, bireylerin çevreye yönelik davranışını belirleyen bir tutum ve inanç sisteminin temeli olarak görülmektedir. Diğer bir ifadeyle çevresel inançlar, insanların çevre ile etkileşimde bulunurken başvurdukları kaynaklardır. Bu yaklaşım tarzını benimseyenlerce çevresel inançlar, koruma davranışının potansiyel öncülleri olarak kabul edilmektedir (Corral-Verdugo ve diğerleri, 2003, s. 248).

3.1.2.3. Çevresel Kaygılar

Çevresel kaygı, 1970'li yıllardan itibaren dünyanın en derin ve kalıcı sosyal temalarından biri haline gelmiştir. Çevre sorunlarının yarattığı kaygı son yıllarda bilimsel inovasyonu ve işbirliği çabalarını dikkate değer ölçüde arttırmıştır. Bu çabalar sonucu büyük oranda farklı geleneklere ve bakış açılarına sahip ülkelerin ortak hedefler peşinde koştuğu sayısız uluslararası anlaşma ortaya çıkarmıştır. Kendi başına büyüyen bir endüstri haline gelen geri dönüşümlü malzeme ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik teknolojik bir dürtü uyandırmıştır. Çevre konusunda farkındalık yaratmaya yönelik eğitimler, yaklaşımlar artmıştır. Gittikçe büyüyen faaliyet, insan ve başarı yelpazesinden oluşan bir dizi ilgi grubu ortaya çıkmıştır (O'Riordan, 1995, s. 5).

Çevre sorunlarıyla ilgili çevresel kaygıları ortadan kaldırmaya yönelik küresel ölçekte ilk adım Birleşmiş Milletler öncülüğünde 1974 yılında gerçekleşmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu aldığı bir kararla, gelişmekte olan ülkelerin dünya sanayi üretimindeki payının 2000 yılına kadar yüzde 25 artırılması yönünde çalışma başlatmıştır. Çeşitli BM kuruluşları ve programları bu politikayı desteklemiş ve böylece Birleşmiş Milletler Çevre Programı (BMÇP), planlanan büyük ölçekli endüstriyel genişlemenin sürdürülebilir ve çevresel açıdan sağlam bir kalkınma politikasıyla uyumlu olmasını sağlama sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu nedenle BMÇP, endüstriyel kalkınmanın potansiyel çevresel etkisinin değerlendirilmesi ve

çevresel kriterlerin geliştirilmesi için ileri düzeyde metodolojik araçlara yönelmiştir (Horberry, 1980).

Yürütülen çalışmalar kapsamında BMÇP, çevresel değerlendirme ve prosedürleri konusunda çok az deneyimi olan ülkelerde kalkınma yönetimine uygun pratik ve kapsamlı kılavuzlar geliştirmeye karar vermiştir. Paris'teki BMÇP Sanayi ve Çevre Ofisi tarafından hazırlanan kılavuzlar, endüstriyel genişleme stratejileri ve programlarının planlanması ve uygulanması için etkili bir çerçeveye katkıda bulunacaktı. BMÇP, alternatif tekliflerin potansiyel çevresel etkilerini belirlemeye yönelik prosedürleri endüstriyel planlama sürecine entegre ederek, hızlı genişlemenin çevre koruma ve doğal kaynak yönetimi politikalarıyla çelişmesinin önüne geçmiştir (Horberry, 1980).

Çevresel kaygı 1990'lı yıllarda iklim değişikliği üzerine yoğunlaşmıştır. İklim değişikliği sorununa karşı küresel bir tepki olarak Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UN, 1992) 1994'te yürürlüğe girmiştir. BM Çevre Sözleşmesi'ni 2005'te yürürlüğe giren Kyoto Protokolü (UN, 1997) ve 2016 yılında yürürlüğe giren Paris Anlaşması (UN, 2015) izlemiştir. Türkiye'de de çevre sorunlarına yönelik kaygılar artarken BM Çevre Sözleşmesi'ne 2004 yılında taraf olunmuştur (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2010). Her ne ölçüde/düzeyde olursa olsun, çevrecilik günümüzün dikkate değer bir olgusudur.

3.2. Tutum ve Davranış İlişkisi

Tutumlar bireyin beğendikleri ve/veya beğenmedikleridir. Bir nesneye yönelik iyi, kötü, haklı, haksız biçimindeki hisleridir. Nesneler, fikirler ve olaylarla ilgili inançlarıdır (Ajzen, 1989, s. 241). Duygusal etkilenme ve bilişsel kavrama yoluyla yaptığı değerlendirmeleridir. Bu değerlendirmeler sonucunda birey tutumlarını davranışa dönüştürerek tepki vermeye hazır hale gelir (Yüksel, 2006, s. 101). Yaygın görüşe göre bireyin sahip olduğu tutumlar, onun tarafından davranışa dönüştürülmedikçe dışarıdan anlaşılamaz. Diğer bir deyişle bireyin davranışlarının kaynağı onun tutumlarıdır.

Ancak, tutum ve davranışlar üzerine yapılan araştırmalar, bu ilişkinin kolayca saptanamadığını ortaya çıkarmıştır (Can ve diğerleri, 2015, s. 91). Örneğin bir sosyal psikolog olan LaPiere (1939) Amerikan toplumunun ırksal önyargıları ile ilgili tutum ve davranışlarını incelediği çalışmasında, bireylerin tutumlarının her zaman davranışlarına yansımadığı sonucuna ulaşmıştır. Gerekçeli eylem teorisi (Ajzen ve Fishbein, 1980, Aktaran: Madden ve diğerleri, 1992; s. 3; Fishbein ve Ajzen, 1975) tutum ve davranış arasındaki ilişkiyi açıklamada yaygınlıkla kullanılan bir model olmuştur. Gerekçeli eylem teorisi, davranışın doğrudan öncülleri olan davranışsal niyetlerin, belirli bir davranışı gerçekleştirmenin belirli bir sonuca yol açma olasılığı hakkındaki belirgin bilgilerin veya inançların işlevi olduğunu varsaymaktadır (Madden ve diğerleri, 1992; s. 3).

Tutumların ne ölçüde gerçeğe yakın olarak açıklandığı, içinde bulunulan durum ile de ilişkili bir süreçtir. Yüksel (2006, s. 108) tutumların davranışlardan tahmin edilebilmesi için belli başlı üç durumun gerçekleşmesi gerektiğini bildirmektedir. Bunlardan ilki, bireyin tutum ve davranışları üzerindeki dış etkilerin en aza indiği bir ortamın olması gerekliliğidir. İkincisi, bireyin gözlemlenen davranışının onun tutumuyla doğrudan ilintili olması gerekliliğidir. Sonuncusu, bireyin tutumunun güçlü olması gerekliliğidir.

3.3. Tutum ve Davranış Çelişkisi

Bireyin davranışları ve tutumları arasında bazen, bazı durumlarda tutarsızlıklar ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin sigaraya yönelik olumsuz tutum geliştiren bireyin, sigara içmekten kendini alamaması onun tutumları ve davranışları arasında çelişki doğmasına neden olmaktadır. Bilişsel tutarlılık üzerine gerçekleştirilen araştırmalar, tutumlar ve davranışlar arasında bir çelişki ortaya çıktığında düzeltici mekanizmaların devreye girdiğini göstermiş (Can ve diğerleri, 2015, s. 92) ve bu konuda birçok teori geliştirilmiştir. Bu teorilerden ikisi öne çıkmaktadır: (1) Bilişsel denge teorisi ve (2) Bilişsel uyumsuzluk teorisi.

Bilişsel denge teorisi Heider (1946) tarafından ilk ortaya atıldığında bir kişinin (p) başka bir kişiye (o) ve karşılıklı ilgi nesnesi olan x'e ilişkin algıları üzerine kurulmuştur. İlgi nesnesi olan x bir üçüncü kişi de olabilir. Heider, üç varlık arasındaki algılanan ilişkilerin kalıplarının iki durumdan birinde olabileceğini ileri sürmüştür. Bu durumlardan ilki dengeli ikincisi ise dengesiz durumdur. Teoriye göre dengesiz durum, ilişkileri değiştirerek veya bireyin kendini söz konusu durumdan uzaklaştırarak çözülebilecek gerilimler üretmektedir (Munroe, 2019). Daha sonraları Cartwright ve Harary (1956) tarafından önemli ölçüde geliştirilen teoriye, tek seferde birçok kişinin eş zamanlı incelenmesine izin veren bir matematiksel grafik-teorik adlar dizini eklenmiştir. Böylece, tahminleri hem güçlü hem de sezgisel olarak açık olmayan bazı çok ilginç teoremler bu matematiksel grafik-teorik yapı ile incelenebilmiştir.

Bilişsel uyumsuzluk teorisi ise ilk olarak Festinger (1957) tarafından ortaya atılmıştır. Teoriye göre uyumsuzluk yani bilişler arasında uygunsuz ilişkilerin varlığı bireyin kendisi hakkında bir motivasyon faktörüdür. Burada biliş terimiyle, bireyin davranışı hakkında, kendisi veya çevresi hakkında herhangi bir inanç, fikir ve bilgi kastedilmektedir. Uyumsuzluğun ortaya çıkmasında yaygınlıkla karşılaşılan iki durum örnek olarak gösterilebilir. Bunlardan ilki, davranış ile ilgili biliş veya bilgi ve fikrin varlığıyla, en azından anlık uyumsuzluk yaratan yeni bir olay meydana geldiğinde veya yeni bir bilgi bir kişi tarafından bilinir hale geldiğinde uyumsuzluğun ortaya çıkmasıdır. İkincisi ise, yeni, öngörülemeyen olayların veya bilgilerin yokluğunda bile, uyumsuzluğun varlığı kuşkusuz günlük bir durum haline gelmesidir. Birey uyumsuzluk durumunda iki tür çözüme yönelir. Bunlardan ilki, yalnızca eylemlerini değiştirerek davranış hakkındaki bilişini değiştirebilir. İkincisi, uyumsuzluk unsuru hakkındaki bilişini değiştirebilir. Örneğin; sigara içmekten keyif alan bir bireyin sigaranın zararları hakkında bilgi edinmesi sonrası, ya sigarayı tamamen bırakabilir ya da sigaranın etkileri hakkındaki bilişini değiştirmeyi seçebilir (Festinger, 1957, ss. 4-6).

3.4. Çevresel Turist Davranışları

Çevresel davranış, genel günlük uygulamalarda veya belirli dış mekan ortamlarında çevreyi koruyan veya insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indiren her türlü eylemden oluşur (Cottrell, 2003). Terim, çevresel sorumluluk davranışı, çevre dostu davranış, düşük etkili davranış ve koruma davranışı gibi terimlerle birbirinin yerine kullanılmaktadır (Miller ve diğerleri, 2014; Mobley ve diğerleri, 2010). Bu bölümde, turistlerin çevresel davranışları teorik açıdan incelenmektedir.

Turist davranışlarının çevre üzerinde farklı etkileri vardır. Dolnicar ve Grün (2009), insanlar tatile gittiklerinde çevreci davranışlara katılımlarının azaldığını bildirmektedir. Bir başka çalışmadaysa, turistlerin karbon ayak izlerinin tatile çıktıklarında evde olduklarının iki katına çıktığı görülmüştür (de Bruijn ve diğerleri, 2013, Aktaran: Juvan ve Dolnicar, 2017). Bununla birlikte, turizm faaliyetlerini tamamen durdurmak çözüm değildir. Çünkü bu durum turizm destinasyonlarına ekonomik ve sosyal olarak daha büyük zarar verecektir (Gössling, 2002). Bu nedenle turistlerin olumsuz çevresel etkilerini azaltmanın başka yollarına ihtiyaç vardır. Örneğin turistler, sürdürülebilir turizm sağlayıcıları kullanarak, sürdürülebilir turizm destinasyonlarını ziyaret ederek veya zararlı turizm uygulamalarını kısıtlamaya yönelik hükümet düzenlemelerini destekleyerek tatil yaptıkları destinasyon çevresinin korunmasına, sürdürülebilirliğine katkıda bulunabilirler.

Literatür incelendiğinde, çevresel açıdan sürdürülebilir turist davranışının çeşitli teoriler çerçevesinde incelendiği görülmektedir. Bu teoriler arasında, bilişsel uyumsuzluk teorisi (Festinger, 1957), çevrecilik değer inancı norm teorisi (Stern ve diğerleri, 1999), planlı davranış teorisi (Ajzen, 1985) ve çevresel önemli davranış teorisi (Stern, 2000) gibi teoriler öne çıkmaktadır. Bu teoriler çevresel turist davranışını tam olarak açıklamamakta, sadece çeşitli yönlerini ele almaktadır (Steg ve Vlek, 2009). Stern (2000), çevresel açıdan sürdürülebilir davranışa ilişkin genel bir teori aramanın yararlı olmayabileceğini, çünkü davranışın itici güçleri davranışa, aktöre ve bağlama göre büyük farklılıklar gösterdiğini iddia etmektedir. Aşağıda bu teorilerden bazıları çevresel turist davranışı bağlamında incelenmektedir.

3.4.1. Planlı Davranış Teorisi

Planlı davranış teorisi (Ajzen, 1991, s. 181), gerekçeli eylem teorisinin (Ajzen ve Fishbein, 1980, Aktaran: Madden ve diğerleri, 1992; Fishbein ve Ajzen, 1975) bir uzantısıdır ve eylemlerin istemli kontrol altında olmadığı durumları da kapsayacak biçimde genişletilmiştir (Jackson, 2005, s. 48; Madden ve diğerleri, 1992; s. 4). Tatiller böyle bir durumu temsil etmektedir. Çünkü birçok engel turistlerin tatil davranışları üzerindeki kontrolünü sınırlandırmaktadır (Juvan ve Dolnicar, 2017). Planlı davranış teorisinin temel yapılarından biri, bir kişinin belirli bir davranışı gerçekleştirme yeteneklerine olan inancını ifade eden algılanan davranışsal kontroldür (Ajzen, 2002). Diğer iki varsayılan davranış itici gücü, öznel normlar ve inançlardır. Öznel normlar, davranışı gerçekleştirmek veya yapmamak için algılanan sosyal baskıdır (Ajzen, 1991, s. 188). İnançlar, davranışla ilgili göze çarpan bilgilerdir (Ajzen, 1991, s. 189). İnsanlar belirli bir davranış hakkında inançlara sahiptir. Bunlardan; davranışın başkaları tarafından onaylanıp onaylanmadığına ilişkin olanları normatif inançlar ve davranışı gerçekleştirmenin ne kadar zor olduğuna dair olanları kontrol inançlarıdır (Juvan ve Dolnicar, 2017).

Çevresel turist davranışını araştırmak için planlı davranış teorisini kullanan çalışmalar, öncelikle turistlerin çevre yanlısı tutumları, öznel normları ve davranışsal niyetleri arasındaki ilişkilere odaklanmıştır (Juvan ve Dolnicar, 2017). Çevresel tutumlar, öznel normlar ve algılanan davranışsal kontrol, yeşil bir otelde kalma niyetleri ile pozitif olarak ilişkilidir (Örn, Han ve diğerleri, 2010; Han ve Kim, 2010; Kim ve Han, 2010; Chen ve Tung, 2014; Chen ve Peng, 2012). Ayrıca, davranış fırsatlarının mevcudiyeti olarak ölçülen algılanan davranışsal kontrol, turistin geri dönüşüm davranışını, sürdürülebilir ulaşım kullanımını, yiyecek satın alma ve enerji tasarrufu davranışını (Miller ve diğerleri, 2014) ve çevrenin korunup kollanmasına veya eski haline getirilmesine doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunan çevresel sorumluluk davranışlarını yordamaktadır (Panwanitdumrong ve Chen, 2021). Çeşitli tutumsal inanç ve kaygılar, turistlerin enerji tasarrufu davranışlarını, çevresel açıdan sürdürülebilir satın alma davranışlarını yordamaktadır (Juvan ve Dolnicar, 2017, s. 881; Miller ve diğerleri, 2014).

3.4.2. Norm Aktivasyon Teorisi

Schwartz (1977) tarafından geliştirilen *norm aktivasyon teorisi*, aslen özgecil niyet ve davranışı toplum yanlısı bir bağlamda araştırır (Han, 2015). Norm aktivasyon modeli, toplum yanlısı niyet ve davranışın oluşumunu açıklamada üç ana kavramdan oluşur: Sonuçların farkındalığı, sorumluluk yükleme ve kişisel norm (Schwartz, 1977). Teori, özgecil niyet ve davranışı yordamak için tasarlanmasına rağmen, norm aktivasyon modelinin bir dizi çevresel soruna uygulanabilir olduğu görülmektedir (Örn. Han, 2015; Cordano ve diğerleri, 2011; De Groot ve Steg, 2009; Guagnano ve diğerleri, 1995; Schultz ve Zelezny, 1999; Widegren, 1998).

3.4.3. Değer-İnanç-Norm Teorisi

Değer teorisini ve yeni çevresel paradigmayı norm aktivasyon modeline bağlayan *değer-inanç-norm teorisi*, Stern ve diğerleri (1999) tarafından geliştirilmiştir (Han, 2015, s. 166). Teori, özellikle çevreci davranışı incelemek için tasarlanmıştır. Değerler ve ekolojik dünya görüşü gibi çevrecilikte birkaç temel kavramı içermektedir. Çevre yanlısı niyet ve davranışı daha iyi açıklayan norm aktivasyon modelinin genişletilmiş bir versiyonudur (Oreg ve Katz-Gerro, 2006; Stern, 2000). Teori, bu yeni entegre edilmiş yapıları ve orijinal olarak norm aktivasyon modelini oluşturan değişkenleri (sonuçların farkındalığı, sorumluluk yükleme ve kişisel norm) içerir (Han, 2015, s.165).

3.4.4. Çevrecilik Değer İnancı Norm Teorisi

Çevrecilik değer inancı norm teorisi (Stern ve diğerleri, 1999), bir bireyin kişisel normlarının çevresel olarak sürdürülebilir davranışı doğrudan etkilediğini varsaymaktadır (Juvan ve Dolnicar, 2017). Birey ve diğer sosyal aktörlerin çevre sorununu hafifletme yükümlülüğü olduğu inancı (Stern ve diğerleri, 1999, s. 91) olarak tanımlanan kişisel çevresel normlar, kişi çevresel sorunların farkındaysa ve onları hafifletmek için kendisinin sorumlu olduğuna inanıyorsa gelişmektedir.

Tutumların aksine, kişisel normlar zaman içinde nispeten sabit kalmaktadır. (Conner ve Armitage, 1998). Böylece onlar, çevresel sürdürülebilir davranışı teşvik etmek için muhtemelen daha uygun bir kaldıraç noktasını temsil etmektedir. Araştırmalar sonucu elde edilen veriler, çevrecilik değer inancı norm teorisinin sürdürülebilir davranışı açıklamada gücünü desteklemektedir (Bamberg ve Möser, 2007; Liobikiene ve Juknys, 2015). Öncül çalışmalara dayalı kanıtlar, kişisel normların su tasarrufu, çöp atmama, ışığı veya klimayı kapatma ve toplu taşıma kullanma ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu göstermektedir (Dolnicar ve Leisch, 2008; Dolnicar, 2010). Değer-inanç-norm teorisinin ayrılmaz bir parçası olan sosyal sorumluluk; geri dönüşüm, enerji tasarrufu ve gıda satın alma davranışı ile ilişkilidir (Miller ve diğerleri, 2014).

3.4.5. Bilişsel Uyumsuzluk Teorisi

Bilişsel uyumsuzluk teorisi (Festinger, 1957), insanların davranışları çevre yanlısı bilişleriyle uyumlu olmadığında bir gerilim hissettiklerini varsaymaktadır. Bu gerilim psikolojik rahatsızlık (Festinger, 1957), kötü bir duygu (Miller ve diğerleri, 2010) veya bir suçluluk duygusu şeklinde kendini gösterir (Sin, 2009; Juvan ve Dolnicar, 2017). Uyumsuzluk yaşamak, insanları uyumu yeniden oluşturmaya motive eder. Burada söz edilen uyum davranışların ve bilişlerin uyumudur. Uyumu sağlamanın iki olası yolu vardır: bilişleri ayarlamak veya davranışları değiştirmek (Festinger, 1957; Stone ve Fernandez, 2008). Deneysel çalışmalar, tutumlar ve çevre yanlısı davranışlar arasındaki uyumsuzluğu tetiklemenin, davranışsal alternatif mevcut olduğunda insanları davranışlarını değiştirmeye yönlendirebileceğine dair kanıt sunmaktadır (Aronson ve O'Leary, 1983; Fointiat, 2004). Birey bilişsel uyumsuzluk durumunda, davranışta çevre dostu düzenlemeler üretebilmektedir (Örn. Thogersen, 2004; Kantola ve diğerleri, 1984; Dickerson ve diğerleri, 1992; Aitken ve diğerleri, 1994). Bununla birlikte, sürdürülebilir turist davranış değişikliğini yönlendirmede bilişsel uyumsuzluğun yordayıcı gücü, deneysel olarak doğrulanmamıştır (Juvan ve Dolnicar, 2017).

3.4.6. Çevresel Önemli Davranış Teorisi

Çevresel önemli davranış teorisi, Stern (2000) tarafından geliştirilmiştir. Stern (2000), çevresel önemli davranışın sadece tutumsal faktörlere bağlı olmadığını, aynı zamanda kişisel yeteneklere, bağlamsal güçlere ve alışkanlıklara da bağlı olduğunu savunur. Böylece diğer çevresel teorileri genişletmektedir. Teoriye göre çevresel önemli davranış, çevre üzerinde yarattığı etki ile tanımlanabilir. Davranışın, çevreden malzeme veya enerjinin kullanılabilirliğini değiştirme derecesi, ekosistemlerin veya biyosferin yapısını ve dinamiklerini değiştirme derecesi bu etkinin ölçütü olarak dikkate alınabilir. Bazı davranışların çevre üzerinde direkt etkisi vardır. Örneğin, ormanı temizlemek veya evsel atıkların atılması gibi bazı davranışlar doğrudan çevrede değişikliğe neden olur. Buna karşın, bazı davranışların ise çevre üzerinde dolaylı etkisi vardır. Örneğin, uluslararası kalkınma politikalarını, dünya piyasalarındaki emtia fiyatlarını ve ulusal çevre ve vergi politikalarını etkileyen davranışlar, dolaylı olarak çevresel etkiye sahiptir. Üstelik bu tür davranışlar, çevreyi doğrudan değiştiren davranışlardan daha büyük çevresel etki yaratacak güçtedir (Stern, 2000, s. 408).

3.4.7. Değerler, İnançlar, Tutumlar ve Davranış Teorisi

Değerler, inançlar, tutumlar ve davranış teorisi, geliştiricileri Stern ve Dietz (1994, s. 67) tarafından değer temelli çevresel kaygıya ilişkin bir teori olarak tanımlanmıştır. Teori, daha genel bir değerler, inançlar, tutumlar ve davranışlar teorisini somutlaştırmaktadır. Tutumlara karşı yapıcı bir yaklaşım benimser (Payne ve diğerleri, 1992). Çevresel tutumları, bireyin bilişsel değerleri ekonomik hale getiren bir değer-beklenti hesabı içinde kendi kişisel değerlerini hesaba katmaya çalıştığı bir süreçte oluşturulmuş olarak ele almaktadır (Stern ve Dietz, 1994). İnsanların tutumlarını, örneğin çevresel bir koşul gibi tutum nesnesinin belirli insan gruplarını veya değer verdikleri şeyleri nasıl etkilediğine ilişkin beklentileri temelinde oluşturdukları varsayılmaktadır. Tutum nesnesinin çeşitli etkilerinin/sonuçlarının doğası ve olasılığı ve bu sonuçların değerli nesneleri nasıl etkileyeceği gibi inançlar, değerler ve tutumlar arasında aracılık edeceği öngörülmektedir. Tutum oluşturma

sürecine, çevresel tutum nesneleri ile özellikle önem verilir. Çünkü bunların çoğu, başlangıçta onlar hakkında tutum oluşturan insanlara aşina değildir (Stern ve Dietz, 1994, s. 67)

3.5. Hipotezler ve Araştırma Modelinin Belirlenmesi

Araştırma hipotezlerinin oluşturulmasında çevresel sorumluluk davranışını değer yönelimli inceleyen ve onun çevresel inançlar ve kaygı ile ilişkisine vurgu yapan çalışmalar temel alınmıştır (Han, 2015; Lee ve diğerleri, 2014; Kilbourne ve Pickett, 2008; He ve diğerleri, 2018; Hedlund, 2011; Stern ve diğerleri, 1999; Stern ve Dietz, 1994).

Değer, sosyal bir varlık olan bireyin yaşamında ona yol gösterici bir prensip olarak hizmet eden, önemi değişen ve arzu edilen, durumlararası bir hedeftir (Schwartz, 1992). Diğer bir ifadeyle değerler, bireyin inanç ve tutumlarını düzenlemeye temel oluşturan ve bireysel davranışlara rehberlik eden temel yönelimler veya yol gösterici ilkelerdir (Lee ve diğerleri, 2014). Schwartz ve Bilsky (1987), değerlerin inanç ve tutumlardan önce geldiğini ve onların oluşumuna rehberlik ettiğini ileri sürmektedir. Stern ve diğerleri (1995a), değer yönelimlerini, bireylerin sahip olduğu belirli çevresel inançları etkileyen genel eğilimler olarak görmektedir. Çok sayıda araştırmacı, değerleri çevresel bağlamda incelemiş ve tüketim, çevresel tutumlar ve davranışlar, geri dönüşüm, politik davranış ve benzeri çalışmalar ile değerler arasında ilişkiler bulmuştur (Örn. Fransson ve Garling, 1999; Han, 2015; Kiatkawsin ve Han, 2017; 1999; Schultz, 2001). Çalışmada yanıt aranan soru, çevresel özgecil değerlerin çevresel inançlara, çevresel kaygıya ve çevresel sorumluluk davranışına kısaca çevresel tutum ve davranışlara nasıl katkıda bulunduğudur.

Stern ve diğerleri (1995a) ile Dietz ve diğerleri (1998) çevresel inançların değerlerin ardından geldiği bir model önermektedir. Önerilen modelde inançlar, genel inançlar ve özel inançlar olarak ikiye ayrılır. Genel inançlar insan-çevre ilişkisi hakkındadır ve çevre hakkındaki halk bilgeliğine atıfta bulunur (Stern, 2000). Çoğu araştırma

genel inançları ölçmek için Dunlap ve Van Liere (1978) tarafından ileri sürülen yeni çevre paradigmasını (NEP) kullanır. Özel inançlar ise su kıtlığı, ozon tabakasının incelmesi ve küresel ısınma gibi çevresel sorunların varlığına dair inançlardır (Kilbourne ve Pickett, 2008; Corral-Verdugo ve diğerleri, 2003, s. 248). Bu çalışmada özel inançlara odaklanılmış ve aşağıdaki hipotez önerilmiştir:

H_1: Çevresel özgecil değerler, çevresel inançları pozitif etkiler.

Değerlerin, tutum bileşenleri aracılığıyla hem doğrudan hem de dolaylı olarak çeşitli sosyal davranışları etkilediği bulunmuştur (Lee ve diğerleri, 2014). Değer, inanç ve tutum oluşturmanın genel bir temeli olduğundan (Odabaşı ve Barış, 2017, s. 159), genellikle belirli bir konu veya fikirle ilgili daha spesifik bir tutum (örneğin, çevre korumaya ilişkin tutum) yoluyla davranışı dolaylı olarak etkiler. Örneğin, McCarty ve Shrum (1994), toplulukçu değer yöneliminin, geri dönüşüme yönelik tutum yoluyla dolaylı olarak geri dönüşüm davranışını etkilediğini göstermiştir. Benzer şekilde, Kim ve Choi (2005)'nin çalışması, kolektivizmin yeşil satın alma davranışını doğrudan etkilemediğini ancak önemli bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Ayrıca, Hedlund ve diğerleri (2012, s. 27) önceki birkaç çalışma ile uyumlu olarak (Örn. Hansla ve diğerleri, 2008; Nordlund ve Garvill, 2002; Schultz ve Zelezny, 1999; Stern ve Dietz, 1994), değer yöneliminin tatil seçiminde çevresel kaygı üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu bulmuştur. Özgecil değerler, başkalarına (örneğin, insanlar, biyosfer) olan ilgiyle ilgilidir. Bu nedenle, özgecil değer yönelimli insanlar, başkalarına yardım etmeye, kendi çıkarlarını feda etmeye ve genel olarak toplumun amacına ulaşmada daha işbirlikçi olmaya daha istekli olma eğilimindedir. Özgecil değer yönelimli insanların çevre hakkında daha fazla endişe duyduklarına inanılmaktadır. Çünkü onlar, diğer insanları ve diğer türleri önemsemektedir (Lee ve diğerleri, 2014). Bu nedenle, özgecil değer yöneliminin çevresel kaygı ile pozitif olarak ilişkili olması beklendiğinden aşağıdaki hipotez önerilmiştir:

H_2: Çevresel özgecil değerler, çevresel kaygıyı pozitif etkiler.

Literatür incelendiğinde birçok araştırmada (Örn. Han, 2015; Hedlund, 2011; Punzo ve diğerleri, 2019; Zhang ve diğerleri, 2014; Rice, 2006; Schwartz, 1994) çevresel

davranışları açıklamak için değer sisteminin incelendiği görülür. Schwartz (1994) tarafından geliştirilen *değer içerikleri ve yapısı teorisinde*, motivasyon açısından dördü yüksek dereceli değer alanı olan, on farklı değer türü vardır. Bunlardan ikisi çevre ile ilgili çalışmalarda değerlerin çevresel davranış üzerindeki etkilerini incelemek için sıklıkla kullanılan kendini geliştirme ve kendini aşma değer alanlarıdır (Pinto ve diğerleri, 2011; Rice, 2006). Kendini aşma değerleri, özgecil veya yardım etme davranışıyla ilişkilidir ve çevre yanlısı eylemle pozitif olarak ilişkili olduğu bulunmuştur (Rice, 2006). Pinto ve diğerleri (2011) bu iki alanı sosyal yönelimli (kendini aşmaya eşdeğer) ve kişi yönelimli (kendini geliştirmeye eşdeğer) değerler olarak adlandırır. Sosyal yönelimli değerler, kişi yönelimli değerlerden daha fazla çevre bilinciyle ilişkilidir. Ayrıca, Stern ve Dietz (1994)'in çalışması, sosyal yönelimli (kendini aşma) değerlerinin, insanların boykot etme ve daha katı çevre yasaları için dilekçe imzalama gibi siyasi eylemlerde bulunma istekliliği ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Lee ve diğerleri, 2014).

Bu bulgulara ek olarak, sosyal ve çevresel özgecil değerler boyutlarının her ikisinin de çevreye faydalı bir şekilde hareket etme eğilimi ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Jansson ve diğerleri, 2010). Araştırmalar, kolektif veya özgecil değerlere öncelik veren insanların daha güçlü çevre yanlısı inançlara sahip olduğunu ve bireysel veya egoist değerlere öncelik verenlere göre çeşitli çevre bilinçli davranışlarda bulunmaya daha istekli olduklarını göstermektedir (Cameron ve diğerleri, 1998; Gärling ve diğerleri, 2003; Joireman ve diğerleri, 2001; Joireman ve diğerleri, 1997; Van Vugt ve diğerleri, 1995). Bu çalışmada, önceki araştırmalara dayalı olarak çevresel sorumluluk davranışını yordamada özgecil (çevresel boyut) değerlerin rolü incelenmektedir. Özgecil yönelime sahip bireylerin diğer canlıları önemsediği ve bu nedenle, daha az özgecil yönelime sahip olanlara göre çevreyi korumaya yardımcı olacak eylemlerde bulunma olasılıklarının daha yüksek olduğu varsayılmaktadır (Schultz ve diğerleri, 2005; Lee ve diğerleri, 2014). Bu nedenle, çevresel özgecil değer yönelimi ile çevresel sorumluluk davranışı arasında pozitif bir ilişki öngörülmekte ve aşağıdaki hipotez önerilmektedir:

H_3: Çevresel özgecil değerler, çevresel sorumluluk davranışını pozitif etkiler.

Stern (2000), değerlerden çevreciliğe olan bağlantının inançlara aracılık ettiğini, çünkü bireysel değerlerin normları harekete geçiren, her şeye ilişkin algılanan sonuçlar olduğunu ileri sürmektedir. Mantıken çevre sorunları konusundaki bireylerin sahip olduğu özel inançlar, çevresel kaygıları yaratır. Çevresel inançlardan önce çevresel kaygılar ortaya çıkmaz. Bununla birlikte, bir birey, ekolojik halk bilgeliğiyle karakterize edilen bir insan-çevre ilişkisinde, çevre sorunlarının gerçekte var olduğu konusunda hiç kaygılanmaksızın inanabilir (Kilbourne ve Pickett, 2008). Teorik açıdan belirli inançlar, tutumlar, niyet ve davranışlardan önce gelir (Stern ve diğerleri, 1995a; Dietz ve diğerleri, 1998). Bu incelemeye dayanarak aşağıdaki hipotez önerilmiştir:

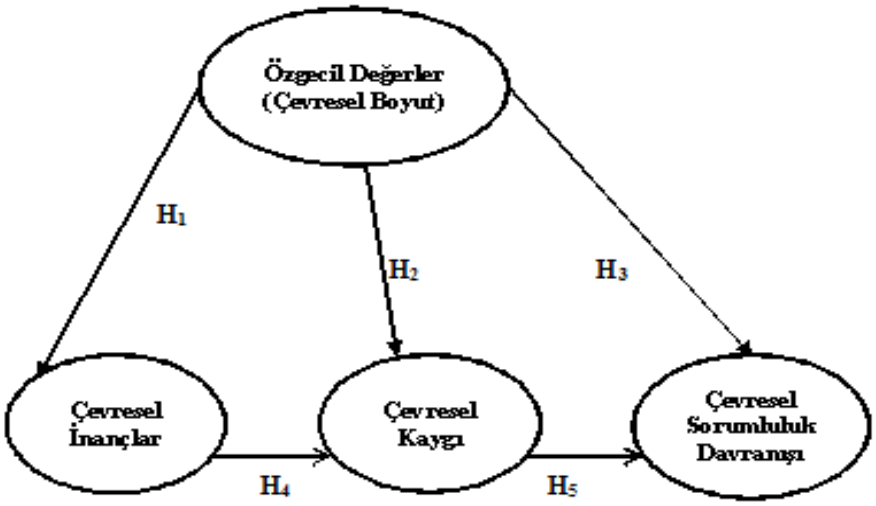
H_4: Çevresel inançlar, çevresel kaygıyı pozitif etkiler.

Önceki çalışmalara dayanarak, bu çalışma *çevresel kaygıyı*, yerli turistlerin çevreye yönelik tehditler hakkında ne ölçüde endişe duyduklarını yansıtan çevreye yönelik genel *tutum* olarak kavramsallaştırmaktadır (Lee ve diğerleri, 2014; Chan, 2001; Ishaswini ve Datta, 2011; Mainieri ve diğerleri, 1997; Pinto ve diğerleri, 2011). Çevresel kaygının rolünü inceleyen birkaç çalışma (Chan, 2001; Hedlund, 2011; Ellen ve diğerleri, 1991; Ishaswini ve Datta, 2011; Mainieri ve diğerleri, 1997; Pinto ve diğerleri, 2011;), çevresel kaygının çevresel davranış üzerindeki önemli etkisini bulmuştur. Örneğin Hedlund (2011) sürdürülebilir turizm üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında, çevresel kaygı ile çevreyi korumak için ekonomik fedakarlıkları kabul etme istekliliği arasında pozitif ilişki bulmuştur. Ayrıca, çevresel kaygı ile ekolojik olarak sürdürülebilir turizm alternatiflerini satın alma niyetleri arasında da önemli pozitif ilişki bulmuştur. Aynı şekilde Kilbourne ve Pickett (2008), çevresel kaygının çevresel sorumluluk davranışı üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna varmıştır. Bu önceki çalışmalar, çevre konusunda endişe duyanların yeşil ürünler satın alma, vatandaşlık davranışı sergileme ve aktivist davranışa katılma gibi çevresel davranışlarda bulunma olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, aşağıdaki hipotez önerilmiştir:

H_5: Çevresel kaygı, çevresel sorumluluk davranışını pozitif etkiler.

Kurulan hipotezler doğrultusunda araştırma modeli Şekil 3.1'deki gibi oluşmuştur. Önerilen model özgecil değerler (çevresel boyut), çevresel inançlar, çevresel kaygı ve çevresel sorumluluk davranışı yapılarını (değişkenlerini) içermektedir.

Şekil 3.1: Araştırma Modeli

Şekil 3.1'de sunulan nedensel yapı, değişkenler arası ilişkiler dizisini özetlemektedir. Belirtilen model, dört farklı yapının ve bu yapıların birbirleriyle olan ilişkilerinin bir özeti niteliğindedir. Hipotezler, ilişkilerin varsayımsal yönünü göstermektedir.

4. ÖZGECİL DEĞERLERİN ÇEVRESEL İNANÇLAR, ÇEVRESEL KAYGI VE ÇEVRESEL SORUMLULUK DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİSİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA

Çalışmanın buraya kadar olan bölümlerinde turizm, turist, çevresel sürdürülebilirlik, çevresel turist tutum ve davranışları temelinde literatüre dayalı olarak araştırmanın kuramsal çerçevesi çizilmiş, araştırma modeli ve hipotezler belirlenmiştir. Bu bölümde ise araştırma yöntemi, araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizi, bulgular ve yorumlanmasına yer verilmiştir.

4.1. Araştırmanın Yöntemi

4.1.1. Araştırma Deseni

Çalışmada; tarama araştırmalarının bir türü olan *kesitsel tarama* modelinden yararlanılarak araştırma deseni geliştirilmiştir. Sosyal bilimler alanında sıklıkla kullanılan araştırma desenlerinden olan tarama araştırmaları anket tipi (survey) araştırma olarak da adlandırılmaktadır. Tarama araştırmaları bireylerin belirli konulardaki inanç tutum, görüş, beklenti, davranış, yetenek ve özelliklerini anketler yardımıyla saptamaya çalışır (Gürbüz ve Şahin 2018, s. 106). Tarama araştırmalarının belirgin özellikleri üçe ayrılır. Birincisi, büyük bir evrenden bir konuda bilgi edinmek için evrenin tamamı değil onu temsil edecek kadar bir örneklemin belirli kriterlere göre seçilmesidir. İkincisi, veri toplama tekniği olarak anket kullanılmasıdır. Üçüncüsü ise, anket çalışması evrenin tamamıyla değil, sadece örneklem ile gerçekleştirilmesidir. (Fraenkel ve Wallen, 2006, Aktaran: Büyüköztürk ve diğerleri, 2008, s. 226).

Tarama araştırmalarını *boylamsal, geçmişe dönük* ve *kesitsel* olmak üzere üç başlık altında sınıflandırmak mümkündür. Boylamsal araştırmalarda amaç, araştırma

değişkenlerinin zaman içindeki değişimlerini incelemektir. Bu nedenle ölçümler farklı zamanlarda tekrarlanır. Geçmişe dönük tarama araştırmalarında katılımcılardan geçmişe dönük olaylarla ilgili bilgi edinilmeye çalışılır. Kesitsel tarama araştırmaları, tutum ve davranışları, görüş ve düşünceleri ölçmeye yöneliktir. Kesitsel tarama araştırmalarında örneklem, genelde büyüktür ve toplumun farklı kesimlerinden bireyleri kapsar (Büyüköztürk ve diğerleri, 2008, ss. 227-228).

4.1.2. Ana Kitle ve Örneklemin Belirlenmesi

Ana kitle (evren), araştırmadan elde edilmek istenen çıktılar doğrultusunda saptanan birden fazla birimin oluşturduğu bir bütündür (Nakip ve Yaraş, 2016, s. 231). Ana kitleyi en isabetli şekilde belirleyebilmede öncelikle araştırmanın probleminin, amaç ve hedeflerinin, araştırma kapsamında elde edilmek istenen veriler için hangi birimlere ulaşılması gerektiğinin belirlenmesi önem kazanmaktadır. Böylece araştırmacının hedef ana kitleye (çalışma evreni) ulaşması kolaylaşacaktır. Hedef ana kitle, araştırmacı tarafından belirlenen ana kitlenin içinden araştırmaya uygun olmayan birimlerin çıkarılmasıyla elde edilir. Araştırmacı için ana kitlenin belirlenmesinden daha zordur (Özdemir, 2016, s. 84).

Araştırmanın ana kitlesi; deniz turizmi kapsamında tatillerini Antalya'da geçiren turistler oluşturmaktadır. Ancak zaman kısıtlılığı, maliyet güçlükleri nedeniyle hedef ana kitle, 2019-2020 yılları arasında tatillerini Antalya ili dahilinde en az bir gece konaklayarak geçiren 18 yaş ve üstü yerli turistler olarak belirlenmiştir. Yer olarak Antalya'nın seçilmesinin birçok nedeni vardır. Bunlar arasında dört mevsim denize girilebilir iklimi, tarihi dokusu, doğası, nitelikli sahilleri, uluslararası düzeyde düzenlenen etkinliklerle yerli ve yabancı turistlerin tercih ettiği en popüler turizm destinasyonlarından biri olması sayılabilir. Aşağıdaki Şekil 4.1'de yer alan Antalya İl Haritası üzerinde anket çalışması kapsamındaki sahil ilçeleri görülmektedir.

Şekil 4.1: Antalya İl Haritası

Kaynak: (T.C. Antalya Valiliği, 2020).

Hedef ana kitlenin tamamına ulaşmak mümkün olmadığı durumlarda örneklem belirlemek gerekir (Nakip ve Yaraş, 2016, s. 230). Örneklemin belirlenmesinde çeşitli teknikler bulunmaktadır. Bu teknikler olasılıklı ve olasılıksız teknikler olarak iki grup altında toplanabilir (Coşkun ve diğerleri, 2017, s. 145). Örnekleme tekniğinin seçiminde örnekleme çerçevesi yardımcı olur. Örnekleme çerçevesi, örneklemde yer alması uygun olan elemanların listesidir. Örneğin bir şehrin telefon rehberindeki veterinerlerin ad ve adresleri bir örneklem çerçevesi olabilir (Nakip ve Yaraş, 2016, s. 233; Özdemir, 2016, s. 85). Bir araştırmada örnekleme çerçevesini belirlemenin zor ya da imkansız olduğu durumlarda olasılıksız örnekleme tekniklerinden birinin seçilmesi yerinde olur (Nakip ve Yaraş, 2016, s. 239). Bu nedenle bu araştırma kapsamında, örneklemin belirlenmesinde, *olasılıksız* örnekleme yöntemleri arasında yer alan *kolayda örnekleme* yöntemi kullanılmıştır. Uygun örneklem veya kazara örneklem gibi adlarla da anılan kolayda örnekleme yönteminde araştırmacı, araştırması için gerekli olan örneklem büyüklüğüne ulaşıncaya kadar kolayca erişebildiği deneklerden veri toplamaya devam eder (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 132).

4.1.3. Veri Toplama Yöntemi

Bir araştırmada veri, araştırma amacını gerçekleştirmek ve sonuç çıkarmak için gerekli olan kanıtların tümüdür. Araya giren araçlar ne olursa olsun duyu organlarıyla elde edilendir. Veri kaynaklarını araştırma konusuna olan fiziki yakınlıklarına göre birincil ve ikincil kaynaklar olarak iki başlık altında toplamak mümkündür. Birincil veri kaynakları bireyler olabileceği gibi, eski bir eser kalıntısı ya da araştırmacının bulgularını sunduğu araştırma raporu da olabilir. Araştırmalarda birincil veri kaynaklarından elde edilen veriler tercih nedenidir (Karasar, 2003, ss. 132, 135). Birincil veriler araştırmacının kendisi tarafından derlenmesinin yanı sıra bir firma ya da birilerinin yardımıyla da derlenebilir. Başlıca üç veri toplama tekniği vardır. Bunlar; anket, görüşme ve gözlemdir (Coşkun ve diğerleri, 2017, s. 145).

Araştırma kapsamında birincil verilerin toplanmasında anket tekniği kullanılmıştır. Anket, araştırma için gerekli olan verilere ilişkin değişenleri içeren ölçüm aracıdır. Araştırmanın amacına uygun biçimde hazırlandığında en etkili veri toplama yöntemi olarak kabul edilir (Sekaran, 1992, Aktaran: Özdemir, 2016, s. 133). Malhotra ve diğerleri (2017, ss. 269-270) anket yönteminin avantajlarını üç madde ile özetlemiştir. Bunlar; anketin uygulanmasındaki yalınlık, elde edilen verilerdeki tutarlık ve verilerin kodlanması, analizi ve yorumlanmasındaki kolaylıktır.

Anket çalışmasının ilk aşamasında yazar tarafından, çalışma evreniyle aynı özellikleri taşıyan 40 kişilik bir örneklem grubu ile pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Pilot çalışma, 25 Ocak-25 Şubat 2020 tarihleri arasında Ankara, İstanbul ve Çankırı'da yürütülmüştür. Pilot çalışmaya katılmak için rıza gösterenlere öncelikle son iki yıl içinde Antalya'da en az bir gece konaklayarak tatil geçirip geçirmedikleri sorulmuştur. Katılımcıların ayrıca 18 yaş ve üzeri Türkiye'de ikamet eden yerli turistler olmalarına dikkat edilmiştir. Bu ön çalışma sonucunda elde edilen verilerin IBM SPSS Statistics 20.0 programı kullanılarak yapılan analiz sonucuna göre, araştırmada kullanılan ölçeklerin Cronbach's Alpha güvenilirlik değerlerinin α= ,969 ile α=,721 arasında değiştiği görülmüştür. Böylece, soruların anlaşılırlığı, yanıtlanma düzeyi ve güvenilirliği test edilmiştir. Daha sonra Danışman Öğretim Üyesinin onayıyla anket çalışmasına başlanmıştır.

Anket çalışması sahada yüz yüze görüşme ile gerçekleştirilmiştir. Toplam 575 anket yanıtlanmıştır. Bunların yaklaşık 450 kadarı Antalya'da bir araştırma firmasının anketörlerince birebir yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Kalan 125 anket bizzat yazarın kendisi tarafından yine yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Böylece yanıtsız soru sorunu yaşanmamıştır. Anket çalışmasının yürütüldüğü tarihler 01 Mart-31 Ağustos 2020 tarihleri arasıdır. Koronavirüs (COVID-19) pandemisinin ortaya çıkması ve birçok kentte olduğu gibi Antalya'ya da getirilen kısıtlamalar nedeniyle anket çalışması kesintilerle ve büyük zorluklarla gerçekleştirilmiştir. Yanıtlanan anket formlarının incelenmesi sonucunda, 20 anket yeterli kriterleri taşımadığı için iptal edilmiştir. Geriye kalan 555 anket değerlendirmeye alınmıştır.

4.1.4. Anket Formunun Oluşturulması

Araştırma kapsamında, konu ile ilgili birincil verilere ulaşmak için toplam 56 sorudan oluşan bir anket formu kullanılmıştır (Ek-1). Bu formun hazırlanmasında, ilgili literatürdeki daha önceki çalışmaların geçerliliği ve güvenilirliği kabul edilmiş *açık kaynak olarak erişilebilen* ölçeklerinden yararlanılmıştır. Anket formu Danışman Öğretim Üyesi rehberliğinde geliştirilmiştir. Ankette 11 soru ve 45 ifadeden oluşan iki farklı bölüm bulunmaktadır. İlk bölümde, katılımcıların demografik ve sosyoekonomik özelliklerini belirleyebilmek amacıyla 11 soru yöneltilmiştir. Bu bölümdeki sorular López-Sánchez ve Pulido-Fernández (2016)'in çalışmasından adapte edilmiştir. Soru başlıkları arasında; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek, gelir düzeyi, seyahat harcamaları, konaklama tercihleri, seyahat grupları, destinasyonu ziyaretlerinin başlıca motivasyonu, destinasyonu ziyaret sıklıkları gibi değişkenler yer almaktadır. Böylece katılımcıların profili incelenmiştir.

Anketin ikinci bölümünden dört farklı ölçek kullanılmıştır (Tablo 4.1). Kullanılan ölçeklerdeki ifadelerin çok azında anlamsal ilişkiyi güçlendirmek amacıyla küçük değişikliklere gidilmiştir. Cevaplayanlardan bu ifadelerden her birine ne derecede katılıp katılmadıklarını beşli Likert yanıt formatı kullanılarak ("1 = Kesinlikle Katılmıyorum" ile "5 = Kesinlikle Katılıyorum" arasında değişen) belirtmeleri

istenmiştir. Yedili Likert yanıt formatı yerine beşli Likert yanıt formatının tercih edilmesinin nedeni, cevaplayanların bilişsel yükünü hafifletmek, yanıtlanma oranını ve kalitesini arttırmaktır. Konu ile ilgili literatür incelendiğinde, bu inancı destekleyen çalışmalar görmek mümkündür. Babakus ve Mangold (1992, s. 771) hastane hizmet kalitesi üzerine gerçekleştirdikleri çalışmalarında, önceki çalışmalarından edindikleri deneyimle, yedili Likert yanıt formatındaki orijinal SERVQUAL ölçeğini kullanmak yerine, beşli Likert yanıt formatını benimsemiştir. Benzer bir yaklaşımla Lewis (1993, s. 9) çalışmasında, yedili Likert yanıt formatının cevaplayanların düşüncelerini aktarmada yetersiz kaldığını savunmuştur. Genel olarak SERVQUAL ölçeğini incelediği çalışmasında Buttle (1996, ss. 11, 22) da daha önce yapılan araştırmalardan örnekler vererek yedili Likert yanıt formatın yarattığı olumsuzluklara değinmiştir. Son olarak Liu ve diğerleri (2018, s. 304) Çinli potansiyel outbount turistlerin uluslararası destinasyon seçimi üzerine yaptıkları bir çalışmada kullandıkları ölçeklerde, benzer nedenlerle yedili Likert yanıt formatı yerine beşli Likert yanıt formatını tercih etmiştir. Araştırmada yararlanılan ölçekler ve kaynakları aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo 4.1).

Tablo 4.1: Araştırmada yararlanılan ölçekler

Ölçekler	**Kaynaklar**
Çevresel İnançlar	Kilbourne ve Pickett (2008)
Çevresel Kaygı	Kilbourne ve Pickett (2008)
Çevresel Sorumluluk Davranışı	He, Hu, Swanson, Su ve Chen (2018)
Özgecil Değerler	Lee, Kim, Kim, ve Choi (2014)
Ortak Yöntem Sapması	Verhoef, ve Leeflang (2009)

Anketin ikinci bölümünün ilk ölçekleri, *Kilbourne ve Pickett (2008, s. 892)'ın* materyalizm ve çevre sorunları üzerine gerçekleştirdikleri çalışmasından alınan "*Çevresel İnançlar Ölçeği"* ve "*Çevresel Kaygı Ölçeği*"dir. Kilbourne ve Pickett (2008, s. 890)'ın, Kilbourne ve diğerleri (2002, ss. 199-200) ile Cotgrove (1982)'dan

adapte ettikleri *"Çevresel İnançlar Ölçeği"*nde çevre sorunlarıyla ilgili 7 ifade bulunmaktadır. Kilbourne ve Pickett (2008, s. 892)'ın çalışmasından elde edilen verilere göre ölçekteki yedinci ifade standart yükü 0.50 altında kalmıştır. *"Çevresel Kaygı Ölçeği"*nde ise 6 ifade bulunmaktadır. Bu ölçekler için Kilbourne ve Pickett (2008), yedili Likert yanıt formatını kullanmıştır.

Üçüncü ölçek, *He* ve diğerlerinin *(2018)* turistlerin destinasyon algısı ve çevresel sorumluluk davranışı üzerine gerçekleştirdikleri çalışmasından alınan "Çevresel Sorumluluk Davranışı Ölçeği" dir. *He* ve diğerlerinin *(2018)*, Cheng ve diğerleri (2013) ile Chiu ve diğerlerinden (2014) adapte ettikleri "Çevresel Sorumluluk Davranışı Ölçeği" altı ifadeden oluşmaktadır. He ve diğerlerinin (2018) çalışmasında bu ölçek için yedili Likert yanıt formatı kullanılmıştır.

Bu bölümdeki dördüncü ölçek, Lee ve diğerlerinin (2014, s. 2100) üç çevre-dostu davranış türünün öncüllerini ve arasındaki ilişkileri incelediği çalışmasından alınan "Özgecil Değerler Ölçeği"dir. Lee ve diğerlerinin (2014) De Groot ve Steg (2007, s. 323)'in çalışmasından uyarladıkları ölçek, sosyal ve çevresel (biosferik) değerler olarak adlandırdıkları iki alt faktör ve sekiz ifadeden oluşmaktadır. Bu ölçek için Lee ve diğerleri (2014) "(1) Hiç Önemli Değil" ile "(7) Çok Önemli" arasında değişen yedili yanıt formatını kullanmıştır. Cevaplayanlardan, yaşama rehberlik eden ilkeler olarak düşünüldüğünde, ölçekteki bu sekiz ifadenin kendileri için önem derecesini belirtmeleri istenmiştir.

Yukarıda sayılan dört ölçek haricinde, anketin sonuna ortak yöntem yanlılığını (common method bias) test edebilmek için Verhoef ve Leeflang (2009)'in çalışmasından uyarlanan bir ifade eklenmiştir. Bu ifadenin seçilmesinde, çalışmanın değişkenleriyle ilintili bir konu olmamasına dikkat edilmiştir. Anketin ikinci bölümünde yer alan tüm ölçeklerde olduğu gibi bu ifade için de beşli Likert yanıt formatı kullanılmıştır.

4.2. Verilerin Analizi ve Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde; tatillerini Antalya merkezinde ve/veya sahil ilçelerinden birinde en az bir gece konaklayarak geçiren yerli turistler ile yüz yüze yürütülen anket çalışması sonucunda elde edilen verilerin analizi yer almaktadır. Aşağıda verilerin güvenilirlik ve geçerlilik testleri, betimsel analizleri, karşılaştırma testleri, korelasyon ve regresyon analizlerine ilişkin bulgular incelenmiştir.

4.2.1. Örneklemin Demografik ve Sosyoekonomik Özellikleri

Aşağıda, katılımcılara yöneltilen anketin ilk 11 sorusundan elde edilen verilere ilişkin bulgular incelenmektedir. Sorular, katılımcıların demografik ve sosyoekonomik özelliklerini belirlemeye yöneliktir. Yaş, cinsiyet ve eğitim düzeyleri, seyahat harcamaları, konaklama tercihleri, seyahat grupları, destinasyonu ziyaret sıklıkları gibi değişkenler soruların içeriğini oluşturmaktadır. Bu sorulara verilen yanıtların frekans ve yüzdeleri aşağıda incelenmektedir.

Tablo 4.2: Cinsiyet değişkeni

Cinsiyet	**Frekans (n)**	**Yüzde (%)**
Kadın	250	45,0
Erkek	305	55,0

Cinsiyet değişkeninin analiz sonucuna göre; ankete katılan yerli turistlerin 250'si (% 45,0) kadın, 305'i (% 55,0) erkektir. İki katılımcı grubu arasında fazla fark olmamakla birlikte, erkek katılımcıların % 10 (55 kişi) daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu sayısal verilere dayalı olarak, erkek katılımcıların çevre sorunlarına daha fazla ilgi gösterdiği düşünülebilir (Tablo 4.2).

Tablo 4.3: Yaş değişkeni

Yaş		**Frekans (n)**	**Yüzde (%)**
En Düşük Değer	18	24	4,3
En Yüksek Değer	82	1	0,2
Tepe Değer	22	50	9,0

Yaş bağımsız değişkeni için gerçekleştirilen tanımsal analiz sonucuna göre; ankete katılanların yaş ortalaması 31,44 olup yaş aralığı 18 ile 82 arasında değişmektedir. Tepe değer 50 kişi (% 9,0) ile 22 yaş grubundadır (Tablo 4.3). Ankete katılımda 18-30 yaş arası genç yetişkinler başı çekmektedir. Bu sayısal verilere dayalı olarak, genç katılımcıların çevre sorunlarına daha fazla ilgi gösterdiği düşünülebileceği gibi, tatil için Antalya Bölgesi'nin gençler tarafından daha fazla tercih edildiği de düşünülebilir.

Tablo 4.4: Çalışma durumu

Çalışma Durumu	**Frekans (n)**	**Yüzde (%)**
Öğrenci	194	35,0
Çalışan	284	51,2
Emekli	46	8,3
Diğer	31	5,6

Ankete katılanların çalışma durumlarıyla ilgili yanıtları incelendiğinde; 284 (% 51,2) kişinin çalışan, 194 (% 35,0) kişinin öğrenci, 46 (% 8,3) kişinin emekli olduğu görülmektedir (Tablo 4.4). Toplam 555 katılımcının 31 (% 5,6)'i de diğer seçeneğini işaretlemiştir. Diğer yanıtını veren 31 katılımcının 23'ü "ev hanımı", 1'i "yeni mezun", 3'ü "işsiz" biçiminde açıklama yazmıştır. Bu sayısal verilere dayalı olarak, Antalya Bölgesi'nin çalışan kesim ve öğrenciler tarafından daha fazla tercih edildiği düşünülebilir.

Tablo 4.5: Meslek grupları

Meslek	Frekans (n)	Yüzde (%)
Kamu Görevlisi	93	16,8
Serbest Meslek	71	12,8
Özel Sektör	155	27,9
Diğer	236	42,5

Katılımcıların mesleklerine ilişkin elde edilen verilerden; % 16,8 (93 kişi)'inin kamu kurumunda çalıştığı, % 12,8 (71 kişi)'inin serbest meslek sahibi olduğu, % 27,9 (155 kişi)'unun özel sektör çalışanı olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 4.5). Toplam 555 katılımcının 236 (% 42,5)'sı diğer yanıtını vermiştir. Bunlardan 194'ü öğrenci, 23'ü ev hanımıdır. Öğrencilerin düşülmesi halinde diğer yanıtı veren sadece 42 kişi bulunmaktadır.

Tablo 4.6: Eğitim düzeyleri

Eğitim Düzeyi	Frekans (n)	Yüzde (%)
İlkokul/Ortaokul	50	9,0
Lise	161	29,0
Önlisans/Lisans	261	47,0
Yüksek Lisans	64	11,5
Doktora	19	3,4

Eğitim düzeyi değişkeninin analiz sonucuna göre; ankete katılan yerli turistlerin % 9,0 (50 kişi)'u ilkokul ve/veya ortaokul, % 29,0 (161 kişi)'u lise, % 47,0 (261 kişi)'si önlisans ve/veya lisans mezunudur. Lisans üstü eğitim alan toplam 83 kişinin (% 14,9) % 11,5 (64 kişi)'i yüksek lisans, % 3,4 (19 kişi)'ü doktora mezunudur (Tablo 4.6). Elde edilen bu verilere dayalı olarak, ankete katılanların eğitim düzeyinin hayli yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 4.7: Aylık ortalama hane gelir düzeyleri

Aylık Ortalama Hane Gelir Düzeyi (TL)	Frekans (n)	Yüzde (%)
2000 ve altı	78	14,1
2001-4000	163	29,4
4001-6000	151	27,2
6001-8000	86	15,5
8001 ve üstü	77	13,9

Ankete katılanlara aylık ortalama hane gelir düzeyleri ve yıllık ortalama turistik seyahat harcamalarıyla ilgili iki soru da yöneltilmiştir. Yanıtlar TL (Türk Lirası) cinsinden 2000 ve altından başlayıp, 8001 ve üstü olarak beş kategoride verilmiştir. Aylık ortalama hane gelir düzeyi değişkeninin analiz sonucuna göre (Tablo 4.7); 78 katılımcı (% 14,1) 2000 ve altı aylık geliri gösterirken, 77 katılımcı (% 13,9) 8001 ve üstü gelir göstermiştir. İki uç değer neredeyse birbirine eşittir. En yüksek kategori 163 kişi (% 29,4) ile 2001-4000 arası aylık hane gelir düzeyi seçeneğidir. Onu 151 kişi (% 27,2) ile 4001-6000 arası ve 86 kişi (% 15,5) ile 6001-8000 arası aylık hane gelir düzeyleri izlemektedir. Bu veriler ışığında, katılımcıların orta gelir düzeyinde yoğunlaştığı söylenebilir.

Tablo 4.8: Yıllık ortalama seyahat harcamaları

Yıllık Ortalama Seyahat Harcamaları (TL)	Frekans (n)	Yüzde (%)
2000 ve altı	230	41,4
2001-4000	153	27,6
4001-6000	80	14,4
6001-8000	36	6,5
8001 ve üstü	56	10,1

Yıllık ortalama turistik seyahat harcaması verileri incelendiğinde (Tablo 4.8); aylık ortalama hane geliri verilerinden daha farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu kez en yüksek yanıt oranı % 41,4 (230 kişi) ile 2000 ve altı seçeneğidir. Onu sırasıyla % 27,6 (153 kişi) ile 2001-4000, % 14,4 (80 kişi) ile 4001-6000, % 10,1 (56 kişi) ile 8001 ve üstü, % 6,5 (36 kişi) ile 6001-8000 seçenekleri izlemektedir.

Tablo 4.9: Konaklama tercihleri ve yıllık seyahat harcamaları karşılaştırması

Konaklama Tercihleri	**Yıllık Ortalama Turistik Seyahat Harcamaları (TL)**					
	2000 ve altı	2001-4000	4001-6000	6001-8000	8001 ve üstü	Toplam
Otel (5 Yıldız)	27 (% 4,9)	27 (% 4,9)	12 (% 2,2)	10 (% 1,8)	23 (% 4,1)	100 (% 18,0)
Otel (4 Yıldız)	12 (% 2,2)	14 (% 2,5)	17 (% 3,1)	11 (% 2,0)	7 (% 1,3)	61 (% 11,0)
Otel (3 Yıldız)	20 (% 3,6)	30 (% 5,4)	8 (% 1,4)	3 (% 0,5)	1 (% 0,2)	63 (% 11,4)
Motel	5 (% 0,9)	6 (% 1,1)	1 (% 0,2)	0 (% 0,0)	2 (% 0,4)	13 (% 2,3)
Pansiyon	49 (% 8,8)	15 (% 2,7)	10 (% 1,8)	1 (% 0,2)	1 (% 0,2)	76 (% 13,7)
Yazlık Ev	45 (% 8,1)	29 (% 5,2)	16 (% 2,9)	2 (% 0,4)	15 (% 2,7)	106 (% 19,1)
Diğer	72 (% 13,0)	32 (% 5,8)	16 (% 2,9)	9 (% 1,6)	7 (% 1,3)	136 (% 24,5)
Toplam	230 (% 41,4)	153 (% 27,6)	80 (% 14,4)	36 (% 6,5)	56 (% 10,1)	555 (% 100,0)

Çoğunluğun yıllık seyahat harcamalarındaki düşüklük, yurt içi turizmde yazlık ev sahipliği ve arkadaş, akraba ziyaretlerinin yaygınlığıyla ilişkilendirilebilir. Bu nedenle, bu iki değişkenin çapraz tablo analiziyle dağılımına bakılarak, ortak elemanları belirlenmeye çalışılmıştır. Tablo 4.9'da ortak elemanların frekans dağılımı ve genel toplam içindeki yüzdelik oranları görülmektedir. Tablo 4.9'daki analiz sonucu incelendiğinde, 2000 ve altı yıllık ortalama turistik seyahat harcaması olan toplam 230 (% 41,4) katılımcının % 8,1 (45 kişi)'inin yazlık ev ve % 13,0 (72 kişi)'ünün diğer yanıtını verdiği görülmektedir. Bu miktarlar birlikte % 21,1 (117 kişi)'i bularak toplam içindeki en yüksek değerleri ifade etmektedir.

Tablo 4.10: Destinasyonu ziyaret sıklıkları

Antalya Bölgesi'ni Ziyaret Sıklığı	**Frekans (n)**	**Yüzde (%)**
İlk Kez Ziyaret	137	24,7
İkinci Kez Ziyaret	111	20,0
Üçüncü Kez Ziyaret	71	12,8
Dört Kez ve Daha Fazla Ziyaret	236	42,5

Katılımcıların Antalya Bölgesi'ni ziyaret sıklıklarına ilişkin elde edilen verilerin analizinden (Tablo 4.10); dört kez ve daha fazla ziyaret edenlerin % 42,5 (236 kişi) ile tepe değere ulaştığı görülmektedir. İkinci sırayı % 24,7 (137 kişi) ile ilk kez ziyaret edenler almaktadır. Onu, sırasıyla % 20,0 (111 kişi) ile ikinci kez ziyaret edenler ve 12,8 (71 kişi) ile üçüncü kez ziyaret edenler takip etmektedir. Analiz sonucunda elde edilen bu verilere dayalı olarak, ankete katılanların destinasyon sadakatinin yüksek olduğu düşünülebilir.

Tablo 4.11: Seyahat grupları

Seyahat Grubu	Frekans (n)	Yüzde (%)
Tek Kişi	119	21,4
Çift	99	17,8
Aile	220	39,6
Arkadaşlar	110	19,8
Tur Grubu	7	1,3

Ankette, yerli turistlerin Antalya Bölgesi'ni ziyaretleri sırasında seyahat grupları ve konaklama tercihleri ile ilgili iki soru bulunmaktadır. Destinasyonu birden fazla ziyaret eden katılımcılar, kaçıncı ziyaretlerini temel alarak bu soruları yanıtlayacakları konusunda tereddüt yaşamıştır. Anket çalışmasının bir kısmı yazar tarafından olmak üzere büyük bölümünün anketörlerce yüz yüze gerçekleştirildiğinden katılımcılara son ziyaretlerini baz almaları tavsiye edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda (Tablo 4.11); Antalya Bölgesi'ni ziyaretim sırasında ailem ile birlikteyim/birlikteydim diyenler % 39,6 (220 kişi) ile ilk sırada yer almaktadır. Aile yanıtını sırasıyla % 21,4 (119 kişi) ile "tek kişi", % 19,8 (110 kişi) ile "arkadaşlar", % 17,8 (99 kişi) ile "çift" yanıtları izlemektedir. En düşük oran ise % 1,3 (7 kişi) ile "tur grubu" diyenlerdir.

Tablo 4.12: Konaklama tercihleri

Konaklama Tercihi	Frekans (n)	Yüzde (%)
Otel (5 Yıldız)	99	17,8
Otel (4 Yıldız)	61	11,0
Otel (3 Yıldız)	62	11,2
Motel	14	2,5
Pansiyon	76	13,7
Yazlık Ev	107	19,3
Diğer	136	24,5

Konaklama tercihi değişkeninin analiz sonucuna göre; ankete katılan yerli turistlerin % 19,3 (107 kişi)'i yazlık evi, % 18,0 (100 kişi)'i beş yıldızlı oteli, % 13,7 (76 kişi)'si pansiyonu, % 11,2 (62 kişi)'si üç yıldızlı oteli, % 11,0 (61 kişi)'i dört yıldızlı oteli ve % 2,5 (14 kişi)'i moteli tercih ettiğini bildirmiştir. Diğer seçeneği ise % 24,5 (136 kişi) ile bu soruda en yüksek skora ulaşmıştır (Tablo 4.12). Diğer yanıtını verenlerden 42'si "hısım/akraba evi", 11'i "arkadaş evi", 5'i "çadır", 8'i "ev/yazlık kiralama", 6'sı "apart otel", 10'u "kamp", 3'ü "butik otel", 2'si "villa", 1'i "ağaç ev", 2'si "karavan", 1'i "devre mülk", 1'i bungalow, 2'si "sosyal tesis", 2'si "öğretmen ev", 1'i kurum misafirhanesi biçiminde açıklama yazmıştır. Diğer yanıtı veren toplam 136 kişinin 39'u ise herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Analiz sonucunda elde edilen bu verilere dayalı olarak, yurt içi turizmde yazlık ev sahipliği ve arkadaş, akraba ziyaretlerinin yaygın olduğu söylenebilir.

Anketin bu ilk bölümünün son sorusu katılımcıların Antalya Bölgesi'ni tercih etmelerindeki ana motivasyon nedenlerini keşfetmeye yöneliktir. Yanıtların frekans ve yüzde dağılımı Tablo 4.13'te verilmiştir.

Tablo 4.13: Destinasyon seçiminde motivasyon faktörleri

Antalya Bölgesi'ni Ziyaret Etmedeki Ana Motivasyon Faktörü	**Frekans (n)**	**Yüzde (%)**
Tatil İhtiyacı	245	44,1
Ekonomik Tatil Fırsatı	98	17,7
Temizlik	4	0,7
Yerel Mutfak	12	2,2
Kaliteli Plajlar	54	9,7
Doğal Çevre	102	18,4
Diğer	40	7,2

Tablo 4.13'te de görüldüğü gibi tatil ihtiyacı yanıtı % 44,1 (245 kişi) ile tepe değere ulaşmıştır. Onu % 18,4 (102 kişi) ile doğal çevre yanıtı izlemektedir. Daha sonra sırasıyla % 17,7 (98 kişi) ile ekonomik tatil fırsatı, %9,7 (54 kişi) ile kaliteli plajlar, % 7,2 (40 kişi) ile diğer ve % 2,2 (12 kişi) ile yerel mutfak yanıtları gelmektedir. En düşük değer ise % 0,7 (4 kişi) ile temizlik yanıtıdır. Diğer yanıtı veren toplam 40 kişinin 8'i "aile ziyareti", 3'ü "arkadaş ziyareti" açıklamasını yapmıştır. Belirtilen diğer motivasyon nedenleri arasında, "kendilerine ait yazlığın olması", "ulaşım kolaylığı", "alışveriş", "sağlık", "eğitim gezisi", "eğlence", "sürekli ikametgaha yakınlık" gelmektedir. Diğer yanıtını verdiği halde herhangi bir motivasyon nedeni belirtmeyen 13 kişi bulunmaktadır.

4.2.2. Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Araştırmanın bu bölümünde araştırma kapsamında kullanılan dört farklı ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliğini belirlemek amacıyla geçerlilik ve güvenilirlik analizi sonuçları incelenmektedir. Bu analizler; bir tür geçerlilik ölçütü olarak kabul edilen keşfedici faktör analizi ve Cronbach's Alpha güvenilirlik analizidir.

4.2.2.1. Keşfedici Faktör Analizi

Keşfedici faktör analizinin başlıca amacı, aynı yapıyı ölçen ilk korelasyon veya kovaryans matrisini tekrar üretmek için gereken minimum düzeyde değişkeni bir faktör altında tanımlamaktır. Bu keşif üç aşamalı bir süreç dahilinde tamamlanır: Ön analiz kontrolleri, faktör çekme/çıkarma ve faktör rotasyonu/döndürme. Ön analiz aşamasında, örneklem büyüklüğünün ve ölçüm aracındaki ifadelerin faktör analizi için uygunluğu denetlenir. İkinci aşamada ölçüm aracındaki faktör sayısı belirlenir. Son aşamada, ölçüm aracındaki değişkenlerin faktör yapısı belirlenir (Ferguson ve Cox, 1993, ss. 84-85, 88, 90).

Faktör analizinde faktör sayısını belirlemede yaygınlıkla kullanılan üç yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlardan ilki öz değere (eigenvalue) göre boyut belirlemedir. Bu yaklaşımda öz değeri 1'den büyük olan faktörler dikkate alınır. İkincisi Scree test grafiğine göre belirlemedir. Üçüncü ve son yaklaşım ise faktör sayısı araştırmacının

kendisi tarafından belirlenmesidir. Literatüre dayalı kullanılan ölçeklerde araştırmacı bu üçüncü yolu tercih edebilir (Coşkun ve diğerleri, 2017, s. 280). Bu araştırmada da literatüre dayalı ölçekler kullanıldığı için üçüncü yol tercih edilmiş ve daha önce belirlenen faktör yapıları üzerinden "tek faktörlü yapı için keşfedici faktör analizi" uygulanmıştır. Tek faktörlü yapı için faktör analizinde faktör çekme ve faktör döndürme adımlarına gerek yoktur. Analizin birinci aşamasında örneklem büyüklüğünün ve ölçüm aracındaki değişkenlerin faktör analizine uygunluğu kontrol edilir. İkinci aşamada ölçüm aracındaki değişkenlerin faktör yüklerinin literatürde belirlenen kriterlere uygunluğu test edilir. Bu aşamada düşük faktör yüklü değişkenler saptanması halinde ölçüm aracından çıkarılmalıdır (Bursal, 2017, s. 179).

Faktör analizi ile bir ölçüm aracının değil, o ölçüm aracından elde edilen verilere dayalı olarak yapılan çıkarımların geçerliliği test edilmektedir. Ölçüm aracının farklı araştırmalar için farklı şartlar altında kullanımı sonucunda farklı çıkarımlar ortaya çıkacağından, güvenilirlik analizlerinde olduğu gibi geçerlilik analizlerinin de her araştırma için ayrı ayrı tekrarlanması gerekmektedir (Bursal, 2017, s. 155; Tavşancıl, 2018, s. 36). Tablo 4.14'te, çalışmada kullanılan 4 farklı ölçek için gerçekleştirilen keşfedici faktör analizi sonuçları görülmektedir.

Tablo 4.14: Ölçeklerin keşfedici faktör analizi sonuçları

Faktörler	**Analiz Sonuçları**			
1. Çevresel İnançlar (Çİ)	**FY**	**AVY(%)**	**KMO**	**BKT(p)**
Birçok kirlilik türü tehlikeli seviyelere yükseliyor.	0,824	66, 598	0,910	0,000
Bazı canlılar yok olma tehdidi altındadır.	0,823			
Tarımda kimyasalların sürekli kullanımı çevreye zarar veriyor.	0,811			
Yakın gelecekte bazı önemli kaynakların kıtlığı olacak.	0,854			
Küresel ısınma bir sorun haline geliyor.	0,804			

Ozon tabakasının incelmesi çevresel bir sorundur.	0,831			
Temiz suyun elde edilebilirliği gelecekte bir sorun haline gelecek.	0,764			
2. Çevresel Kaygı (ÇK)	**FY**	**AVY(%)**	**KMO**	**BKT(p)**
Çevre konusunda çok endişeliyim.	0,775	61,673	0,883	0,000
İnsanlar çevreyi ciddi bir biçimde hor kullanıyor.	0,798			
Çevreyi korumaya yardımcı olmak için tüketimimi azaltmaya gönüllü olurum.	0,783			
Doğal çevreyi korumak için büyük siyasi değişim gereklidir.	0,729			
Doğal çevreyi korumak için büyük sosyal değişimler gereklidir.	0,820			
Çevre kirliliği karşıtı yasalar daha sıkı uygulanmalıdır.	0,804			
3. Çevresel Sorumluluk Davranışı (ÇSD)	**FY**	**AVY(%)**	**KM O**	**BKT(p)**
Tatilimi geçirdiğim turizm bölgesi çevresinin yok olmasını engellemek için yasal yollara başvururum.	0,719	52,380	0,803	0,000
Başkalarının tatilimi geçirdiğim turizm bölgesi çevresini tahrip etmeye kalkıştığını gördüğümde, oranın yerel yönetimine (belediye) veya ilgili birimlerine bildiririm.	0,747			
Yerde çer çöp gördüğümde, onları alıp çöpe atarım.	0,775			
Tatilimi geçirdiğim yerde çevre temizlik aktiviteleri olursa, gönüllü olarak katılırım.	0,767			
Tatilimi geçirdiğim yerde, başkalarını doğal çevreyi korumaları için ikna etmeye çalışırım.	0,759			
Seyahatim sırasında tatil yaptığım yerde doğal bitki örtüsüne ve doğadaki diğer canlılara zarar vermemeye çalışırım.	0,550			
4. Çevresel Özgecil Değerler (ÇÖD)	**FY**	**AVY(%)**	**KMO**	**BKT(p)**
Doğanın bütünlüğünün korunmasının önemli	0,905			

olduğunu düşünüyorum.		84,576	0,858	0,000
Kirliliğin önlenmesinin gerekli olduğunu düşünüyorum.	0,940			
Çevreyi korumanın önemli olduğunu düşünüyorum.	0,930			
Dünyaya saygı gösterilmesinin gerekli olduğunu düşünüyorum.	0,903			

Örneklemin faktör analizine uygunluğunun göstergesi olan Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterlilik Ölçütü (KMO) testi kabul edilebilir değerleri 0,5 ve 1,0 arasıdır (Coşkun ve diğerleri, 2017, s. 274). Bursal (2017, s. 159) kabul edilebilir KMO değerinin alt sınırını 0,60 olarak önermektedir. Barlett testi, korelasyon matrisinin birim matris olup olmadığının hipotez testidir. Faktör analizi yapılabilmesi için $p<0,05$ değeri aranır. Bu değer korelasyon matrisinin birim matris olmadığını gösterir (Özdemir, 2016, s. 316). Analiz sonuçlarına göre *Çevresel inançlar ölçeğinin* KMO örnekleme yeterlilik ölçüsü 0,910'dur. Bartlett'in Küresellik Testi (BKT) p=0,000'dır (Tablo 4.14). Bu değerler, örneklemin faktör analizi için gereken koşulları sağladığını göstermektedir.

Uygun faktör sayısını belirlemede açıklanan toplam varyans yol gösterici olur (Bursal, 2017, s. 163). Açıklanan toplam varyansın incelenmesiyle *Çevresel inançlar ölçeğinin* tek faktörlü olduğu görülmüştür. Tek faktörlü yapılar için faktörün açıkladığı toplam varyansın en az % 30'u sağlaması önerilmektedir (Bursal, 2017, s. 184). Açıklanan varyans yüzdesi (AVY) % 66, 598'lik bir değerle önerilen alt sınırı karşılamaktadır (Tablo 4.14).

Çevresel kaygı ölçeğinin KMO örnekleme yeterlilik ölçüsü 0,883'dür. Bartlett'in Küresellik Testi (p=0,000) anlamlıdır. Örneklem faktör analizi için ön koşulları sağlamaktadır. Ölçek tek faktörlüdür. Faktörün açıkladığı varyans değeri % 61,673'tür. Bu değer tek faktörlü yapılar için uygundur.

Çevresel Sorumluluk Davranışı ölçeğinin KMO örnekleme yeterlilik ölçüsü 0,803'tür. Bartlett'in Küresellik Testi (p=0,000) anlamlıdır. Örneklem faktör analizi için ön koşulları sağlamaktadır. Ölçek tek faktörlüdür. Faktörün açıkladığı varyans değeri % 52,380'dir. Bu değer tek faktörlü yapılar için uygundur (Tablo 4.14).

Çevresel *Özgecil Değerler ölçeğinin* KMO örnekleme yeterlilik ölçüsü 0,858'dir. Bartlett'in Küresellik Testi (p=0,000) anlamlıdır. Örneklem faktör analizi için ön koşulları sağlamaktadır. Ölçek tek faktörlüdür. Faktörün açıkladığı varyans değeri % 84,576'dır. Bu değer tek faktörlü yapılar için uygundur (Tablo 4.14).

Faktör analizinde bir diğer yeterlilik ölçüsü, bir faktördeki değişkenlerin yük değerlerinin yüksek olmasıdır. Değişkenlerin faktör yük değeri, onların faktörde kalıp kalmayacağını belirleyen bir kriterdir. Büyüköztürk (2014, s. 134), bir değişkenin faktör yük değerinin 0,45 ve yukarısı olmasının iyi bir ölçüt olduğunu belirtmektedir. Tablo 4.14'te değişkenlerin faktör yükleri verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, her bir faktördeki tüm değişkenlerin faktör yükleri (FY), kabul edilebilir alt limitin üstündedir. Bu değerlerden, değişkenlerin ölçme aracındaki faktörlere yeterli katkıyı sağladığı ortaya çıkmaktadır.

4.2.2.2. Güvenilirlik Analizi

Bir ölçüm aracının güvenilirliği, değişik zamanlarda ve aynı zaman içinde ölçüm aracındaki araştırma değişkenlerine bireylerin verdikleri yanıtların tutarlılık düzeyini ifade etmektedir (Büyüköztürk, 2014, s. 182). Bu nedenle, daha önce geliştirenlerce ve kullananlarca bir ölçüm aracının güvenilirliğinin saptanmış olması yeterli değildir (Bursal, 2017, s. 190). Her yeni araştırmanın kendine özgü nitelikleri olacağından, verilen yanıtların güvenilirlik analizlerinin gerçekleştirilmesi gerekir (Tavşancıl, 2018, s. 152).

Ölçüm aracının güvenilirlik düzeyini saptamak için Kuder Richardson Formül 20 (KR-20), eşdeğer form güvenilirliği, test-tekrar test güvenilirliği, Cronbach's Alpha güvenilirliği, iki yarı test güvenilirliği gibi çeşitli yöntemler geliştirilmiştir (Büyüköztürk, 2014, s. 182). Ölçüm aracında ikili değişkenler bulunduğunda KR-20, çoklu sürekli değişkenler kullanıldığında Cronbach's Alpha kullanılmaktadır

(Maclennan, 1993, s. 293; Cronbach, 1951). Likert tipi ölçeklerde her ifadeden elde edilen puanlar sürekli değişken olarak kabul edilir. Yine Likert tipi ölçeklerde verilen yanıt seçenekleri ikiden fazladır. Bu nedenle, Likert tipi ölçeklerin güvenilirlik düzeyini saptamada Cronbach's Alpha katsayısının kullanılması önerilmektedir (Tavşancıl, 2018, s. 152). Bu çalışmada kullanılan beşli Likert tipteki 4 farklı ölçek için Cronbach's Alpha (α) katsayısı kullanılarak gerçekleştirilen güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 4.15'te görülmektedir.

Tablo 4.15: Ölçeklerin güvenilirlik istatistikleri

Ölçek Adı	**Cronbach's Alpha(α)**	**İfade Sayısı(n)**
Çevresel Sorumluluk Davranışı Ölçeği	0,816	6
Çevresel Kaygı Ölçeği	0,870	6
Çevresel inançlar Ölçeği	0,915	7
Özgecil Değerler Ölçeği	0,941	8

Cronbach's Alpha (α) güvenilirlik analizi, ölçüm aracının içsel tutarlılığını ortaya koymaktadır. Cronbach's Alpha (α) katsayısı sıfır ile bir arasında değerler alır. Beklenti, 0.70 ve üzerinde değerler alması yönündedir (Cronbach, 1951). Alfa değeri bire yaklaştıkça ölçüm aracının içsel tutarlılık düzeyi de yükselmektedir. (Özdemir, 2016, s. 80).

Tablo 4.15'teki analiz sonuçları incelendiğinde; ankette kullanılan 4 farklı ölçeğin aldıkları alfa değerlerinin α = 0,816 (Çevresel Sorumluluk Davranışı Ölçeği) ile α = 0,941 (Özgecil Değerler Ölçeği) arasında değiştiği görülmektedir. Dolayısıyla, Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı tüm ölçekler için α = 0,70'den hayli yüksek olduğu için bu ölçeklerden elde edilen puanların güvenilir olduğu söylenebilir.

4.2.2.3. Ortak Yöntem Yanlılığı Analizi

Çalışmada ortak yöntem yanlılığı olup olmadığı da analiz edilmiştir. Ortak yöntem varyansı (OYV) olarak da adlandırılan (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 151) ortak yöntem yanlılığının (OYY) araştırma bulguları üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle

(MacKenzie ve Podsakoff, 2012; Bagozzi, 1984; Campbell ve Fiske, 1959), onun nereden kaynaklandığının ve ne zaman sorun olabileceğinin anlaşılması önemlidir. Ortak yöntem yanlılıkları ölçüm hatasının ana kaynaklarından biridir. Ölçüm hatası, ölçümler arasındaki ilişkilerle ilgili sonuçların geçerliliğini tehdit eder. Ölçüm hatası rastgele ve sistematik hata olmak üzere iki türdür. Her iki tür ölçüm hatası da sorunludur. Ancak, sistematik ölçüm hatası özellikle ciddi bir sorundur. Çünkü varsayılandan bağımsız olan farklı yapıların ölçümleri arasında gözlenen ilişkiler için alternatif bir açıklama ortaya çıkarır (Podsakoff ve diğerleri, 2003, ss. 879, 881). Ortak yöntem yanlılıkları, sistematik ölçüm hatası yaratır (Çizel ve diğerleri, 2020, s. 7; Podsakoff ve diğerleri, 2003, s. 879).

Ortak yöntem yanlılığı, direkt ölçüm maddelerinden kaynaklanabileceği gibi, ölçüm aracındaki yordayıcı ve ölçüt değişkenlerinin aynı kaynaktan veya değerlendiriciden elde edilmesi sonucu da oluşabilmektedir. Ortak yöntem yanlılıklarını kontrol etmede başlıca iki yoldan bahsedilir. Bunlar; (1) çalışmanın prosedürlerinin tasarımı ve/veya (2) istatistiksel tekniklerin kullanımıdır (Podsakoff, ve diğerleri, 2003, ss. 881, 887). İstatistiksel tekniklerin kullanımında aşağıdaki dört yaklaşım öne çıkmaktadır (Malhotra ve diğerleri, 2006, s. 1867):

I. Geleneksel Çoklu-Özellik, Çoklu-Metot (ÇÖÇM) Prosedürü: Campbell ve Fiske (1959)'in geliştirdiği Çoklu-Özellik, Çoklu-Metot (ÇÖÇM) Matrikse [MTMM (Multitrait-Multimethod Matrix)] dayalı bir yöntemdir. Araştırmacılardan birden çok yöntemi kullanarak araştırma değişkenlerinin her birini ölçmesi ve elde edilen verilerle bir MTMM matrisi oluşturması beklenir.

II. DFA Tabanlı ÇÖÇM Tekniği: Doğrulayıcı faktör analizi (DFA), araştırmacıya bir ölçümdeki varyansı üç bileşenin (gerçek puan varyansı, yöntem etkisinden kaynaklanan varyans ve rastgele hata) bir fonksiyonu olarak, modellemesine izin verir. Bu nedenle, geleneksel yöntemden farklı olarak, DFA tekniği, ÇÖÇM çalışmasında benimsenen yöntemlerin ne kadar benzer veya farklı olduğunu tahminleme olanağı sunar. Böylece, yöntem önyargılarından ve rastgele hatalardan arınmış gizil faktörler arasındaki gerçek ilişkiler tahmin edilebilir.

III. Harman'ın Tek Faktör Testi: Ortak yöntem varyansını (OYV) değerlendirmede en çok tercih edilen yaklaşımlardan biridir (Podsakoff ve diğerleri, 2003, s. 889). Tek faktör testinde, bir çalışmadaki tüm maddeler keşfedici faktör analizine (KFA) tabi tutulur. Analiz sonucunda; tek bir faktörün ortaya çıkması veya değişkenlerdeki varyansın büyük çoğunluğunun birinci faktör tarafından açıklanması durumunda OYV'nin var olduğu kabul edilir (Podsakoff ve Organ, 1986, s. 536). Basit ve anlaşılır bir teknik olmasına rağmen, diğer yaklaşımlarda olduğu gibi belirli sınırlılıkları vardır. Bunların en önemlisi, orta veya küçük OYV etkilerini saptamada yetersizliğidir.

IV. İşaret-Değişken Tekniği: Lindell ve Whitney (2001) tarafından önerilen bir yaklaşımdır. Harman'ın tek faktör testinde yaşanan sorunların üstesinden gelmek için geliştirilmiştir. İşaret-değişken tekniğinde, kasıtlı olarak hazırlanan ve araştırma değişkenleriyle birlikte bir çalışmaya dahil edilen özel bir değişkenden yararlanılır. Çalışmaya eklenen bu işaret-değişkenin ölçüm aracındaki *bir veya daha fazla değişkenle* ilgisiz olduğu varsayılır. Ortak yöntem varyansı, işaret-değişken ve teorik olarak ilişkisiz değişken arasındaki korelasyon temelinde değerlendirilir.

Bu çalışmada da ortak yöntem yanlılığının kontrolü işaret-değişken tekniği ve ardından tek faktör testi ile gerçekleştirilmiştir (Lindell ve Whitney, 2001; Malhotra ve diğerleri, 2006). Ankete eklenen işaret-değişken Verhoef ve Leeflang (2009)'in çalışmasından uyarlanan ekonomik güven *("Türkiye ekonomisine çok güveniyorum.")* ile ilgili bir ifadedir. Bu ifade, anketteki diğer değişkenlerle ilintili bir konu değildir. Bu ifade ile anketteki diğer değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını test etmek için korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucuna göre; söz konusu ifade ile ölçüm aracındaki temel yapılar arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Ayrıca, keşfedici faktör analizi sonucunda varyansın % 66,175'ini açıklayan 4 faktör ortaya çıkmıştır. Değişkenlerdeki varyansın büyük çoğunluğu birinci faktör tarafından açıklanmamıştır. Eğer sadece tek bir faktör olsaydı varyansın sadece % 42,000'sini açıklardı. Ölçüm aracı tek faktörden oluşmamaktadır. Elde edilen bu verilerden, ortak yöntem sapmasına dair hiçbir kanıt bulunmadığı sonucu çıkarılmıştır.

4.2.3. Çevresel Özgecil Değerlerin Çevresel İnançlar, Çevresel Kaygı ve Çevresel Sorumluluk Davranışı Üzerine Etkisinin Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Bu bölümde, araştırma modelinde (Şekil 3.1) bulunan yapılar arasındaki ilişkiler sonucu ortaya çıkan hipotezler, basit doğrusal regresyon ve çoklu regresyon analizi ile incelenmiştir.

4.2.3.1. Çevresel Özgecil Değerlerin Çevresel İnançlara Etkisi

Araştırma modeli kapsamında oluşturulan aşağıdaki **H_1** hipotezi doğrultusunda çevresel özgecil değerler (X) bağımsız değişken (yordayan), çevresel inançlar (Y) bağımlı değişken (yordanan) olarak gerçekleştirilen basit doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 4.16'da verilmiştir.

"H_1: Çevresel özgecil değerler, çevresel inançları pozitif etkiler."

Tablo 4.16: Çevresel inançlar değişkenini yordamaya yönelik basit doğrusal regresyon analizi sonuçları

Değişkenler	**B**	**SH**	**β**	**Sig.**	**R**	**R^2**	**F**	**P**
Yordayan: **ÇÖD**	0,528 (Sabit: 2,044)	0,038	0,511	<0,001	0,511	0,261	195,604	<0,001
Bağımlı değişken: **Çİ**								

Basit doğrusal regresyon modelinde R değeri, iki değişken arasında ilişkiyi gösteren Pearson korelasyon katsayısı ile aynıdır (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 272). Tablo 4.16'da görüldüğü gibi, korelasyon katsayısı R= 0,511, belirlilik katsayısı R^2= 0,261 olarak bulunmuştur. ANOVA testine göre P<0.001 olduğundan bu katsayı anlamlıdır. Ayrıca, ÇÖD değişkeninin işaret değeri (Sig.) P<0.001 olduğundan bu

değişken istatistiksel açıdan da anlamlıdır. Bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasında orta düzey pozitif bir ilişki vardır (Özdemir, 2016, s. 303).

Bağımsız değişken, bağımlı değişkenin yaklaşık % 26'sını açıklamaktadır. Diğer bir deyişle, çevresel inançlardaki % 26'lık varyans, çevresel özgecil değerlere bağlıdır. Değişkenler arasındaki tahmin modelini gösteren regresyon denklemi; çevresel inançlar= 2,044 + 0,528 (çevresel özgecil değerler) şeklindedir. β katsayısına göre, bağımsız değişkendeki bir standart sapmalık değişim, bağımlı değişkendeki 0,511'lik standart sapma oranındaki değişime neden olmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 277). Bağımsız değişken, bağımlı değişkenin anlamlı bir yordayıcısıdır (Bursal, 2017, ss. 110, 135). Analiz sonucunda; bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni pozitif etkilediğine ilişkin **H_1** hipotezi doğrulanmıştır.

4.2.3.2. Çevresel Özgecil Değerler ve Çevresel İnançların Çevresel Kaygıya Etkisi

Araştırma modeli kapsamında oluşturulan aşağıdaki **H_2** ve **H_4** hipotezleri doğrultusunda çevresel özgecil değerler (X_1) ve çevresel inançlar (X_2) bağımsız değişkenler (yordayanlar), çevresel kaygı (Y) bağımlı değişken (yordanan) olarak gerçekleştirilen çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 4.17'de verilmiştir.

"H_2: Çevresel özgecil değerler, çevresel kaygıyı pozitif etkiler."

"H_4: Çevresel inançlar, çevresel kaygıyı pozitif etkiler."

Tablo 4.17: Çevresel kaygı değişkenini yordamaya yönelik çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları

Değişkenler		**B**	**SH**	**β**	**Sig.**	**R**	**R^2**	**F**	**P**
Yordayanlar:	**ÇÖD**	0,156	0,034	0,151	<0,001	0,755	0,570	365,195	<0,001
	Çİ	0,668	0,033	0,666	<0,001				
Bağımlı değişken: **ÇK**									

Tablo 4.17'de görüldüğü gibi, çok değişkenli korelasyon katsayısı R=0,755, belirlilik katsayısı R^2=0,570 olarak bulunmuştur. ANOVA testine göre P<0.001 olduğundan bu katsayı anlamlıdır. Ayrıca, ÇÖD değişkeni ile Çİ değişkeninin her ikisinin de işaret değeri (Sig.) P<0.001 olduğundan bu değişkenler istatistiksel açıdan da anlamlıdır. Bağımsız değişkenler, bağımlı değişkenin % 57'sini açıklamaktadır. Bu bulgulara dayalı olarak bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasında orta düzey pozitif bir ilişkinin varolduğu söylenebilir (Özdemir, 2016, s. 303).

Değişkenler arasındaki ilişkiyi modelleyen regresyon denklemi; çevresel kaygı = 0,635+ 0,156 (çevresel özgecil değerler) + 0,668 (çevresel inançlar) şeklindedir. β katsayısına göre, bağımsız değişkenlerdeki bir standart sapmalık değişim, bağımlı değişkendeki 0,151 + 0,666 standart sapma oranındaki değişime neden olmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 277). Bağımsız değişkenler, bağımlı değişkenin anlamlı bir yordayıcısıdır (Bursal, 2017, ss. 110, 135). Analiz sonucunda; bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni pozitif etkilediğine ilişkin **H_2** ve **H_4** hipotezleri doğrulanmıştır.

4.2.3.3. Çevresel Özgecil Değerler ve Çevresel Kaygının Çevresel Sorumluluk Davranışına Etkisi

Araştırma modeli kapsamında oluşturulan aşağıdaki **H_3** ve **H_5** hipotezleri doğrultusunda çevresel özgecil değerler (X_1) ve çevresel kaygı (X_2) bağımsız değişkenler (yordayanlar), çevresel sorumluluk davranışı (Y) bağımlı değişken (yordanan) olarak gerçekleştirilen çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 4.18'de verilmiştir.

H_3: Çevresel özgecil değerler, çevresel sorumluluk davranışını pozitif etkiler.

H_5: Çevresel kaygı, çevresel sorumluluk davranışını pozitif etkiler.

Tablo 4.18: Çevresel sorumluluk davranışı değişkenini yordamaya yönelik çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları

Değişkenler		**B**	**SH**	**β**	**Sig.**	**R**	**R^2**	**F**	**P**
Yordayanlar:	**ÇÖD**	0,258	0,044	0,245	<0,001	0,506	0,256	94,794	<0,001
	ÇK	0,345	0,043	0,338	<0,001				
Bağımlı değişken: **ÇSD**									

Tablo 4.18'de görüldüğü gibi, çok değişkenli korelasyon katsayısı R=0,506, belirlilik katsayısı R^2=0, 256 olarak bulunmuştur. ANOVA testine göre P<0.001 olduğundan bu katsayı anlamlıdır. Ayrıca, ÇÖD değişkeni ile ÇK değişkeninin her ikisinin de işaret değeri (Sig.) P<0.001 olduğundan bu değişkenler istatistiksel açıdan da anlamlıdır. Bağımsız değişkenler, bağımlı değişkenin yaklaşık % 26'sını açıklamaktadır. Bu bulgulara dayalı olarak bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasında orta düzey pozitif bir ilişkinin varolduğu söylenebilir (Özdemir, 2016, s. 303).

Değişkenler arasındaki tahmin modelini gösteren regresyon denklemi; çevresel sorumluluk davranışı = 1,387 + 0,258 (çevresel özgecil değerler) + 0,345 (çevresel kaygı) şeklindedir. β katsayısına göre, bağımsız değişkenlerdeki bir standart sapmalık değişim, bağımlı değişkendeki 0,245 + 0,338 standart sapma oranındaki değişime neden olmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 277). Bağımsız değişkenler, bağımlı değişkenin anlamlı bir yordayıcısıdır (Bursal, 2017, ss. 110, 135). Analiz sonucunda; bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni pozitif etkilediğine ilişkin **H_3** ve **H_5** hipotezleri doğrulanmıştır.

5. TARTIŞMA VE SONUÇLAR

"Bacasız endüstri" olarak adlandırılan turizm ve buna bağlı gelişme, hem kentsel hem de kırsal ortamlardaki turizm destinasyonlarında olumsuz çevresel etkiler ortaya çıkarabilmektedir (Zhang ve diğerleri, 2019; Luo ve diğerleri, 2020).Yoğun turist çeken destinasyonlar doğanın onlara sunduğu nimetlerden sonuna kadar yararlanırken, diğer taraftan bunu yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilmektedir (Hillery ve diğerleri, 2001; Kavallinis ve Pizam, 1994). Bu nedenle, turistlerde çevreye duyarlı davranışın teşvik edilmesi, çok sayıda turist dikkate alındığında, turizm faaliyetlerinin olumsuz çevresel etkilerini azaltmak ve destinasyonların sürdürülebilir gelişmesini teşvik etmek için etkili bir strateji olacaktır.

Bu çalışmada yerli turistlerin çevresel sorumluluk davranışlarının öncüllerini anlamaya odaklanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle ilgili literatüre (Han, 2015; Lee ve diğerleri, 2014; Kilbourne ve Pickett, 2008; He ve diğerleri, 2018; Hedlund, 2011; Stern ve diğerleri, 1999; Stern ve Dietz, 1994) dayalı olarak geliştirilen model test edilmiştir (Şekil 3.1). Modelde, çevresel özgecil değerler, çevresel inançlar, çevresel kaygı ve çevresel sorumluluk davranışı olmak üzere dört farklı yapı bulunmaktadır. Literatürde, çevresel sorumluluk davranışının bir öncülü olarak özgecil değerleri destekleyen pek çok kanıta rastlamak mümkündür (Lee ve diğerleri 2014; Zhang ve diğerleri, 2014; Stern ve Dietz, 1994). Ancak, şimdiye kadar çevresel özgecil değerlerin çevresel inançlar, çevresel kaygı ve çevresel sorumluluk davranışı üzerine direkt ve dolaylı etkisini aynı anda ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Mevcut araştırma, literatürdeki bu boşluğu ele almaktadır.

Araştırma sonuçları; çevresel özgecil değerlerin, çevresel inançlar ve çevresel kaygı gibi tutumsal değişkenler yoluyla dolaylı olarak yerli turistlerin çevresel sorumluluk davranışını etkilediğini doğrulamaktadır. Bulgular, çevresel özgecil değerleri eyleme dönüştürmek için hem çevresel inançların hem de çevresel kaygının çok önemli olduğunu göstermektedir. Çevresel özgecil değerlerin çevresel inançlar ve çevresel

kaygı üzerinde pozitif bir etkisinin olması, çevresel özgecil değer yönelimli kişilerin çevreye daha fazla önem verme eğiliminde olduklarına, çevreyle ilgili inanç ve kaygılarının daha yüksek olduğuna ve çevresel eyleme geçme konusunda olumlu bir bakış açısına sahip olduklarına işaret etmektedir. Bunun yanı sıra çevresel inançlardan çevresel kaygıya giden yolun pozitif yönlü olması, bir kişinin çevre sorunlarının varlığına olan inancı arttıkça kaygı düzeyinin de arttığını göstermektedir. Sonuçlar değer, tutum ve davranışın hiyerarşik düzenini vurgulayan çevresel sorumluluk davranışı konusundaki önceki araştırmalarla da desteklenmektedir (Lee ve diğerleri, 2014; Kilbourne ve Pickett, 2008; Stern ve Dietz, 1994; Homer ve Kahle, 1988).

Araştırma sonuçları ayrıca, önceki çalışmalardaki bulgulara ek olarak (Lee ve diğerleri, 2014; Shin ve diğerleri, 2017), çevresel özgecil değerlerin çevresel sorumluluk davranışı üzerinde yadsınamayacak ölçüde direkt etkisi olduğunu da ortaya çıkarmıştır. Bulgular, çevresel özgecil değerlerin çevreye yönelik olumlu tutum oluşturmada ve bunları eyleme dönüştürmede çok önemli olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, çevresel inançlar ve çevresel kaygıların, çevresel özgecil değerleri eyleme dönüştürmede azımsanamayacak rolünü de ortaya çıkarmaktadır.

Özgecil değer yönelimi, bireyin kendi çıkarlarını maksimize etmekten ziyade, toplumun ve doğal çevrenin refahı için duyduğu endişeyi yansıtmaktadır. Özgecil değer yönelimli bireylerde sosyal ve fiziksel çevreyle uyumlu bir ilişki söz konusudur (Lee ve diğerleri, 2014; Kim ve Stepchenkova, 2019). Çünkü özgecil değerler, turistlerin bir destinasyonda çevreye karşı sorumlu davranışlarını tetikleyebilmekte, onların topluma ve destinasyonun fiziksel çevresine yönelik maliyet ve faydaya dayalı karar verme süreçlerini etkilemektedir (Schwartz, 1992).

Sonuç olarak çalışmadan elde edilen bulguların, yerli turistlerin çevresel tutum ve davranışlarının oluşumu ve gelişimi ile ilgili bilginin ilerlemesine önemli bir katkı sağladığına inanılmaktadır. Bununla birlikte bu çalışmanın bazı sınırlamaları da bulunmaktadır. Bunlardan ilki, çalışmanın kapsamının Türkiye'deki tek bir turizm destinasyonu ile sınırlı olmasıdır. Bu nedenle bulguları geniş çapta genellemek

mümkün değildir. Gelecekteki çalışmalarda bu kapsam genişletilebilir. İkinci sınırlılığın örneklemin sadece yerli turistlerden oluşmasıdır. Gelecekteki çalışmalarda yabancı turistler de örnekleme dahil edilerek karşılaştırmalı çalışmalar gerçekleştirilebilir. Üçüncü bir nokta ise araştırmanın yalnızca yerli turistlerin çevreye karşı olumlu tutum ve davranışları üzerinde yoğunlaşmasıdır. Gelecekte, örneğin turizm destinasyonlarındaki flora ve faunaya zarar verme gibi turistlerin çevreye karşı olumsuz tutum ve davranışlarının nedenlerini araştıran çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Adger, W. N., Huq, S., Brown, K., Conway, D. ve Hulme, M. (2003). Adaptation to climate change in the developing World. *Progress in Development Studies,* 3 (3), 179–195.

Aitken, C. K., McMahon, T. A., Wearing, A. J. ve Finlayson, B. L. (1994). Residential Water Use: Predicting and Reducing Consumption. *Journal of Applied Psychology,* 24 (2), 136-158. doi: 10.1111/j.1559-1816.1994.tb00562.x

Ajzen, I. (1985). From intentions to actions: a theory of planned behavior. J. Kuhl ve J. Beckmann (Eds.), *Action control* içinde (ss. 11-39). SSSP Springer Series in Social Psychology. Springer, Berlin, Heidelberg. doi: 10.1007/978-3-642-69746-3_2

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behaviour. *Organizational Behavior and Human Decision Processes,* 50 (2), 179-211.

Ajzen, I. (1989). Attitude structure and behavior. A. R. Pratkanis, S. C. Breckler ve A. G. Greenwald (Eds.), *Attitute, structure and function* içinde (ss. 241-274). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Aronson, E. ve O'Leary, M. (1983). The relative effectiveness of models and prompts on energy conservation: a field experiment in a shower room. *Journal of Environmental System*, 12 (3), 219-224.

Archer, B., Cooper, C. ve Ruhanen, L. (2005). The positive and negative impacts of tourism. W. F. Theobald (Ed.), *Global tourism* içinde (ss. 79-102). United States: Elsevier Science.

Axelrod, L. J. (1994). Balancing personal needs with environmental preservation: Identifying the values that guide decisions in ecological dilemmas. *Journal of Social Issues, 50,* 85-104.

Azam, M., Alam, M. M. ve Hafeez, M. H. (2018). Effect of tourism on environmental pollution: Further evidence from Malaysia, Singapore and Thailand. *Journal of Cleaner Production*, 190, 330-338.

Babakus, E. ve Mangold, W. G. (1992). Adapting the SERVQUAL scale to hospital services: An empirical investigation. *Health Services Research*, 26 (6), 767–787.

Black, J. S., Stern, P. C. ve Elworth, J. T. (1985). Personal and contextual influences on household energy adaptations. *Journal of Applied Psychology*, *70*, 3–21.

Bagozzi, R. P. (1978). The construct validity of the affective, behavioral, and cognitive components of attitude by analysis of covariance structures. *Multivariate Behavioral Research,* 13 (1), 9-31, doi: 10.1207/s15327906mbr1301_2

Bagozzi, R. P. (1984). A prospectus for theory constructionin marketing. *Journal of Marketing*, 48 (1), 11–29.

Bamberg, S. ve Moser, G. (2007). Twenty years after Hines, Hungerford and Tomera: A new metaanalysis of psycho-social determinants of pro-environmental behaviour. *Jouranl of Environmental Psychology*, 27, 14-25.

Baros, Z. ve Dávid, L. D. (2007). Environmentalism and sustainable development from the point of view of tourism. *Tourismos: An International Multidisciplinary Journal Of Tourism*, 2 (2), 141-152.

Bodur, H. O., Brinberg, D. ve Coupey, E. (2000). Belief, affect, and attitude: alternative models of the determinants of attitude. *Journal of Consumer Psychology, 9* (1), 17–28. doi: 10.1207/s15327663jcp0901_2

Brown, B. C., Hanson, M. E., Liverman, D. M. ve Merideth, R. W. Jr. (1987). Global sustainability: Toward definition. *Environmental Management,* 11 (6), 713-719.

Brunekreef, B. ve Holgate, S. T. (2002). Air pollution and health. *The Lancet*, 360 (9341), 1233-1242.

Brundtland, G. H. (1985). World Commission on Environment and Development. *Environmental Policy and Law*, 14, 26-30.

Bursal, M. (2017). *SPSS ile temel veri analizleri.* Ankara: Anı yayıncılık

Buttle, F. (1996). SERVQUAL: Review, critique, research agenda. *European Journal of Marketing,* 30 (1), 8–32.

Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı.* Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: Pegem Akademi.

Cameron, L. D., Brown, P. M. ve Chapman, J. G. (1998). Social Value Orientations and Decisions to Take Proenvironmental Action**.** *Journal of Applied Social Psychology*, 28 (8), 675-697. doi: 10.1111/j.1559-1816.1998.tb01726.x

Campbell, D. T. ve Fiske, D. W. (1959). Convergentand discriminant validation by the multitrait–multimethod matrix. *Psychological Bulletin,* 56 (2), 81–105.

Can, H., Azizoğlu, O. A. ve Aydın, E. M. (2015). *Örgütsel davranış.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Candan, B. ve Dölarslan, E. Ş. (2021). The role of destination local governments in the effect of environmental citizenship behavior of domestic tourists on their environmentally responsible behavior exhibited in tourism destinations. *Global Conference on Services and Retail Management (GLOSERV 2021: May 11-13, 2021)* sunulan bildiri (Yayın Aşamasında)

Cartwright, D. and Harary, F. (1956) Structural balance: a generalization of Heider's theory. *Psychological Review*, 63 (5), 277–293.

Chan, R. Y. K. (2001). Determinants of Chinese consumers' green purchasing behavior. *Psychology and Marketing*, 18 (4), 389–413.

Chen, F., Dai, S. ve Zhu, Y. (2019). Will concerns for ski tourism promote pro environmental behaviour? An implication of protection motivation theory. *International Journal of Tourism Research*, 22 (3), 303-313. doi: doi.org/10.1002/jtr.2336

Chen, A. ve Peng, N. (2012). Green hotel knowledge and tourists' staying behavior. *Annals of Tourism Research*, 39 (4), 2203-2219. doi: 10.1016/j.annals.2012.07.003

Chen, M.-F. ve Tung, P.-J. (2014). Developing an extended Theory of Planned Behavior model to predict consumers' intention to visit green hotels. *International Journal of Hospitality Management*, 36, 221–230.

Cheng, T-M. ve Wu, H. C. (2015). How do environmental knowledge, environmental sensitivity, and place attachment affect environmentally responsible behavior? An integrated approach for sustainable island tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 23(4), 557-576, doi: 10.1080/09669582.2014.965177

Cheng, T-M., Wu, H. C. ve Huang, L-M. (2013). The influence of place attachment on the relationship between destination attractiveness and environmentally responsible behavior for island tourism in Penghu, Taiwan. *Journal of Sustainable Tourism*, 21, (8), 1166-1187. doi: 10.1080/09669582.2012.750329

Clark, C. F., Kotchen, M. J. ve Moore, M. R. (2003). Internal and external influences on pro-environmental behavior: Participation in a green electricity program. *Journal of Environmental Psychology*, 23(3), 237–246.

Cohen, E. (1974). Who is a tourist?: A conceptual clarification. *The Sociological Review*, 22 (4), 527-555. doi: 10.1111/j.1467-954X.1974.tb00507.x

Conner, M. ve Armitage, C. (1998). Extending the theory of planned behavior: A review and avenues for further research. *Journal Of Applied Social Psychology*, 28 (15), 1429–1464.

Corral-Verdugo, V., Bechtel, R. B. ve Fraijo-Sing, B. (2003). Environmental beliefs and water conservation: An empirical study. *Journal of Environmental Psychology*, 23, 247–257.

Coşkun, R., Altunışık, R. ve Yıldırım, E. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı.* Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Cotgrove S. (1982). *Catastrophe or cornucopia: The environment, politics, and the future*. New York: Wiley.

Cottrell, S. P. (2003). Influence of sociodemographics and environmental attitudes on general responsible environmental behaviour among recreational boaters. *Environment and Behaviour*, 35 (3), 347–375.

Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychomerrika*, 16 (3), 297-333.

Çizel, B., Selçuk, O. ve Atabay, E. (2020). Ortak Yöntem Yanlılığı Üzerine Sistematik Bir Yazın Taraması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 31 (1), 7-18.

Darbellay, F. ve Stock, M. (2012). Tourism as complex interdisciplinary research object. *Annals of Tourism Research*, 39 (1), 41–458.

D'Amore, L. J. (1988a). Tourism — a vital force for peace. *Tourism Management*, 9 (2), 151-154.

D'Amore, L. J. (1988b). Tourism - The World's Peace Industry. *Journal of Travel Research*, doi: 10.1177/004728758802700107

De Groot, J. I. M. ve Steg, L. (2009). Morality and prosocial behavior: The role of awareness, responsibility, and norms in the norm activation model. *The Journal of Social Psychology*, 149 (4), 425-449. doi: 10.3200/SOCP.149.4.425-449

De Groot, J. I. M. ve Steg, L. (2010). Relationships between value orientations, self-determined motivational types and pro-environmental behavioural intentions. *Journal of Environmental Psychology,* 30, 368-378.

De Groot, J. I. M. ve Steg, L. (2007). Value Orientations and Environmental Beliefs in Five Countries: Validity of an Instrument to Measure Egoistic, Altruistic and Biospheric Value Orientations. *Journal of Cross-Cultural Psychology,* 38, 318-332. doi: 10.1177/0022022107300278

Di Marco, M., Baker, M. L., Daszak, P., De Barro, P., Eskew, E. A., Godde, C. M., … Ferrier, S. (2020). Sustainable development must account for pandemic

risk. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 117 (8), 3888–3892.

Dickerson, C. A., Thibodeau, R., Aronson, E. ve Miller, D. (1992). Using cognitive dissonance to encourage water conservation. *Journal of Applied Social Psychology*, 22 (11), 841 -854.

Dietz, T., Stern, P. C. ve Guagnano, G. A. (1998). Social structural and social psychological bases of environmental concern. *Environment and Behavior*, 30 (4), 450-471.

Dixon, J. A. ve. Fallon, L. A. (1989). The concept of sustainability: Origins, extensions, and usefulness for policy. *Society & Natural Resources: An International Journal*, 2 (1), 73-84, doi: 10.1080/08941928909380675

Dolnicar, S. (2020). Designing for more environmentally friendly tourism. *Annals of Tourism Research*, 84, 102933.

Dolnicar, S. (2010). Identifying tourists with smaller environmental footprints. *Journal of Sustainable Tourism*, 18 (6), 717-734. doi: 10.1080/09669581003668516

Dolnicar, S. ve Grün, B. (2009). Environmentally friendly behavior: can heterogeneity among individuals and contexts/environments be harvested for improved sustainable management? *Environment & Behavior*, 41 (5), 693-714.

Dolnicar, S. ve Leisch, R. (2008). An investigation of tourists' patterns of obligation to protect the environment. *Journal of Travel Research*, 46, 381-391.

Dovidio, J. F. (1984). Helping behavior and altruism: An empirical and conceptual overview. *Advances in Experimental Social Psychology*, 17, 361-427.

Dunlap, R. E. ve Van Liere, K. D. (1977). Land ethic or golden rule: Comment on "land ethic realized" by Thomas A. Heberlein, JSI, 28(4) 1972. *Journal of Social Issues*, 33 (3), 200-207.

Dunlap, R. E., ve Van Liere, K. D. (1978). The new environmental paradigm. *Journal of Environmental Education*, 9, 10–19.

Dwyer, L. (2005). Trends underpinning global tourism in the coming decade. W. F. Theobald (Ed.), *Global tourism* içinde (ss. 529-545). United States: Elsevier Science.

Edwards, G. I. (2019). Multidisciplinary approach to environmental problems and sustainability. W. Leal Filho (Ed.), *Encyclopedia of Sustainability in Higher Education* içinde (ss. 1-6). doi: 10.1007/978-3-319-63951-2_241-1

Eastwood, E. K., Clary, D. G. ve Melnick, D. J. (2017). Coral reef health and management on the verge of a tourism boom: A case study from Miches, Dominican Republic. *Ocean & Coastal Management*, 138, 192-204.

Gatersleben, B., Murtagh, N. ve Abrahamse, W. (2014). Values, identity and pro-environmental behaviour. *Contemporary Social Science*, 9 (4), 374–392.

Guagnano, G. A., Stern, P. C. ve Dietz, T. (1995). Influences on attitude–behavior relationships: A natural experiment with curbside recycling. *Environment & Behavior*, *27*, 699-718.

Ellen, P. S., Wiener, J. L. ve Cobb-Walgren, C. (1991). The role of perceived consumer effectiveness in motivating environmentally conscious behaviors. *Journal of Public Policy and Marketing*, 10 (2), 102–117.

Faulkner, B. 2001. Destination Australia: A research agenda for 2002 and beyond. L. Fredline, L. Jago ve C. Cooper (Eds.), *Progressing tourism research* içinde (ss. 341-357). UK: Channel View Publications.

Ferguson, E. ve Cox, T. (1993). Explatory factor analysis: A users' guide. *International Journal of Selection and Assessment*, 1 (2), 84-94.

Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. California: Stanford University Press.

Fishbein, M. A. ve Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behavior: An introduction to theory and research.* Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company.

Fointiat, V. (2004). "I know what I have to do, but..." when hypocrisy leads to behavioral change. *Social Behavior and Personality*, 32 (8), 741-746.

Fransson, N. ve Garling, T. (1999). Environmental concern: conceptual definitions, measurement methods, and research findings. *Journal of Environmental Psychology*, 19 (4), 369–82.

Gallopin, G. C. (1981). The abstract concept of environment. *International Journal of General Systems*, 7 (2), 139-149. doi: 10.1080/03081078108934812

Gil, M. A., Renfro, B., Figueroa-Zavala, B., Dunton, K. H. ve Penié, I. (2015). Rapid tourism growth and declining coral reefs in Akumal, Mexico. *Marine biology*, 162, 2225–2233. doi: 10.1007/s00227-015-2748-z

Gärling, T., Fujii, S., Gärling, A. ve Jakobsson, C. (2003). Moderating effects of social value orientation on determinants of proenvironmental behavior intention. *Journal of Environmental Psychology*, 23 (1), 1–9.

Gössling, S. (2002). Global environmental consequences of tourism. *Global Environmental Change*, 12, 283–302.

Gössling, S., Hall, C. M., Peeters, P. ve Daniel Scott, D. (2010). The future of tourism: Can tourism growth and climate policy be reconciled? A mitigation perspective. *Tourism Recreation Research*, 35 (2), 119-130. doi: 10.1080/02508281.2010.11081628

Greenwald, A. G. (1968). On defining attitude and attitude theory. A. G. Greenwald, T. C. Brock, ve T. M. Ostrom (Eds.), *Psychological foundations of attitudes* içinde (ss. 361-388). New York: Academic Press.

Gündoğmuş, Y. N. (2020). Sıfır atık mavi projesi ile 180 bin metreküp deniz çöpü toplandı (20.02.2020). *Anadolu Ajansı*. https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/sifir-atik-mavi-projesi-ile-180-bin-metrekup-deniz-copu-toplandi/1739332 adresinden erişildi.

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırmasa yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Han, H. (2015). Travelers' pro-environmental behavior in a green lodging context: Converging value-belief-norm theory and the theory of planned behavior. *Tourism Management*, 47, 164-177.

Han, H., ve Hyun, S. S. (2017). Drivers of customer decision to visit an environmentally responsible museum: Merging the theory of planned behavior and norm activation theory. *Journal of Travel & Tourism Marketing*. doi: 10.1080/10548408.2017.1304317

Han, H. ve Hwang, J. (2016). What motivates delegates' conservation behaviors while attending a convention? *Journal of Travel & Tourism Marketing*. doi: 10.1080/10548408.2015.1130111

Han, H., Hwang, J. ve Lee, M. J. (2016). The value–belief–emotion–norm model: investigating customers' eco-friendly behavior. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, doi: 10.1080/10548408.2016.1208790

Han, H. ve Kim, Y. (2010). An investigation of green hotel customers' decision formation: Developing an extended model of the theory of planned behavior. *International Journal of Hospitality Management*, 29, 659–668.

Han, H., Hsu, L-T. J. ve Sheu, C. (2010). Application of the theory of planned behavior to green hotel choice: Testing the effect of environmental friendly activities. *Tourism Management*, 31, 325–334.

Han, H., ve Yoon, H. J. (2015). Hotel customers' environmentally responsible behavioral intention: Impact of key constructs on decision in green consumerism. *International Journal of Hospitality Management*, 45, 22–33.

Hançerlioğlu, O. (2006). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hansla, A., Gamble, A., Juliusson, A. ve Garling, T. (2008). The relationships between awareness of consequences, environmental concern, and value orientations. *Journal of Environmental Psychology*, 28, 1–9.

He, X., Hu, D., Swanson, S. R., Su, L. ve Chen, X. (2018). Destination perceptions, relationship quality, and tourist environmentally responsible behavior. *Tourism Management Perspectives*, 28, 93-104.

Heberlein, T. A. (1972). The land ethic realized some social psychological explanations for changing environmental attitudes. *Journal* of *Social Issues*, 28 (4), 79-87.

Heberlein, T. A. (1977). Norm activation and environmental action: A rejoinder to R. E. Dunlap and K. D. Van Liere. *Journal of Social Issues*, 33 (3), 207-211.

Hedlund, T. (2011). The impact of values, environmental concern, and willingness to accept economic sacrifices to protect the environment on tourists' intentions

to buy ecologically sustainable tourism alternatives. *Tourism and Hospitality Research*, 11 (4), 278–288.

Hedlund, T., Marell, A. ve Gärling, T. (2012). The mediating effect of value orientation on the relationship between socio-demographic factors and environmental concern in Swedish tourists' vacation choices. *Journal of Ecotourism*, 11 (1), 16-33. doi: 10.1080/14724049.2011.626859

Heider, F. (1946). Attitudes and cognitive organization. *Journal of Psychology*, 21, 107–112.

Hillery, M., B. Nancarrow, G. Griffin, ve G. Syme. (2001). Tourist perception of environmental Impact. *Annals of Tourism Research*, 28 (4), 853–867.

Holden, E., Linnerud, K. ve Banister, D. (2014). Sustainable development: Our common *future revisited. Global Environmental Change*, 26, 130–139.

Homer, P. M. ve Kahle, L. K. (1988). A structural equation test of the value-attitude-behavior hierarchy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54 (4), 638-645.

Hopper, J. R. ve Nielsen, J. M. (1991). Recycling as altruistic behavior: Normative and behavioral strategies to expand participation in a community recycling program. *Environment and* Be*havior,* 23, 195-220.

Horberry, J. (1980). United Nations environment programme: Guidelines for industrial environmental impact assessment and environmental criteria for the siting of industry. *Environmental Impact Assessment Review (EIA Review)*, 1 (2), 208-210.

Hornby, A. S. (2010). Oxford advanced learner's dictionary. Oxford: Oxford University Press.

Horng, J-S., Hu, M-L. M., Teng, C-C. C. ve Lin, L. (2013). Energy saving and carbon reduction behaviors in tourism – A perception study of Asian visitors from a protection motivation theory perspective. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, doi: 10.1080/10941665.2013.797002

Inskeep, E. (1987). Environmental planning for tourism. *Annals of Tourism Research*, 14, 118-135.

IPCC (2020). The IPCC and the sixth assessment cycle. *The UN Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)*. https://www.ipcc.ch/assessment-report/ar6/ adresinden erişildi.

Ishaswini ve Datta, S. K. (2011). Pro-environmental concern influencing green buying: A study on Indian consumers. *International Journal of Business and Management*, 6 (6), 124–133.

IUCN (1980). *World Conservation Strategy*. Gland, Switzerland: International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN). https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf adresinden erişildi.

Ivanov, S. ve Webster, C. (2007). Measuring the impact of tourism on economic growth. *Tourism Economics*, 13 (3), 379-388.

Jackson, T., 2005. *Motivating sustainable consumption: a review of evidence on consumer behaviour and behavioural change.* A Report to the Sustainable Development Research Network sponsored by DEFRA. https://timjackson.org.uk/wp-content/uploads/2018/04/Jackson.-2005.-Motivating-Sustainable-Consumption.pdf adresinden erişildi.

Jafari, J. ve Ritchie, J. B. R. (1981). Toward a framework for tourism education: problems and prospects. *Annals of Tourism Research*, 13-34.

Jain, V. (2014). 3D model of attitude. *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences,* 3 (3), 1-12.

Jie, C., Jing-zhang, C., Man-zhi, T. ve Zi-tong, G. (2002). Soil degradation: a global problem endangering sustainable development. *Journal of Geographical Sciences,* 12 (2), 243–252. doi: 10.1007/BF02837480

Jansson, J., Marell, A. ve Nordlund, A. (2010). Green consumer behavior: Determinants of curtailment and eco-innovation adoption. *Journal of Consumer Marketing*, 27 (4), 358–370.

Joireman, J., Lasane, T. P., Bennet, J., Richards, D. ve Solaimani, S. (2001). Integrating social value orientation and the consideration of future consequences within the extended norm activation model of proenvironmental behaviour. *British Journal of Social Psychology*, 40 (1), 133 –155.

Joireman, J., Van Lange, P., Kuhlman, D.M., Van Vugt, M. ve Shelley, G. P. (1997). An interdependence analysis of commuting decisions. *European Journal of Social Psychology*, 27 (4), 441–463.

Jones, P. ve Comfort, D. (2020). The COVID-19 crisis, tourism and sustainable development. *Athens Journal of Tourism,* 7 (2), 7586.

Juvan, E. ve Dolnicar, S. (2016). Measuring environmentally sustainable tourist behaviour. *Annals of Tourism Research,* 59, 30–44.

Juvan, E. ve Dolnicar, S. (2017). Drivers of pro-environmental tourist behaviours are not universal. *Journal of Cleaner Production,* 166, 879-890.

Kamakura, W. A. ve Mazzon, J. A. (1991). Value segmentation: A model for the measurement of values and value systems. *Journal of Consumer Resea*rch, 18 (2), 208-218.

Kantola, S. J., Syme, G. J. ve Campbell, N. A. (1984). Cognitive dissonance and energy conservation. *Journal of Applied Psychology*, 69 (3), 416-421.

Karasar, N. (2003). *Bilimsel araştırma yöntemi.* Ankara: Nobel.

Kavallinis, I. ve Pizam, A. (1994). The environmental impacts of tourism: Whose responsibility is it anyway? The case study of Mykonos. *Journal of Travel Research*, 2 (16), 26-32.

Kempf, D. A. S. (1999). Attitude formation from product trial: Distinct roles of cognition and affect for hedonic and functional products. *Psychology & Marketing*, 16 (1), 35-50.

Khamouna, M. ve Zeiger, Z. B. (1995). Peace through tourism. *Parks & Recreation*, 30 (9), 80-86.

Khan, S. R. (2002). Adaptation to climate change in the context of sustainable development: The case of Pakistan. *Sustainable Development Policy Institute*. www.jstor.com/stable/resrep00641.4 adresinden erişildi.

Kiatkawsin, K. ve Han, H. (2017). Young travelers' intention to behave pro-environmentally: Merging the value-belief-norm theory and the expectancy theory. *Tourism Management*, 59, 76-88.

Kilbourne, W. ve Pickett, G.(2008). Haw materialism affects environmental beliefs, concern, and environmentally responsible behavior. *Journal of Business Research*, 61, 885-893.

Kilbourne, W. E., Beckmann, S. C. ve Thelen, E. (2002). The role of the dominant social paradigm in environmental attitudes: a multi-national examination. *Journal of Business Research*, 55 (3), 193–204.

Kim, A. K. (2012). Determinants of tourist behaviour in coastal environmental protection. *Tourism Geographies, 14 (1), 26-4.*

Kim, Y. ve Choi, S. M. (2005). Antecedents of green purchase behavior: An examination of collectivism, environmental concern, and PCE. *Advances in Consumer Research*, 32, 592–599.

Kim, Y. ve Han, H. (2010). Intention to pay conventional-hotel prices at a green hotel – a modification of the theory of planned behavior. *Journal of Sustainable Tourism,* 18 (8), 997–1014.

Kim, M-S. ve Stepchenkova, S. (2019). Altruistic values and environmental knowledge as triggers of pro-environmental behavior among tourists. *Current Issues in Tourism*. doi:10.1080/13683500.2019.1628188

Klein, M. L., Humphrey, S. R. ve Percival, H. F. (1995). Effects of ecotourism on distribution of waterbirds in a wildlife refuge. *Conservation Biology*, 9 (6), 1454–1465.

Kozak, N., Kozak, M. A. ve Kozak, M. (2019). *Genel turizm: İlkeler-kavramlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Krebs, D. L. (1970). Altruısm—an examination of the concept and a review of the literature. *Psychological Bulletin*, 73, (4), 258-302.

Kuduz, N. ve Zerenler, M. (2013). *Yeşil pazarlama*. Ankara: Nobel.

Lachs, L., Johari, N. A. M., Le, D. Q., Safuan, C. D. M., Duprey, N. N., Tanaka, K., Hong, T. C., Ory, N. C., Bachok, Z., M. Baker, D., Kochzius, M. ve Shirai, K. (2019). Effects of tourism-derived sewage on coral reefs: Isotopic assessments identify effective bioindicators. *Marine Pollution Bulletin*, 148, 85–96.

LaPiere, R. T. (1939). Attitudes vs. actions. *Social Forces*, 13, 230-237.

Lee, Y., Kim, S., Kim, M. ve Choi, J. (2014). Antecedents and interrelationships of three types of pro-environmental behavior. *Journal of Business Research*, 67, 2097–2105.

Liobikiene, G. ve Juknys, R. (2015). The role of values, environmental risk perception, awareness of consequences, and willingness to assume responsibility for environmentally-friendly behaviour: The Lithuanian case. *Journal of Cleaner Production,* 1-10.

Leiper, N. (1979). The framework of tourism: Towards a definition of tourism, tourist, and the tourist industry. *Annals of Tourism Research*, 390-407.

Leiper, N. (1990). Tourist attraction systems. *Annals of Tourism Research*, 17, 367-384.

Lewis, B.R. (1993). Service quality measurement. *Marketing Intelligence and Planning*, 11 (4), 4-12.

Lind, H. B., Nordfjærn, T., Jørgensen, S. H. ve Rundmo, T. (2015). The value-belief-norm theory, personal norms and sustainable travel mode choice in urban areas. *Journal of Environmental Psychology*, 44, 119-125.

Lindell, M. K. ve Whitney, D. J. (2001). Accounting for common method variance in cross-sectional research designs. *Journal of Applied Psychology*, 86 (1), 114-121.

Liobikien, G., Liobikas, J., Brizga, J. ve Juknys, R. (2020). Materialistic values impact on pro-environmental behavior: The case of transition country as Lithuania. *Journal of Cleaner Production,* 244, 118859, 1-10.

Litvin, S. W. (1998). Tourism: The World's Peace Industry? *Journal of Travel Research*. doi: 10.1177/004728759803700108

Liu, H., Li, X. R., Cárdenas, D. A. ve Yang,Y. (2018). Perceived cultural distance and international destination choice: The role of destination familiarity, geographic distance, and cultural motivation. *Journal of Destination Marketing & Management,* 9, 300–309.

López-Sánchez, Y. ve Pulido-Fernández, J. I. (2016). In search of the pro-sustainable tourist: A segmentation based on the tourist "sustainable intelligence". *Tourism Management Perspectives,* 17, 59–71.

Luo, W., Tang, P., Jiang, L. ve Su, M. M. (2020). Influencing mechanism of tourist social responsibility awareness on environmentally responsible behavior. *Journal of Cleaner Production*, 271, 122565.

MacKenzie, S. B. ve Podsakoff, P. M. (2012). Common method bias in marketing: causes, mechanisms, and procedural remedies. *Journal of Retailing*, 88 (4) 542–555.

Maclennan, R. N. (1993). Interrater reliability with SPSS for Windows 5.0, *The American Statistician,* 47 (4), 292-296. doi: 10.1080/00031305.1993.10476000

McCarty, J. A. ve Shrum, L. J. (2001). The influence of individualism, collectivism, and locus of control on environmental beliefs and behavior. *Journal of Public Policy and Marketing,* 20 (1), 93–104.

Madden, J. T., Ellen, P. S. ve Ajzen, I. (1992). A comparison of the theory of the planned behavior and the theory of the reasoned action. *Personality and Social Psychology Bulletin,* 1, 3-9. doi: https://doi.org/10.1177/0146167292181001

Mainieri, T., Barnett, E. G., Valdero, T. R., Unipan, J. B. ve Oskamp, S. (1997). Green buying: The influence of environmental concern on consumer behavior. *The Journal of Social Psychology*, 137 (2), 189–204. doi:10.1080/00224549709595430

Mair, J. (2011). Exploring air travellers' voluntary carbon-offsetting behaviour. *Journal of Sustainable Tourism*, 19 (2), 215-230. doi: 10.1080/09669582.2010.517317

Malhotra, N. K., Kim, S. S. ve Patil, A. (2006). Common method variance in IS research: A comparison of alternative approaches and a reanalysis of past research. *Management Science*, 52 (12), 1865-1883.

Malhotra, N. K., Nunan, D. ve Birks, D. F. (2017). *Marketing research: an applied approach.* New York: Pearson.

Martin, J. L., Maris, V. ve Simberloff, D. S. (2016). The need to respect nature and its limits challenges society and conservation science. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America (PNAS)*, 113 (22), 6105-6112. doi: 10.1073/pnas.1525003113

Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J. ve William, W. B. III. (1972). *The limits to growth.* US: Potomac Assocciates.

McDougall, W. (1918). *An introduction to social psychology* (13th ed.). Boston: J.W. Luce & Co.

Merriam Webster Dictionary (©2021). *Environment.* https://www.merriam-webster.com/dictionary/environment) adresinden erişildi.

Middleton, V.T.C. ve Hawkins, R. (1998). *Sustainable tourism: A marketing perspective.* Oxford: Butterworth-Heinemann.

Mihalic, T. (2000). Environmental management of a tourist destination: A factor of tourism competitiveness. *Tourism Management*, 21, 65-78.

Miller, G., Rathouse, K., Scarles, C., Holmes, K. ve Tribe, J. (2010). Public understanding of sustainable tourism. *Annals of Tourism Research,* 37 (3), 627-645. doi: 10.1016/j.annals.2009.12.002

Miller, D., Merrilees, B. ve Coghlan, A. (2014). Sustainable urban tourism: understanding and developing visitor pro-environmental behaviours. *Journal of Sustainable Tourism*, 23 (1), 26-46. doi: 10.1080/09669582.2014.912219

Mobley, C., Vagias, W. M., ve DeWard, S. L. (2010). Exploring additional determinants of environmentally responsible behaviour: The influence of environmental literature and environmental attitudes. *Environment and Behavior*, 42 (4), 420-447.

Moeller, T., Dolnicar, S. ve Leisch, F. (2011). The sustainability–profitability trade-off in tourism: can it be overcome?, *Journal of Sustainable Tourism*, 19 (2), 155-169. doi: 10.1080/09669582.2010.518762

Moisander, J. ve Pesonen, S. (2002). Narratives of sustainable ways of living: constructing the self and the other as a green consumer. *Management Decision*, 40 (4), 329-342.

Molina, M. J. ve Molina, L. T. (2004) Megacities and atmospheric pollution. *Journal of the Air & Waste Management Association*, 54 (6), 644-680. doi: 10.1080/10473289.2004.10470936

Munroe, P. T. (2019). Cognitive Balance Theory (Heider). G. Ritzer ve C. Rojek (Eds), *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* içinde (ss. 1-3). New York: John Wiley & Sons, Ltd. doi: 10.1002/9781405165518.wbeosc057.pub2

Murphy, P. E. ve Price, G. G. (2005). Tourism and sustainable development. W. F. Theobald (Ed.), *Global tourism* içinde (ss. 167-193). United States: Elsevier Science.

Nakip, M. ve Yaraş, E. (2016). *SPSS uygulamalı pazarlama araştırmalarına giriş*. Ankara: Seçkin.

Neto, F. (2003). A new approach to sustainable tourism development: Moving beyond environmental protection. *Natural Resources Forum*, 27, 212-222.

Nordlund, A.M. ve Garvill, J. (2002). Value structures behind proenvironmental behavior. *Environment and Behavior*, 34 (6), 740–756.

Nunkoo, R. ve Ramkissoon, H. (2007) Residents' perceptions of the socio-cultural impact of tourism in Mauritius. *Anatolia,* 18 (1), 138-145.

Odabaşı, Y. ve Barış, G. (2017). *Tüketici davranışı*. İstanbul: MediaCat.

Onwezen, M. C., Antonides, G. ve Bartels, J. (2013). The Norm Activation Model: An exploration of the functions of anticipated pride and guilt in pro-environmental behaviour. *Journal of Economic Psychology*, 39, 141–153.

Oreg, S. ve Katz-Gerro, T. (2006). Predicting proenvironmental behavior cross-nationally: Values, the theory of planned behavior, and value-belief-norm theory. *Enviroonment and Behavior*, 38 (4), 462-483. doi: 10.1177/0013916505286012

O'Riordan, T. (1995). Frame works for CHOICE: Core beliefs and the environment. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 37 (8), 4-29. doi: 10.1080/00139157.1995.9930951

Özdemir, A. (2016). *Yönetim biliminde ileri araştırma yöntemleri.* İstanbul: Beta.

Paco, A., Alves, H. ve Shiel, C. (2013). Development of a green consumer behaviour model. *International Journal of Consumer Studies*, 37 (4), 414–421.

Panwanitdumrong, K. ve Chen, C-L. (2021). Investigating factors influencing tourists' environmentally responsible behavior with extended theory of planned behavior for coastal tourism in Thailand. *Marine Pollution Bulletin*, 169 (112507), 1-12.

Parry, M. (2009). Climate change is a development issue, and only sustainable development can confront the challenge. *Climate and Development*, 1 (1), 5-9. doi: 10.3763/cdev.2009.0012

Patten, B. C. (1978). Systems approach to the concept of environment. *The Ohio Journal of Science*, 78 (4), 206-222.

Payne, J. W., Bettman, J. R. ve Johnson, E. J. (1992). Behavioral decision research: A constructive processing perspective. *Annual Review of Psychology*, 43, 87-131.

Pinto, D. C., Nique, W. M., Anana, E. ve Herter, M. M. (2011). Green consumer values: How do personal values influence environmentally responsible water consumption? *International Journal of Consumer Studies*, 35 (2), 122–131.

Podsakoff, P. M. ve Organ, D. W. (1986). Self-reports in organizational research: Problems and prospects. *Journal of Management*, 12 (4), 531-544.

Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y. ve Podsakoff, N. P.(2003). Common method biases in behavioral research: A critical review of the literatüre and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88 (5), 879-903.

Prakash, G., Choudhary, S., Kumar, A., Garza-Reyes, J. A. Khan, S. A. R. ve Panda, T. K. (2019). Do altruistic and egoistic values influence consumers' attitudes and purchase intentions towards eco-friendly packaged products? An

empirical investigation. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 50, 163–169.

Puczkó, L. ve Rátz, T. (2000). Tourist and resident perceptions of the physical impacts of tourism at Lake Balaton, Hungary: Issues for sustainable tourism management. *Journal of Sustainable Tourism*, 8 (6), 458-478. doi: 10.1080/09669580008667380

Punzo, G., Panarello, D., Pagliuca, M. M., Castellano, R. ve Aprile, M. C. (2019). Assessing the role of perceived values and felt responsibility on proenvironmental behaviours: A comparison across four EU countries. *Environmental Science and Policy*, 101, 311-322.

Rice, G. (2006). Pro-environmental behavior in Egypt: Is there a role for Islamic environmental ethics? *Journal of Business Ethics*, 65, 373-390.

Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2015). *Örgütsel davranış.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Schultz, W. P. (2001). The structure of environmental concern: concern for self, other people, and the biosphere. *Journal of Environmental Psychology*, 21 (4), 327–39.

Schultz, P., Gouveia, V., Cameron, L., Tankha, G., Schmuck, P. ve Franek, M. (2005). Values and their relationship to environmental concern and conservation behavior. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36 (4), 457–475.

Schultz, P. W. ve Zelezny, L. C. (1999). Values as predictors of environmental attitudes: Evidence for consistency across cultures. *Journal of Environmental Psychology*, *19*, 255–265.

Schwartz, S. H. (1996).Value priorities and behavior: Applaying a theory of integrated value systems. C. Seligman, J. M. Olson ve M. P. Zanna (Eds.), *The psychology of values* içinde (s. 1-24). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.

Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human value? *Journal of Social Issues*, 50 (4), 19–45.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25 (1), 1–65.

Schwartz, S. H. (1977). Nonnative influences on altruism. L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* içinde (10c., ss. 221-279). New York: Academic Press.

Schwartz, S. H. (1973). Normative explanations of helping behavior: A critique, proposal, and empirical test. *Journal of Experimental Social Psychology*, 9, 349-364.

Schwartz, **S.** H. (1970). Moral decision making and behavior. J. Macauley ve L. Berkowitz (Eds.), *Altruism and helping behavior* içinde (ss. 127-141). New York: Academic Press.

Schwartz, **S.** H., ve Bilsky, W. (1990). Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 878-891.

Schwartz, S. H., ve Bilsky, W. (1987). Toward a psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550-562.

Shin, Y. H., Moon, H., Jung, S. E. ve Severt, K. (2017). The effect of environmental values and attitudes on consumer willingness to pay more for organic menus:

A value-attitude-behavior approach. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 33, 113-121.

Sin, H. L. (2009). Volunteer tourısm—‘‘involve me and i will learn’’? *Annals of Tourism Research*, 36 (3), 480–501.

Singh, J., Yadav, P., Pal, A. K. ve Mishra, V. (2020). Water pollutants: origin and status. D. Pooja, P. Kumar, P. Singh ve S. Patil (Eds), *Sensors in water pollutants monitoring: role of material. advanced functional materials and sensors* içinde (ss. 5-20). Singapore: Springer. doi: 10.1007/978-981-15-0671-0_2

Song, H. J., Lee, C-K., Kang, S. K. ve Boo, S.-J. (2012). The effect of environmentally friendly perceptions on festival visitors' decision-making process using an extended model of goal-directed behavior. *Tourism Management*, 33, 1417-1428.

Sönmez, S. F. (1998). Tourism, terrorism, and political instability. *Annals of Research*, 25 (2), 416-456.

Steg, L. ve Vlek, C. (2009). Encouraging pro-environmental behaviour: an integrative review and research agenda. *Journal of Environmental Psychology*, 29, 309–317.

Stern, P. C. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behaviour. *Journal of Social Issues*, 56, 407-424.

Stern, P. C., ve Dietz, T. (1994). The value basis of environmental concern. *Journal of Social Issues*, 50, 65-84.

Stern, P. C., Dietz, T., ve Guagnano, G. A. (1998). A brief inventory of values. *Educational and Psychological Measurement*, 58, 984-1001.

Stern, P. C., Dietz, T. ve Guagnano, G. A. (1995a). The new environmental paradigm in social psychological perspective. *Environment and Behavior*, 27, 723–745.

Stern, P. C., Dietz, T., Kalof, L. ve Guagnano, G. A. (1995b). Values, beliefs and proenvironmental action: Attitude formation toward emergent attitude objects. *Journal of Applied Social Psychology*, *25*, 1611–1636.

Stern, P. C., Dietz, T. ve Kalof, L. (1993). Value orientations, gender, and environmental concern. *Environmental and Behavior*, 25, 322-348.

Stern, P. C., Dietz, T., Abel, Troy D., Guagnano, G. ve Kalof, L. (1999). A value-belief-norm theory of support for social movements: The Case of environmentalism. *Huxley College on the Peninsulas Publications*, 1, 81-97. https://cedar.wwu.edu/hcop_facpubs/1 adresinden erişildi.

Stone, J. ve Fernandez, N.C. (2008). To practice what we preach: the use of hypocrisy and cognitive dissonance to motivate behavior change. *Social and Personality Psychology Compass,* 2 (2), 1024-1051.

Stöckigt, G., Schiebener, J. ve Brand, M. (2018). Providing sustainability information in shopping situations contributes to sustainable decision making: an empirical study with choice-based conjoint analyses. *Journal of Retailing and Consumer Service,* 43, 188–199.

Su, L. ve Swanson, S. R. (2017). The effect of destination social responsibility on tourist environmentally responsible behavior: Compared analysis of firsttime and repeat tourists. *Tourism Management,* 60, 308-321.

Su, L., Hsu, M. K. ve Boostrom Jr., R. E. (2020). From recreation to responsibility: Increasing environmentally responsible behavior in tourism. *Journal of Business Research,* 109, 557–573.

Sun, D. ve Walsh, D. (1998). Review of studies on environmental impacts of recreation and tourism in Australia. *Journal of Environmental Management,* 53, 323-338.

Swarbrooke, J. (1999). *Sustainable tourism management*. New York: CABI Publishing. https://books.google.com.tr/ adresinden erişildi.

Tavşancıl, E. (2018). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

T.C. Antalya Valiliği (2020). *Antalya.* http://www.antalya.gov.tr/ilcelerimiz adresinden erişildi.

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2010). *Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi 2010-2020*. https://iklim.csb.gov.tr/strateji-belgeleri-i-305 adresinden erişildi.

TDK (©2019). *Turizm. Çevre. Güncel Türkçe Sözlük*. https://sozluk.gov.tr/ adresinden erişildi.

Theobald, W. F. (2005). The meaning, scope, and measurement of travel and tourism. W. F. Theobald (Ed.), *Global tourism* içinde (ss. 5-24). United States: Elsevier Science.

Thogersen, J. (2004). A cognitive dissonance interpretation of consistencies and inconsistencies in environmentally responsible behavior. *Journal of Environmental Psychology,* 24, 93–103.

Thomas, D. S. G. ve Twyman, C. (2005). Equity and justice in climate change adaptation amongst natural-resource-dependent societies. *Global Environmental Change,* 15, 115–124.

Tosun, C., Timothy, D. J. ve Öztürk, Y. (2003). Tourism growth, national development and regional inequality in Turkey. *Journal of Sustainable Tourism*, 11 (2/3), 133–161.

Tsartas, P. (2003). Tourism development in Greek insular coastal areas: Sociocultural changes and crucial policy issues. *Journal of Sustainable Tourism*, 11 (2-3), 116-132. doi: 10.1080/09669580308667199

Çevre Kanunu. (1983). *T.C. Resmi Gazete*, 18132, 11 Ağustos 1983.

UN (1963). *United Nations conference on international travel and tourism.* Roma: United Nations Publication.

UN (1992). United Nations Framework Convention on Climate Change. *United Nations Climate Change.* https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf adresinden erişildi.

UN (1997). Kyoto Protocol. *United Nations Climate Change.* https://unfccc.int/kyoto_protocol adresinden erişildi.

UN (2015). Paris Agreement. *United Nations Climate Change.* https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement adresinden erişildi.

UNWTO (2001). Sustainable development of tourism: Report of the Secretary-General (E/CN.17/2001/PC/21). *United Nations Economic and Social Council.*https://sustainabledevelopment.un.org/content/dsd/susdevtopics/sdt_susttour_documents.shtml adresinden erişildi.

UNWTO (2010). *International Recommendations for Tourism Statistics 2008.* New York: United Nations Publication.

UNWTO (2020). *Glossary of tourısm terms.* United Nations World Tourism Organization. https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms adresinden erişildi.

Van Vugt, M., Meertens, R. M. ve Van Lange, P. A. M. (1995). Car versus public transportation? The role of social value orientations in a real-life social dilemma. *Journal of Applied Social Psychology*, 25 (3), 258–278.

Verhoef, P. C. ve Leeflang, P. S. H. (2009). Understanding the marketing department's influence within the firm. *Journal of Marketing*, 73, 14-37.

Verkoeyen, S. ve Nepal, S. K. (2019). Understanding scuba divers' response to coral bleaching: An application of Protection Motivation Theory. *Journal of Environmental Management*, 231, 869–877.

WCED (1987). *Our Common Future World Commission on Environment and Development (WCED)*. Oxford: Oxford University Press.

Wedel, M., Hofstede, F. ve Steenkamp, J-B. E. M. (1998). Mixture model analysis of complex samples. *Journal of Classification*, 15 (2), 225-244.

Widegren, Ö. (1998). The new environmental paradigm and personal norms. *Environment and Behavior*, *30*, 75–100.

WTTC. (2019). *Travel & tourism global economic impact & trends 2019.* The World Travel & Tourism Council. http://ambassade-ethiopie.fr/onewebmedia/Tourism-WTTC-Global-Economic-Impact-Trends-2019.pdf adresinden erişildi.

WTTC. (2020). *Travel & tourism global economic impact & trends 2020.* The World Travel & Tourism Council. http://ambassade-ethiopie.fr/onewebmedia/Tourism-WTTC-Global-Economic-Impact-Trends-2020.pdf adresinden erişildi.

WWF (2018). Out of the plastic trap: Saving the Mediterranean from plastic pollution. *World Wide Fund For Nature (WWF) Report*. https://www.wwf.eu/?uNewsID=329098 adresinden erişildi.

Yüksel, Ö. (2006). *Davranış bilimleri.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Zhang, H., Zhang, Y., Song, Z. ve Lew, A. (2019). Assessment bias of environmental quality (AEQ), consideration of future consequences (CFC), and environmentally responsible behavior (ERB) in tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 27 (5), 609-628.

Zhang, Y., Zhang, H-L., Zhang, J. ve Cheng, S. (2014). The role of awareness of disaster's consequences, values, and place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 40, 131-146.

Zhong, L., Deng, J., Song, Z. ve Ding, P. (2011). Research on environmental impacts of tourism in China: Progress and prospect. *Journal of Environmental Management*, 92, 2972-2983.

EKLER

EK-1. Anket Formu

1. Cinsiyetiniz: ☐ Kadın ☐ Erkek	**2. Yaşınız: …**
3. Çalışma durumunuz: ☐Öğrenci ☐ Çalışan ☐ Emekli ☐Diğer……..……...(Lütfen belirtiniz)	**4. Mesleğiniz:** ☐Kamu Görevlisi ☐Serbest Meslek ☐Özel Sektör ☐Diğer……..……...(Lütfen belirtiniz)
5. Eğitim düzeyiniz: ☐İlkokul/Ortaokul ☐Lise ☐Ön Lisans/Lisans ☐Yüksek Lisans ☐Doktora	**6. Aylık ortalama hane gelir düzeyiniz (TL):** ☐ 2000 ve altı ☐ 2001-4000 ☐ 4001-6000 ☐ 6001-8000 ☐ 8001 ve üstü
7. Yıllık Ortalama seyahat harcamalarınız (TL): ☐ 2000 ve altı ☐ 2001-4000 ☐ 4001-6000 ☐ 6001-8000 ☐ 8001 ve üstü	**8. Antalya bölgesini ne sıklıkla ziyaret ediyorsunuz?** ☐İlk kez ziyaret ☐İkinci kez ziyaret ☐Üçüncü kez ziyaret ☐ Dört kez ve daha fazla ziyaret
9. Seyahat grubunuz: ☐ Tek kişi ☐ Çift ☐ Aile ☐ Arkadaşlar ☐ Tur Grubu	**10. Konaklama tercihiniz:** ☐Otel (5 Yıldız) ☐Otel (4 Yıldız) ☐Otel (3 Yıldız) ☐Motel ☐ Pansiyon ☐Yazlık Ev ☐Diğer……..……...(Lütfen belirtiniz)
11. Antalya bölgesini ziyaret etmenizdeki ana motivasyonunuz nedir? ☐ Tatil ihtiyacı ☐ Ekonomik tatil fırsatı ☐ Temizlik ☐ Yerel mutfak ☐ Kaliteli plajlar ☐ Doğal çevre ☐Diğer……..……...(Lütfen belirtiniz)	

Günümüzde yaşanan çevre sorunlarını düşündüğünüzde, aşağıda verilen ifadelere ne derece katılıp katılmadığınızı lütfen işaretleyiniz.	**Hic Katılmıyorum**	**Kısmen**	**Ne Katılıyor Ne Katılmıyorum**	**Kısmen Katılıyorum**	**Tamamen**
Birçok kirlilik türü tehlikeli seviyelere yükseliyor.	1	2	3	4	5
Bazı canlılar yok olma tehdidi altındadır.	1	2	3	4	5
Tarımda kimyasalların sürekli kullanımı çevreye zarar veriyor.	1	2	3	4	5
Yakın gelecekte bazı önemli kaynakların kıtlığı olacak.	1	2	3	4	5
Küresel ısınma bir sorun haline geliyor.	1	2	3	4	5
Ozon tabakasının incelmesi çevresel bir sorundur.	1	2	3	4	5
Temiz suyun elde edilebilirliği gelecekte bir sorun haline	1	2	3	4	5

gelecek.					
Günümüzde yaşanan çevre sorunlarının sizde yarattığı izlenimi düşündüğünüzde, aşağıda verilen ifadelere ne derece katılıp katılmadığınızı lütfen işaretleyiniz.					
Çevre konusunda çok endişeliyim.	1	2	3	4	5
İnsanlar çevreyi ciddi bir biçimde hor kullanıyor.	1	2	3	4	5
Çevreyi korumaya yardımcı olmak için tüketimimi azaltmaya gönüllü olurum.	1	2	3	4	5
Doğal çevreyi korumak için büyük siyasi değişim gereklidir.	1	2	3	4	5
Doğal çevreyi korumak için büyük sosyal değişimler gereklidir.	1	2	3	4	5
Çevre kirliliği karşıtı yasalar daha sıkı uygulanmalıdır.	1	2	3	4	5
Tatilinizi geçirdiğiniz turistik bölge olan Antalya'yı düşündüğünüzde, aşağıda verilen ifadelere ne derece katılıp katılmadığınızı lütfen işaretleyiniz.					
Tatilimi geçirdiğim turizm bölgesi çevresinin üstün çıkarlarını göz önünde bulundurmaya kendimi adadım.	1	2	3	4	5
Tatilimi geçirdiğim turizm bölgesi ile bağlantımı gelecekte de güçlendirmeye niyetliyim.	1	2	3	4	5
Tatilimi geçirdiğim turizm bölgesinin doğal ortamına çok bağlandığımı hissediyorum.	1	2	3	4	5
Tatilimi geçirdiğim turizm bölgesi çevresi ile aramda daima güçlü bir bağ olacağını umuyorum.	1	2	3	4	5
Tatilimi geçirdiğim turizm bölgesi çevresinin yok olmasını engellemek için yasal yollara başvururum.	1	2	3	4	5
Başkalarının tatilimi geçirdiğim turizm bölgesi çevresini tahrip etmeye kalkıştığını gördüğümde, oranın yerel yönetimine (belediye) veya ilgili birimlerine bildiririm.	1	2	3	4	5
Yerde çer çöp gördüğümde, onları alıp çöpe atarım.	1	2	3	4	5
Tatilimi geçirdiğim yerde çevre temizlik aktiviteleri olursa, gönüllü olarak katılırım.	1	2	3	4	5
Tatilimi geçirdiğim yerde, başkalarını doğal çevreyi korumaları için ikna etmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
Seyahatim sırasında tatil yaptığım yerde doğal bitki örtüsüne ve doğadaki diğer canlılara zarar vermemeye çalışırım.	1	2	3	4	5
Tatilimi geçirdiğim yerin yerel yönetiminin (belediye) çevreyi korumak için verdiği kararlara güveniyorum.	1	2	3	4	5
Tatilimi geçirdiğim yerin yerel yönetim (belediye) personelinin çevreyi korumak için verdiği kararlara güveniyorum.	1	2	3	4	5
Tatilimi geçirdiğim yerin yerel yönetim (belediye) personelinin çevreyi korumak için doğru olanı yapacağına	1	2	3	4	5

inanıyorum.					
Genel olarak, Antalya'ya ziyaretimden/ziyaretlerimden memnunum.	1	2	3	4	5
Beklentilerim ile kıyaslandığında, Antalya'ya ziyaretimden/ziyaretlerimden memnunum.	1	2	3	4	5
İdeal durumla kıyaslandığında, Antalya'ya ziyaretimden/ziyaretlerimden memnunum.	1	2	3	4	5
Antalya bölgesi benim için çok özel bir yerdir.	1	2	3	4	5
Antalya ile kendimi güçlü bir şekilde özdeşleştiriyorum.	1	2	3	4	5
Başka hiçbir yerin Antalya ile aynı tatil deneyimini sağlayamayacağını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
Antalya'da geçirdiğim tatil bana çok şey ifade ediyor.	1	2	3	4	5
Antalya'ya çok bağlıyım.	1	2	3	4	5
Antalya'nın tatillerde yapmaktan hoşlandığım şeyler için en iyi yer olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
Antalya'da tatil yapmak benim için başka yerlerde tatil yapmaktan daha önemlidir.	1	2	3	4	5
Antalya'daki tatillerimin yerini başka herhangi bir yerdekiler alamaz.	1	2	3	4	5
Tatilinizi geçirdiğiniz yerin dışında olan ve sürekli ikamet ettiğiniz şehri/yeri dikkate alarak, aşağıda verilen ifadelere ne derece katılıp katılmadığınızı lütfen işaretleyiniz.					
Aileme, arkadaşlarıma ve yakın çevreme, yaşadıkları yerde yaptıkları her şeyde doğal çevreyi dikkate almalarına yardımcı olmak için düşünmeden zaman ayırırım.	1	2	3	4	5
Ailemi, arkadaşlarımı ve yakın çevremi daha fazla çevre bilinçli davranış edinmeleri için teşvik ederim.	1	2	3	4	5
Ailemi, arkadaşlarımı ve yakın çevremi, çevre sorunları üzerine görüş ve düşüncelerini açıklamaları için teşvik ederim.	1	2	3	4	5
Yaşadığım yerde veya yaşadığım yer yakınında düzenlenen çevresel etkinliklere aktif olarak katılırım.	1	2	3	4	5
Yaşadığım yerin imajına olumlu katkıda bulunan çevresel eylemlerde sorumluluk alırım.	1	2	3	4	5
Yaşadığım yerin çevre sorunlarını ele alan projeler, çabalar veya etkinlikler için gönüllü olurum.	1	2	3	4	5
Yaşadığım yerin çevre ile ilgili girişimlerinden haberdar olurum.	1	2	3	4	5
Yaşadığım yerde çevreyi etkileyebilecek bir şey yapmadan önce eylemlerimin sonuçlarını tartarım.	1	2	3	4	5

Günlük faaliyetlerimde gönüllü olarak çevresel eylemler ve girişimler gerçekleştiririm.	1	2	3	4	5
Doğrudan sorumluluğum olmasa bile çevreyi daha etkili bir şekilde korumanın yolları hakkında aileme, arkadaşlarıma ve yakın çevreme önerilerde bulunurum.	1	2	3	4	5
Aşağıda verilen ifadelere ne derece katılıp katılmadığınızı lütfen işaretleyiniz.					
Doğanın bütünlüğünün korunmasının önemli olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
Kirliliğin önlenmesinin gerekli olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
Çevreyi korumanın önemli olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
Dünyaya saygı gösterilmesinin gerekli olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
Sosyal adaletin sağlanmasının gerekli olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
Barış içinde yaşanan bir dünyanın olması gerektiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
Başkalarına yardım etmenin önemli olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
Eşitliğin sağlanması gerektiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
Türkiye ekonomisine çok güveniyorum.	1	2	3	4	5

Anketi tamamladığınız için teşekkürler.

EK-2. Etik Kurul Kararı

T.C.

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

ETİK KURUL DEĞERLENDİRME FORMU

Toplantı No:	357
Karar No:	357
Araştırmanın Yürütücüsü:	Buket CANDAN
Araştırmanın Başlığı:	"Yerli Turistlerin Kişisel Özellikleri ve Çevreye Ait Tutumlarının Çevresel Sorumluluk Davranışı Üzerine Etkisi"
Kurula Geldiği Tarih:	7.11.2020 02:42:38
Kurulda İncelendiği Tarih:	24.11.2020 14:28:41
Karar Tarihi:	8.12.2020 12:27:41
Kurul Görüşü:	Kabul Edilmiştir. Araştırmanın/Projenin uygulanabilirliği konusunda bilimsel araştırmalar etiği açısından bir sakınca yoktur.

SONUÇ:

Kabul. Araştırmanın/Projenin uygulanabilirliği konusunda bilimsel araştırmalar etiği açısından bir sakınca yoktur.

Başkan
Prof. Dr. Murat ARI

Üye
Prof. Dr. Ali YİĞİT

Üye
Doç. Dr. Ela CANBOLAT

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Haydar KOÇ

Üye
Dr. Öğr. Üyesi İlknur GÖL

Üye
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AKYOL

Üye
Avukat Mehmet ÇAKMAK

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ORCID	0000-0002-2241-6539
Adı Soyadı	Buket CANDAN
Doğum Yeri	
Doğum Tarihi	

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Anadolu Üniversitesi
Fakülte	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bölüm	İşletme

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	**YDS** (76.25000) **YÖKDİL (….) TOEFL (….) EILTS (….)**
Almanca	Başlangıç Düzeyinde

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Görevi/Pozisyonu	Doktor Öğretim Üyesi
Tecrübe Süresi	

İLETİŞİM

Adres	Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Uluyazı Kampüsü, 18100 Merkez/Çankırı
E-mail	buketcandan@karatekin.edu.tr